

**ЕАДИН
ШВАДИН**
съчинения

6
том

ЕЛИН ПЕЛИН
СЪЧИНЕНИЯ В ШЕСТ ТОМА.
ТОМ VI
СТАТИИ, ОЧЕРЦИ,
ИНТЕРВЮТА И БЕСЕДИ

chitanka.info

СТАТИИ

ЕДНО СЪРЦЕ МЛАДО ИЗГОРЯЛО

Като ровите литературните списания отпреди десетина-двойсет години, особено „Летописи“ и „Българска сбирка“, твърде начесто ще срещнете из страниците стихове, които не могат да не обърнат вниманието ви, подписани от инициалите Д. И. Б., Д. Б., Димитър Ивчов, а някои даже и неподписани.

Името на тоя млад поет, чието деликатно чувство и тънък вкус личат във всеки ред на тия малки стихотворения, е Димитър Бояджиев. Между младите поети и литератори неговото име и неговите произведения, макар и пръснати из страниците на отдавна спрели списания, се знае и се споменува с почит. Новата читаеща публика обаче не го познава и изгубените бисери на неговата префинена поезия не ѝ са известни.

Ония години на нашето литературно развитие са характерни по своя идеализъм. Тогава природата, любовта и животът се съзерцаваха с чисти очи, с бистра душа и непосредствено вдъхновение. Тогава фразата не беше още взела надмощие над чувството и над мисълта. И тогава нямаше силни таланти, но при все това нямаше съвременното нахалство и маниачество, нямаше тая литературна превзетост и непочтеност. Тая душевна поквара, която донесоха войните, тогава не съществуваше. Тогава например едно плагиатство се считаше за позор като всяка кражба и нямаше хора, които да го защищават и насърчават като сега. Тогава литературата беше чист занаят и не беше станала още спекулантство и шарлатания.

И от всички произведения от оная тъй близка епоха лъха един възвишен идеализъм, едно прекрасно младенческо вдъхновение, което окрилява.

Димитър Бояджиев с малкото си стихове е един истински талантлив представител на онова време.

Неговите стихове — мечтателни, тъжни и вдъхновени — са едни малки перли в нашата млада лирика.

Съвършени по форма, изящни по израз, в тяхната звучност плаче и ликува една душа самотна, скрита и поетично страдаща.

Той умря млад, недостигнал още тридесетата си година, поразен от мистерията на една фатална любов, за чиято власт, блясък и демоничност ни говорят последните негови стихове.

Пиша тия редове за человека, който ми бе толкова близък приятел, и с тъга виждам пред мене неговата прекрасна външност, телесния образ на неговата също така прекрасна душа. Тънка, изящна, слаба фигура, малко приведен, с меки кестеняви блъскави коси, така хубави къдрavi, с чисто фино лице, с бадемови оgnени очи, с мека брада на светец, миловидно, кротко изражение. Нямаше жена или момиче, които да не му се любуваха, когато го виждаха. Всички го оприличаваха на Иисуса.

Погребахме го през една лятна юнска привечер. Когато го пускаха в гроба, отнякъде, през облак ли, през клоните на някое дърво ли върху хубавото му светло чело, точно на средата падна един лъч и за секунда се застоя. Това бе последната целувка върху това чело, под което завинаги бяха угаснали толкова хубави мисли и чувства, толкова възвишени поетически въжделения.

[Публикувано във в. „Развигор“, г. 1, бр. 30, 30 юли 1921, с. 1. Елин Пелин се познава с Дим. Бояджиев от ученическите години, когато двамата печатат първите си стихотворения в сп. „Българска сбирка“. Дълбока и трайна дружба между тях се установява към 1901 г. През лятото на 1902 г. Димитър Бояджиев отнася разказа „Ветрената мелница“ на Константин Величков. Така Елин Пелин става сътрудник на сп. „Летописи“. Статията „Едно сърце младо изгоряло“ Елин Пелин написва по случай навършването на десет години от самоубийството на Дим. Бояджиев — 12 юли 1911 г. Същата статия през 1927 г. е дадена като предговор към книгата със стихове от поета.]

МАЛКИЯТ РАЗКАЗ ПРОЧЕТЕНИ МИСЛИ

В нашата художествена литература романът, както и неговият предшественик малкият разказ са слабо постигнати. Младите писатели се отдават повече на лириката в нейната стихотворна форма, която като че ли се явява по-лесен род произведение, защото нейните елементи са по-прости и изворът на вдъхновението не стои много дълбоко под повърхността. Любовта, небето, звездите, луната, сърцето, природните картички — това са вечните, едни и същи теми, които се явяват разноцветно боядисани или опушени, или омъглени, илиupoени, окървавени, изкалечени, или изящно изконтени. Достатъчно са повидимому няколко куплета, едно-две сполучливи сравнения, малко настроение, мекота или твърд удар и ние имаме готово цяло нещо. Даже за красотата на едно малко лирическо произведение днес не се изисква дълбочина или искреност на чувствата. Без тия работи то пак може да мине и да бъде прекрасно.

Малкият разказ обаче трябва да има преди всичко съдържание, трябва да има ковната в него една идея, безразлично каква. Всяко произведение от тоя род неминуемо трябва да отговаря на въпроса защо е написано.

Ръководното начало при написването на разказа е идеята, а не образът, както е в стихотворението. Ето защо неговият край трябва да бъде логичен. Да те влече и да те спре там, дето трябва.

Най-хубавите разкази са ненаписани.

Лиричността разваля разказа.

Всеки сюжет за разказ носи и формата си. Ако не я виждаш или ако я промениш, разказът е изгубен.

Малкият разказ не търпи възвишен тон.

Авторът всяко трябва да стои на едно по-голямо и по-почтено разстояние пред събитието. Той не трябва да вижда излишните неща, нито да прави подробност от важните.

Идеята на разказа расте като дръвчето. Тя има корен, стебло и връх. Когато се пресажда, не трябва да се забива с върха надолу.

Простота в израза, честност в мислите и чувство на мярка — това са най-добрите качества на белетриста.

Лъжата в разказа е по-грозно нещо от лъжата в разговора, казва Чехов.

[Излиза във в. „Развигор“, г. 1, бр. 13, 2 април 1921, с. 3.]

НОВИЯТ

През времето, когато растеше поколението, към което и аз принадлежала, когато се готвеше то да стъпи в живота и когато стъпи, книгата се търсеше с жадност и се ползваше с почит. Тогава българската книга, хубавата българска книга беше рядкост, а писателите се брояха на пръсти. Любен Каравелов, Ботев, Захари Стоянов не бяха вече живи, но техните книги още не бяха изчезнали от витрините на малките няколко софийски книжарници, търсеха се и се четяха почти с религиозно благоговение. Вазов беше в разцвета на творчеството си и идол на учащата се младеж.

По ония времена, когато аз бях в гимназията, Чипевата книжарница беше в една будка в Градската градина. С какъв трепет се трупахме около тая будка да следим появяването на всяка нова книга. Това за нас беше колосално събитие и със завист гледахме на всеки, който имаше възможност да се снабди с новите произведения на Вазова.

В ония осъкъдни откъм българската книга времена, когато Вазов беше единственият белетрист, се появи името на Влайков.

Беше излязла в отделна книга „Дядовата Славчова унука“, а в списанията се появиха отделни малки разкази, от които „Леля Гена“ направи силно впечатление като нов сюжет и като художествено написана работа.

„Дядовата Славчова унука“ съм чел като юноша. Чел и препрочитал много пъти. Чел съм я в къщи пред домашните, на момците в село, на момите по седенките и в кръчмата на по-старите.

Влайков беше ново име. След Вазов като белетрист-художник се появи той и тесният хоризонт на българската литература се поразшири.

Тогава, наскоро след Освобождението, градът нямаше още своя собствена физиономия, нямаше градски облик, нямаше градска душа. В града имаше нещо безлично. Градът приличаше на квартира, която се изпразваше от наематели, които си отиват завинаги, чистеше се и се приготвляваше за непознатия, който трябваше да дойде. А селото живееше с носията си, с традицията си, хванало здраво корен за

земята. И естествено, тогава нямаше гражданска интелигент. В душите господствуващите селското, народното.

И затова сюжетите на Влайков идеха от тоя чист народен извор. Само че неговият поглед покрай идиличното и битовото, виждаше и ни излагаше изпърво като загадка, а после ясно и оформено, известни социални положения. Талантливо, грижливо, с дълбок художествен усет, с един чист народен език, с една изваяна и безгрешна фраза Влайков даде нов литературен път на нашата белетристика.

Сега, когато отново чета неговите работи, когато чета прекрасните му късове от неговата нова книга „Преживяното“, колко съжалявам, че времето, което изискваше тогава друга служба от всеки събуден българин, за дълго ни отне един прекрасен белетрист, за да го направи така също прекрасен общественик.

[Излиза едновременно в сборника „Тодор Г. Влайков — литературно и общественно дело“, 1935, с. 153–154 и във в. „Литературен час“, г. 1 (VII), бр. 1 (270), 10 април 1935, е. 5. После се отпечатва и във в. „Литературен глас“, г. XIV, бр. 595, 12 май 1943, с. 2.]

КАК СЪМ СЕ УЧИЛ ДА ПИША 50 ГОДИНИ В ЛИТЕРАТУРАТА

Роден съм в селско семейство, добро семейство, но бедно. Баща ми беше прост, но твърде ученолюбив човек, сам бе се научил на грамотност. Нещо повече — още през турско време отворил в собствената си къща някакво примитивно училище, което се помещавало в сутерена. В това „училище“ се е учили и най-големият ми брат. Учител им бил някой си дядо Стоян, доведен от Камарци. Аз го помня добре, защото съм го виждал, когато не бях съвсем малък. Той беше едър българин, със здрав и юначен изглед. Хубав човек. Майка ми готовела на момчетата. Те били у нас, така да се каже, на пансион.

Аз раснах в една къща, в която имаше образовани хора, каквито по това време бяха голяма рядкост. Братята ми бяха твърде ученолюбиви и любознательни. В нашата къща се получаваха различни списания и книги. У дома се намираха „Рибният буквар“, съчиненията на Любен Каравелов и Христо Ботев, които аз разглеждах и четях с жив интерес. Баща имаше варница. Той често ходеше на пазари и продаде ли варта, все ще ни донесе по някоя книжка. Аз четях безразборно каквото ми попаднеше. Домашните често ме караха им чета. Понякога четях и на селяните, духовен мир погълщащ цялото ми същество. Като малък с особена страст обичах да рисувам. Рисунките и картинките, които намирах по разните книжки, рисувах и прекопирвах с особена страст. Всички разправяха, че ще стана художник. Заговори се да ме пратят при един мой далечен роднина, който по това време се бе прочул като голям зограф и иконописец по черквите. Наричаха го Йото Зографина. Родителите ми искаха да ме оставят при него да работя. Но, разбира се, от мен не можа стане зограф.

Аз вече бях прочел някои книжки от Любен Каравелов, Христо Ботев и една песнопойка, която ми беше станала като настольна книга. Стихотворенията в тази песнопойка бях научи почти наизуст. В нея имаше народни песни, бунтовнически песни, които аз много обичах да чета. По подражание на тия стихотворения в мен се събуди желанието

да пиша и аз почнах на ума да си съчинявам стихчета. С тях осмивах било някой съсед, било някой познат другар. Когато се записах да уча в гимназията, почнах често да ходя в Софийската градска библиотека и от сутрин до вечер четях и се занимавах с литература. Понеже рисуването ми се отдаваше, реших да се явя на изпит в тогавашното рисувално училище. Изпита издържах благополучно, но нямах абсолютно никакви препоръки и не можах да вляза в числото на приетите 40 души. Тогава започнах да се опитвам да пиша. Написах някои малки работи, които за моя голяма изненада взеха да се появяват тук и там. Така вместо художник станах писател.

Първите ми сериозни работи бяха посрещнати много добре и дори мога да кажа изключително добре. Тогава нямаше у нас много писатели. Известни писатели бяха Вазов, Влайков и Страшимиров, който се беше появил вече. Още първите ми печатани работи направиха силно впечатление, особено на учителските среди. Това ми създаде неочеквана за мене популярност. В тия години България беше пълна с нови млади хора, които се бяха заловили да просветят и образоват народа ни. Отваряха различни училища, вечерни гимназии и др. Нямаше вечеринка, на която да не се декламира или четат мои работи.

След като напуснах гимназията, аз останах без издръжка.

Баща ми не можеше много да ми помага. Помощ съм получавал от моите братя, мога да кажа, че те не са ме подкрепляли и са ми помагали в живота. Но аз си казах няма да се връщам в село, докато не стана човек. Тогава именно изкарах близо две години в голяма мизерия. Дори беше се пръснал слух че съм търсел служба за горски стражар, което, разбира се, не е вярно. През тия „гладни години“ с помощта на Васил Стоин излезе в Самоков първата ми книжка „Селска разговорка“. Това мое младежко начинание беше нещо особено. Малко по-късно попаднах в така наречената среда на „българановците“ Вестникът беше много опозиционен: тук бяха Христо Силянов, Божинов и др. Чрез тях аз постепенно се сдружих и с други хора, които по това време пишеха. Така аз започнах да се движа в една по-друга среда — все между хора на перото. Започнах да печатам и някои свои разкази. Тези, които решавах да печатам, пращах в списанието „Общо дело“ на Янко Сакъзов. В една от книжките на списанието бе напечатан разказът „Изкушение“, където се говори за изкушението на

един поп. По това време не се пишеха такива работи и това дойде като нещо ново, малко по-различно от това, което пишеха другите, и затова много се хареса на читателите. Тогава вече бях прочел и някои „Летописи“ на Величков и стиховете на Димитър Бояджиев. По това време аз напечатах най-хубавите си работи, като „Вятърна мелница“, и около десетина други разказа. Тези мои напечатани работи ми създадоха добро име и аз влязох, така да се каже, в средата на писателите от онова време. Оттогава започна и моята литературна кариера. Твърде често пишех в учителския вестник „Съзнание“, и то специално за учители и училищна работа. Тогава написах и някои хуморески, които станаха много популярни и се декламираха почти на всяка вечеринка. Все по същото време написах „Гераците“, творба, над която съм работил дълго време и с много грижа. Единственият ръкопис, които аз старательно пазех бе унищожен с изгарянето музея на Вазова.

Що се отнася за това, от кои автори, наши и чужди, съм се учили, мога да кажа, че Вазов, Ботев, Любен Каравелов са първите мои учители. Руска литература започнах да чета като чиновник в Народната библиотека. Трябва да кажа, че от нея научих много неща. От нея се запознах с Чехов, Тургенев, Максим Горки и много други писатели. На руски език бяха преведени, и то много сполучливо, творби като тези на Алфонс Доде, Виктор Юго и много други. Мога да кажа, че от руски аз добре се ползвах още тогава, макар в повечето случаи да прибягвах до помощта на речника. Познанията, които получих от руската литература, ме накараха сериозно да се замисля. Разбрах, че да бъде човек писател, не е лека работа. Да си призная, малко се поотчаях. Започнах със страх да се отнасям към всяка своя работа. Стараех се да пиша разказите си по-задълбочено и внимателно. Спомням си, че по това време писах един разказ, който бях нарекъл „Шарената торбичка“. Ръкописа на този разказ и до днес не мога да намеря.

Аз бях често канен да изнасям пред работнически събрания лекции върху изкуството да се говори.

Моите най-любими герои, като Андрешко, се оказаха близки до народа, защото бях живял и опознал отблизо тия бедни хора, за които пишех. Трябва да призная, че теми бяха близки до сърцето, тези

сюжети аз познавах най-добре, ето защо те винаги са ми били близки, близки ми са и днес.

За да напиша един разказ, аз трябва първо добре да съм обмислил сюжета на разказа. Това е все едно да знаеш къде отиваш. Това значи да знаеш много добре края на разказа и какво искаш да кажеш на читателя с този край. Има например някои мои стари познати, като Петко Тодоров, стига да им хареса някое заглавие, мъчат са да пишат под това заглавие. Преди да почна да пиша, аз винаги съм търсил един познат сюжет. Той трябва да бъде напълно узрял в главата ми и с този сюжет, вече така познат и изяснен за мене, аз търся да кажа нещо. Според мене обаче, за да кажеш нещо, трябва да знаеш заключението на това, което искаш да кажеш, инак се получава така: прочетеш разказа и тогава в тебе изниква въпросът: разказът свърши. Е добре де, че какво от това?

Един истински разказ, според мене, е едно завършено дело. Когато го прочетеш, ти вече ще знаеш, че в него има нещо завършено, нещо казано. Аз често съм казвал на някои наши млади писатели, че да не знаеш, преди да си почнал да пишеш още, какъв ще бъде краят на твоя разказ, е все едно да тръгнеш някъде и да не знаеш къде ще пристигнеш. Разбира се, че за написването на един разказ от голямо значение е и това, кой ще напише разказа. Безспорно, на една и съща тема един ще напише по един начин разказа, друг по друг начин. Всеки има свой начин на писане. Това зависи от доброто познаване на нашия език, а от друга страна, и от обработката, преписването и препечатването на една творба. Аз съм се отнасял много грижливо към моите разкази. Имало е случаи, само за една зачеркната дума съм преписвал по 4 или 5 пъти разказа, защото не мога да търпя каквito и да било зачерквания в ръкописа, те ме дразнят. И трябва да кажа, че при всяко преписване се получаваше по-добра поправка на самия разказ. Иска се, значи, малко повече обработка, повече труд. Не може човек да се осланя само на своята дарба. Хубавите неща не се пишат лесно, те излизат и са резултат на много труд.

Препоръката, която искам да дам на нашите млади писатели, е, че те трябва винаги да знаят, че пишат за живи хора. Ние не сме могли и да мечтаем за такива условия, каквito имат нашите млади писатели сега. Аз вярвам, че в нашата литература ще израснат и ще се развият много добри таланти. Сега книгата е народно достояние и богатство. В

наше време науката и литературата бяха привилегия само на едно малцинство. Масите бяха оставени в невежество. Буржоазията се отнасяше с пренебрежение към народа. На писателя гледаха с пренебрежение и насмешка.

Сегашните писатели живеят в едно ново време. Сега писателят се ценя и уважава, той е поставен, така да се каже, на първо място в живота. Той не се бори с онни трудности в живота, които ние сме преживели. Не ще съмнение, че при тия условия писателят има по-голяма възможност за самостоятелна работа и за по-добро развитие.

[Излиза във в. „Народна младеж“, г. II, бр. 232, 16 април 1949, с. 3.]

НЯКОЛКО КЪСИ РАЗГОВОРА С ДР. ГЕОРГИ ДИМИТРОВ

Великият водач на работничеството, упоритият борец за социална правда, създател на република България, твореца на новия живот в нашата страна, другарят Георги Димитров почина! Последната страница голямата и дълбоко съдържателна книга неговия живот е приключена.

Историята ще запише рязко подчертано неговото забележително име, което ще расте заедно с вековете.

Намирам в бележника си някои къси разговори при случайни срещи с него, които искам да поделя с читателите.

С него се познавахме от млади години, онова време, когато се създаваше работническото движение у нас, когато социалистическите идеи още ферментираха, когато Дядото млад и Янко Сакъзов твърде много запален, когато трибуната в дъсчения цирк „България“ (на мястото на сегашните хали) често трепереше от горещи спорове, които дохоядха понякога и до сбиване.

* * *

При завръщането на другаря Георги Димитров след Девети септември имах случай го видя и да говоря с него няколко пъти. Случайно и набързо.

При първата среща той горещо ми стисна ръка, учудено и внимателно ме загледа и каза:

— Елин Пелин! Ти още си същият. Ти никак не си остарял!
Колко години направи?

— Към седемдесет.

— А пък не изглеждаш на толкова.

— Аз съм недоразвит старец — казах шаговито.

Той доста се посмя и внезапно каза:

— Повечето от познатите от нашето поколение, които срещнах след завръщането си, изглеждат много запазени. Изглежда, че ние сме били яко поколение... Как се чувствуваш? — попита.

— Не особено добре. Сърцето ми не ме слуша. Повредени му са сачмените лагери...

— Знам. Научих за това, но... дръж се. Да изкараме още по четири петилетки. — И като се вгледа в лицето ми, добави: — Ако ти понася морски климат, ще те пратим на един отличен курорт, където ще бъдеш гледан много добре и ще се подмладиш още повече.

Казах му, че лекарите не ми препоръчват море.

— Във всеки случай сондирай ги пак и ми обади. Обади ми какъв климат ти препоръчват.

Неговото внимание ме трогна, но знаех колко е зает и какви други грижи си има, затова не счетох за нужно да го беспокоя по този въпрос.

* * *

При една друга среща заговорихме за новата съветска литература. Запита ме запознат ли съм с нея.

— Не много добре — казах.

— Тя е в небивал разцвет. Има интересни и дълбоки писатели. Патриоти, всецяло отдадени на творчество. Новият живот е увлякъл всички. Ако искаш да видиш действително един съвсем нов, съвсем друг свят, с удоволствие бихме те пратили за някое време в Съветския съюз...

— Моето болно сърце не ми позволява дълги пътешествия — казах му със съжаление.

— А би било толкова хубаво за тебе...

* * *

Веднаж стана дума за новата българска литература.

Попита ме следя ли я.

— Доста усърдно. Растант нови таланти.

— Какво нещо ти прави по-особено впечатление?

— Харесва ми задружният живот, който има сега между писателите, и сериозността, с която се отнасят към работата си. Има едно красиво и благородно съревнование.

— Това е добре — каза той. — Тъй трябва да бъде. Честното другарско съревнование е гаранция за по-добра и по-качествена продукция. Това е от голяма полза за литературата и за самите творци. Няма спекула, няма завист. Това трябва да научат всички, всички творчески отрасли.

* * *

Видял беше новото издание на моите книги за деца. От разговора си по тоя въпрос запомnil следната мисъл: „Всички писатели, даже и най-големите, не трябва да смятат, че писането на книги за деца е маловажна работа. Напротив, това е едно високо и от огромно значение дело. Всеки писател трябва да дели най-хубавото си време и най-хубавото си настроение, за да напише някоя книга за децата. В Съветите писането на детски книги е свещенодействие.“

* * *

Веднаж ме попита твърде деликатно как живея, какво ми е положението и как се справям с ежедневието.

Казах му, че съм добре, че моите книги преиздават често и че съм доволен от това, което имам срещу тях. Оплаках му се от ново нареждане за хонорара, за което онова време се говореше. Предвиждаше се всяко ново преиздаване на книги процентно намаление на хонорара.

— Мисля, че такова нещо се практикува и в Съветите — каза той.

— Да — казах. — Но нашите тиражи са много малки, при това книгите бавно се пласират и смяtam, че е абсурдно да се подценява една книга, когато е хубава и се търси повече. Съветският мащаб е голяма мярка за нашите условия.

— Е да — каза той, като се замисли. — Ние трябва да имаме всякога пред вид нашите условия. Подобни ограничения при преиздаването на наши книги не би трябвало да има.

* * *

Той не е вече между живите. Но неговото дело ще остане в развитието на нашия нов живот като светло начало и незаменим подтик към напредък.

[Излиза във в. „Литературен фронт“, г. V, бр. 46, юли 1949.]

САВА ОГНЯНОВ ПО СЛУЧАЙ 20-ГОДИШНАТА МУ СЦЕНИЧНА ДЕЙНОСТ

Нашият народен театър, при всевъзможните игри с него, ако е могъл да запази едно достойно реноме, ако е могъл да пази една висота, да привлече любителите на сериозно драматическо изкуство, да води непрекъснато борба за художествено издигане, да бъде училище за по-младите таланти, то се дължи изключително на няколкото само истински талантливи артисти. Колкото и малцина да са, техните имена са били красота на Народния театър, те лежат крепко в неговите основи и върху тях се е съзидало всичко хубаво, което може да се каже за него. Между тия малцина един от първите е Сава Огнянов.

От двадесет години насам сме го гледали непрекъснато на сцената. Всякога той е давал нещо силно, характерно. Изнасяйки първите роли, във всяка една той е теглил по една ярка черта, която осветява лицето и ни кара да виждаме всяка типа между безбройни фигури на драматическата фантазия. Барона „На дне“ — той пропаднал барон, у когото освен спомена за миналото е останал навикът да издърпва колосаните си ръкави; д-р Ранк в „Нора“ — той мистичен тип, който в живота на хората се явява като една черна мисъл; Наполеон с неговите резки, бързи и отсечени движения; Цезар в „Цезар и Клеопатра“ — изящен, театрален любовник; Франц Мор в „Разбойници“, Петрунио в „Отърничавата жена“, Хамлет, Вурм в „Коварство и любов“; д-р Щокман в „Народен враг“; цар Асен в „Борислав“; Дончо в „Зидари“; Шейлок във „Венецианския търговец“; Вершинин в „Три сестри“ и пр., и пр.

Всички тия роли Огнянов е изнасял талантливо и оригинално. Той не се е ръководил никога от другите. Той не копира, макар че е видял много силни артисти по европейските сцени. Той е създавал тия роли посвоему. Той внася всяка свое собствено схващане и разбиране. Във всяка негова игра има смисленост, която донякъде вреди на темперамента му в класическите роли, като в Хамлет и някои

други, но която придава по-голямо съдържание в модерните пиеци, като в д-р Ранк („Нора“.)

Ценейки всяко свое изкуство, той детайлно и със страсть разработва всяка роля в нейните едри пунктове и незабележими запетайки и затова всички негови роли са хармонично завършени и всеки създаден от него тип е изкусно закръглен.

[Излиза във в. „Развигор“, г. 1, бр. 47, 26 ноември 1921, с. 2.
Статията е придружена от портрет и три снимки (Вурм, д-р Ранк и Цезар). Сава Огнянов е другар и приятел на Елин Пелин от времето на сп. „Българан“.]

НАШАТА ЗЕМЯ

*Питат ли ме де зората
ме ѝ огряла първи път,
питат ли ме де ѝ земята,
що най любя на света —
тамо, аз ще отговоря:
де се бели Дунав лей,
де на изток Черно море
се бунтува и светлей.
Там роден съм, там деди ми
днес почиват във земя,
там гърмяло тяхно име
в мир и в бранните поля...*

Тая приста песен, чийто автор не зная, пеехме като деца в нашето старо училище в село. Пеехме я с тръпки и свещенодействие. Всяка дума се произнасяше с почит и умиление. Всяка дума будеше въображението и ни носеше по светлата наша земя, която беше толкова мила, толкова близка до сърцето ни. Гордост изпълваше нашите гърди, когато произнасяхме магическите слова: „Де се бели Дунав лей, де на изток Черно море се бунтува и светлей.“

Обичах тая непозната страна на моето въображение. Обикнах я и когато я познах като реална, като действителна. Наистина, съдбата е заселила българина върху най-хубавото място на земята. Той я е спечелил, запазил, създад и отгледал с много мъки, с много труд, с много пот и кръв. Но тя му е благодарна и го радва. Той я обича. С какви хубави и звучни думи са я наречали и я наричат нейните синовепоети! Тя е „България, мила майка“, тя е „рай земя“, тя е „благодатна страна“, „слънчев рай“, „мила родина“, „кът на розите“. Нейните реки са „сребърни“, нейните житни полета са „златни“. В нейните гори е „скътана свободата“. В тъмни усой „войводи ходят“, „юнаци водят“. „Под всяка бука и юнак, под всяко дърво и байряк.“ Нейните планини

преграждат вековете. Бели стада кротко пасат край сребърните реки. Мирен труд кипи в широките равнини.

И тук, в тая прекрасна страна, живее един народ с огромни физически и духовни сили. Къщите му са пълни с деца, с вяра и надежда. От векове тоя народ работи с черни ръце и с криви дървени орала тая благодатна земя и бива през век роб, през век титан и борец.

За мир, за свобода и спокойствие е жадувал всяка той, за мир, за свобода и спокойствие е воювал.

И днес пак е настъпил неговият век. На борба за мир, за напредък и спокойствие. Той се пробужда за просвета. Той не иска вече да чегърта с кривото орало нивата си, намаляла като чергата, с която покрива децата си. Брат на брата си подават ръка и искат със задружни сили, с мощни машини да разорат целината и тревясалата угар. И песента, която той днес пее, започва с думите: „Стига нищета!...“

[Излиза във в. „Изгрев“, р. IV, бр. 1220, 26 ноември 1948, с. 4. После в „Елин Пелин — споменна книжка по случай 5 години от смъртта му“, изд. Бълг. библиографски институт, 1954, с. 42–43.]

ПИСАТЕЛИТЕ И ВОЙНАТА

Тежката кървава война се свърши. Страшните последици от нея угнетяват и измъчват народите, но миризмата на барута и изпаренията на кървите, мизерията на войника, гробовете и раните се отдалечават малко от спомените. Ала тоя кървав ураган, който мина като проклятие над човечеството, тая физическа и душевна беснота при утихването си, вместо да избистри духовете, да пречисти идеите и да изясни мислите, създаде още по-голяма тъма и мътнота. Тоя човечески катаклизъм опустоши и разбърка нестабилизираните психични пластове и образува една разбъркана купчина без върхове и без пропасти, дето не можеш да видиш ни старото, ни новото.

Съвременният човек, който преживя това, изгуби всички морални начала, обърка понятието за добро и зло, изгуби душевна мощ и днес не се чува нищо освен викове и крясъци на изгубени в хаоса хора, които взимат за път всяка случайна чертица по безрадостната видима повърхност.

Голямата руска революция даде надежда на половината от човечеството, на всички угнетени от несправедливия мир народи, на всички отчаяни класи и човеци, но и тя не обнови, и тя не излекува, и тя не донесе мир, не успокои човешката душа и не даде щастие на руския народ. И над света расте и набъбва страшната въпросителна и при всеобщия вик за път всеки сочи нататък, накъдето му прилегне.

Светът издребня. Душата на човечеството намали обема си. И останала без великите пориви за красота и чистота, не може да храни моралните зародиши в нея и те гният безплодни. Под обширния хоризонт на земята никъде не се вижда ни светлият образ на Христа ни вдъхновената фигура на Дон Кихот. Пигмеите и къртиците, които търсят дупки под земята скриха и почупиха жезъла на бога и търгуват с тресчиците от него.

При такова едно положение всички, търсейки причината на това нещастие и виновниците на тая мизерия, сочим бясно един на други и викаме — тоз, тоз!... От тоя упрек не са пощадени и скромните

български писатели, които през войната не бяха друго освен едни войници под заповедта и контролата на военните началници.

Българските писатели обикновено не се числят под знамената на разните партии, защото самите водители на партиите отбягват да имат в редовете си мислещи хора, а мислещите хора отбягват да влизат там, дадо няма нищо друго освен една демагогия, в повечето случаи най-долнопробна. По тая причина нашият писател не е активна личност в партийните борби. Стоящ на страна от тия борби и отдален изключително на своето изкуство и на чиновнишкото си занятие (защото всички почти писатели са и чиновници), той не се бърка в политиката, не е в течение на нейното подземно развитие и като чужд не може да има нито въздействие, нито авторитетно мнение по въпросите, които никнат и се менят ежеминутно.

По тая причина той не може да използува за обществени и политически борби своите богати наблюдения и над живота във всички слоеве на нашето общество.

Не възпитан в социалните борби, не отраснал в политическите среди, угнетяван всяко от мизерия и житейски несгоди, от КОЙТО не може да го отърве недоходната литература, той става чиновник и изгубва съвсем възможността да бъде общественик.

В такова положение завари войната българските писатели.

Още в началото мнозина от тях получиха назначение в главната квартира към редакцията на „Военни известия“, а други бяха назначени като военни кореспонденти към щабовете на дивизиите.

Обаче всички те бяха с вързани ръце от цензурата и от строгите заповеди за редактирането на вестника, в което впрочем те взеха съвсем малко участие, защото там хитро бяха се наместили едно-две лица, алчни за богати хонорари, които се плащаха, и ревнуваха всяка думица, написана от други.

При това не се допушаше във военните, па и в другите издания да се печата нищо, което и най-малко да напомня мизерията на войната. Думите „гроб“, „смърт“, „глад“, „майчин плач“ „сирачета“ и пр., и пр. се преследваха най-строго.

Кореспонденциите от фронта се преглеждаха щателно. Редакторите нямаха свободата сами да ръководят вестника, а за всичко се допитваха до главната квартира, като прикриваха всеки съмнителен

случай на свобода. Затова кореспондентите от фронта не можеха да дадат нито една истинска картина от ужаса на войната.

Списанието „Отечество“ беше станало сборник от портрети на убити войници и офицери, от снимки на генерали, щабове и „славни“ войнишки сцени и по съдържание беше съвсем слабо.

Писателите в редакцията се третираха като долни чинове, постоянно се заплашваха с изпращане на фронта, а за месечното възнаграждение, което получаваха, трябваше да се подписват в една и съща ведомост с един сръбски предател на родината си, майор Лазаревич, който играеше мярсна роля спрямо отечеството си, за което му плащаха тройно и четворно повече, отколкото на нещастните редактори на вестника.

Въпреки неколкократните протести и молби на един от писателите, който работеше там, да се направи друга ведомост и да не се унижават така толкова души, никой не обърна внимание и работата си вървя така до края. Особената жажда за книги на фронта и големите кредити, които се отпуснаха за откупване, не спомогна на писателите да спечелят пари, както мнозина мислят. Главната квартира отпечата срещу нищожен хонорар десетки хиляди от техните по-добри работи и безвъзмездно ги разпращаше по всички части. Повечето от тия големи връзки не достигаха до местопредназначенето си и лежаха по гарите и по пощите до деня, когато всичко рухна и се разкапа.

Изобщо българският писател през войната беше изчезнал. Той почиваше с вързани ръце и запечатан мозък. Той нямаше сила и авторитет да се освободи.

Може да има отделни писатели, които, използвайки това особено състояние, се опитаха да поизвикат в унисон с топовните гърмежи, но това бяха жалки опити и когато хвърляме обвинения, нека ги хвърляме само върху виновните, а не изобщо върху всички писатели.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 46, 19 ноември 1921, с. 1. В статия, озаглавена „Мъртва ивица в нашата литература“ и поместена в сп. „Борба“ (г. II, кн. 1, 25. X. 1919), после препечатана в книгата „Литературни очерци и бележки“, Георги Бакалов пише, че сред виновниците за погрома има и „разновидност български писател“.

Елин Пелин излиза да защити българските писатели, а в това число и себе си.]

ЗЛОБОДНЕВКИ

Под горното заглавие Ал. Божинов е издал своите хумористични и саркастични стихове, писани на разни злободневни теми и печатани в „Българан“. Печатница „Гутенберг“ е направила грижливо издание и е поставила сравнително ниската цена 6 лева.

Тия стихове на Божинов са написани изключително на политически сюжети. Лекият, изящен и своеобразен стих, тънкият хумор, остроумните и духовити изрази — така светкавично изненадано римувани — правят книгата ценна като литературно дело.

В предговора авторът е направил следната скромна бележка:

„Писани за злобите на деня, имащи делничен характер, тия стихове нямат претенция на художественост. Те са леки римувани бележки, където поетичната жар е загубена в грамадата прозаична пепел. Това са по-скоро епиграми за лица и събития у нас и извън нас. Те са карикатурни скици, предадени не чрез формите и колорита на живописта, а чрез тия на стиха.“

Засягат се много имена, които през тия събития са играли политическа или обществена роля. Някои от тях са покойници. Обаче въпреки желанието на автора да избегне тяхното вмъкване в книгата, не можа да стори това поради интереса, който представя злободневката. Живите нека не се обиждат, че им се повтарят работи, остарели вече: нищо ново няма под небето!

Всички поместени тук „Злободневки“ са печатани по-рано в „Смях“ и „Българан“ под псевдонима Lumpacious, а ония на македонско наречие — под псевдонима Унче Автономлиев, съдържател на емишчийницата „Спорна зона“.

Вярваме, че тая интересна книжка ще намери широко разпространение между многобройните почитатели на всестранния талант на Ал. Божинов.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 18, 7 май 1921, с. 2.]

КАК ГИ ПОЧИТАМЕ

Когато пристигна печалната новина за смъртта на П. Ю. Тодоров, няколко души писатели, които работехме мобилизиранi в редакцията на „Военни известия“ и „Отечество“, поискахме да поместим в списанието една литературна характеристика и портрета на писателя. Аз написах една биографична бележка и поръчах клише от портрета. Когато всичко бе свършено и предстоящата книжка почна да се реди, началникът на редакцията г-н капитан В. Ю. отказа да помести портрета и каквато и да е бележка. Поисках да узная поне по каква причина не позволява това.

— Те така, не позволявам и туй то — отвърна троснато той.

Ние, понеже бяхме низни чинове, трябваше да мълчим.

Аз се постарах после да изучавам причините на това. За жалост, те бяха много лични и много маловажни.

Понеже през това време други списания не излизаха, ние не можахме да поменем починаяния писател с чест, като кажем хубавите думи, които той заслужава.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 9, 5 март 1921, с. 1.]

ЕХО НА „КАК ГИ ПОЧИТАМЕ“

Във вестник „Зора“ от 17 т. м. г-н запасният капитан Васил Юруков, засегнат от бележката ми, печатана в 6-и брой на „Развигор“ „Как ги почитаме“, по един подигравателен начин, който оставям на негова сметка, иска да каже, че не е вярно това, което съобщих. Понеже изглежда, че той има лоша памет за собствените си грешки, то нека попита Добри Немиров, Подвързачов и Кирил Христов, които тогава работеха в редакцията на „Отечество“. Те, вярвам, не знаят да лъжат като мене и ще му кажат самата истина.

Но понеже г-н Юруков не си премълча, както подобава, аз накратко ще съобщя и причините, по които той не иска да помести в „Отечество“ портрета на покойния П. Ю. Тодоров.

Преди да замине в странство на лечение, П. Ю. Тодоров редактираше литературния отдел на „Демократически преглед“. В този отдел бе поместена една остра критика от Боян Пенев върху превода на романа „Без догма“ от Х. Сенкевич, издаден от г-да Юрукови в библиотека „Мозайка от избрани романи“.

За тоя грях на П. Ю. Тодоров г-н Юруков намери тая отплата.

Той също отплати и на г-н Боян Пенев, като не иска да помести в „Отечество“ една похвална рецензия от Ст. Чилингиров за брошурата му „Сръбският шовинизъм“.

Когато пишах бележката „Как ги почитаме“, мене никак не интересуваше личността на г-н Юруков, затова го споменах с инициали. Аз исках да изтъкна само един обществен недъг, дето г-н Юруков играе само една случайна роля.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 7, 20 февруари 1921, с. 3.]

ЛИТЕРАТУРНИ ПРЕМИИ

В културните страни, дето на литературата и изкуствата се гледа не така, както у нас, академиите, държавата и културните дружества ежегодно дават субсидии и награди за насърчение на млади писатели и художници или за особено отличие на някое ценно произведение. Във Франция, Германия и Скандинавските държави има по няколко такива премии. Даже в Румъния държавата всеки няколко години дава по една крупна премия за най-доброто произведение на художествената литература. Скандинавските държави са били особено щедри, когато е трябвало да насърчат един млад писател или художник. Повечето от големите северни писатели са се ползвали от субсидии на държавата, за да прекарат няколко от младите си години в странство.

Нашата страна не стои по-долу. И ние имаме два фонда за литературни премии. Тия премии са послужили по-скоро за обида и унижение на нашата художествена книжнина, отколкото за награда и насърчение. Една от тия премии се дава почти всяка година от Академията на науките. Тая премия достига най-много до мизерната сума 300–400 лева и досегашното ѝ раздаване говори твърде зле за литературния вкус на нашите академици.

Другата премия от 500 лева годишно се дава от Филологическия факултет при университета. Фондът на тая премия е образуван при Празнуването 25-годишния юбилей на Вазов и носи неговото име. Имало е случай, когато тая колосална цифра от 500 лева не се е давала цяла, а пред вид на многото достойни за награда произведения е била разделяна на две — по 250 лева.

Мнозина очакваха, че комитетът, който празнува с такъв блясък Вазовия петдесетгодишен юбилей, покрай суетните работи трябваше да извърши и работи от обща полза, именно да увеличи фонда „Вазов“ при Филологическия факултет. Това хубаво дело, създадено преди 25 години по същия случай, трябваше да бъде направено още по-хубаво. Чрез народна подписка, вечеринки и представления комитетът можеше да увеличи много повече фонда. И премиите тогава можеха да бъдат повече от една и по-големи от тая смешна сума, която сега се дава.

По тоя начин комитетът щеше да направи голяма услуга на българската литература и щеше да вдигне най-прекрасния паметник на нашия пръв поет.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 9, 5 март 1921, с. 1.]

„ЗЛАТНО СЪРЦЕ“

Справедливо е да се гордеем с развитието на нашата детска литература, която в последните няколко години доби изведенаж такъв силен разцвет и ангажира твърде сериозно и писатели, и художници, и книгоиздатели. Това засилване наруши мярката и ако така продължава, може да се дойде до големи грешки и до разочарование. Защото много от преведените книги, които се трупнаха така бързо, се дават на един лош български език и в не дотам грижлив превод, а и в оригиналните работи на нашите писатели няма нещо по-ново и по-интересно. Всички маршируваме по еднакви пътеки, измъчваме еднакви теми, по еднакъв начин тананикаме едни и същи мотиви и мъката ни да разсмеем и учудим децата, като че дотегна вече. Непосредственост и свежест липсват в повечето от тия книжки за деца, както и в много от книгите за възрастни.

И наистина, много мъчно е да се намерят теми за деца, незасегнати досега. Тато, мама, зайчета, лисичета, мечета, буболечици — всичко това се движи на рояци и глутници из нашите писания за деца. (Като казвам „нашите“, разбирам и моите.) Микробите, бактериите и още някои низши същества, по чудо, сме оставили незасегнати в тия книжки. Ами какво направихме с цветята, с птичките, с годишните времена!

Съзнавам, уви, че е твърде мъчно да се излезе из тоя магъосан кръг, в който самите деца ни заставят да се движим.

Юношите в това отношение са по-щастливи. Те са спасени от крякането на жабите в стиховете и от невъзможните фантасмагории. Затова и книги, предназначени за юноши, са по-малко, затова може би и нашите писатели още не са нагазили там, затова и по-малобройни са книгите, издадени у нас за юноши.

Едно щастливо начало обаче се заражда с току-що излязлата книга на Калина-Малина „Златно сърце“. Темата е универсална, но тя оригинално и свежо е ушита върху канавата на българския живот, с наши бои, с наши орнаменти и цветя, с вдъхновение и с чувство за мярка. Книгата интересува и увлича. Трогателното не е

сантиментално, доброто не е преднамерено, животът не е насилен. Ако героят тъй много и тъй често не беше изтъквал самонаблюдението си, книгата щеше да бъде още по-добра. Но и такава, каквато е, тя е една хубава книга за юноши и за преходната към юношество възраст.

[Излиза в сп. „Българска книга“, г. I, кн. 1, януари 1930, с. 104.]

КАКВО СТАВА В МАКЕДОНИЯ

Откак миналото лято през поробена Македония кръстосаха чети смели юнаци с пушки в ръце да отмъщават за покрусената чест на своята татковина и с кръв да откупят нейната свобода, оттогава в целия свят македонският въпрос по-живо почна да занимава умовете на дипломатите, на учените и на всички ония, които обичат човечеството и не искат да има на света робство.

Ний, българите, твърде добре знаем какво нещо е турско управление и турски зулуми, та лесно е да си представим какво става сега отвъд, зад хубавата Рила планина, в братската наша страна Македония. От няколко години насам там положението е станало трижд по-страшно и нетърпимо. Господарят-турчин е надушил, че неговата рая, неговият роб-народ работи тайно и трескаво се готви да вдигне знаме за въстание и да поиска човешка свобода, която през цели пет века му е била отнета. Това трескаво приготовление, що става там, тия пламенни проповеди за въстание са съживили и ободрили македонския народ. Сърцата там треперят в очакване на славния ден, когато те ще заявят пред целия свят, че като всички жадуват за свобода. Турчинът усеща тия приготовления и прави всичко възможно да ги потуши, да смаже бедните души, да изчисти смелите борци и да помири раята. Вестниците по целия свят всеки ден ни донасят известия за ужасните средства, с които турчинът гони своята цел. Сега се горят и разрушават села, жени и деца се безчестят. Всеки ден убийства и арести се извършват над по-събудените и по-съвестните младежи. Косата на човек неволно настръхва, като чете тия страшни и верни от край до край известия.

Но колко повече се увеличават зулумите и насилията, толко по-силно се разпаля в Македония желанието за свобода. Тая пролет още не бе дала първа шумка, още кукувица не бе кукнала, по планините още лежаха дебели снегове и горските усои на хубава и плодородна Македония заехтяха от въстанически пушки. Днес горите са пълни с чети, които целият македонски народ среща като братя, помага им, радва им се, пази ги и се готви целокупно да ги последи.

Не преди много време правителствата почти на всички държави в Европа, за да предвартят Македония от кърваво въстание, заявиха на султана чрез своите консули в Цариград, че той трябва да въведе по-добро управление в страната, да направи равни пред закона и турци, и християни и да се тури по-добра и по-голяма сигурност навсякъде. А правителствата на Русия и Австро-Унгария, поддържани от Франция, изработиха един правилник за по-справедливо управление и поискаха от Турция да въведе в своята държава управление, което този правилник изисква. Турското правителство, за да замаже очи, прие с най-голяма готовност предложението на Русия и Австрия и почна да въвежда преобразование в управлението. Ала това преобразование става чисто по турски. И в името на реда, който иска да въведе, нейните бashiбозуци, заптии и всевъзможни бабаити затварят пак, безчестят пак, горят пак села и пак, озлобени на комитите, продължават да вършат най-големи насилия. Това кара целия свят да не вярва, че Турция може да въведе реформите, и европейските вестници вече настоятелно отбележват това. Македонският народ не се польга от грижите на европейската дипломация, не вярва в доброжелателството на своите господари и съзнавайки, че само с кръв ще изкупи свободата си, продължава да се готви за славния ден.

Никой не се съмнява в това, че бъдещето ще бъде в полза на македонския народ, защото всички виждат, че той е здрав, смел и бодър народ, че има хиляди пъти по-високи човешки достойнства от турчина, че най-после на негова страна е правото, че неговият жесток господар е чужденец в неговата хубава родина, подложена на тежки изпитания.

[Излиза в сп. „Селска разговорка“, кн. 3–4, София, януари–февруари 1903, с. 25–26, без подпис. През есента на 1902 г. Елин Пелин възнамерява да постъпи в македонска революционна чета. (Срв. Д. Кърчев, Как беше някога, в. Развигор, г. II, бр. 66, 13 май 1922, с. 2.)]

НАРОДНО СЪБРАНИЕ

Ето вече два месеца заседава народното събрание, толкова, колкото обикновено трябва да заседава, и ние не можем да съобщим на нашите читатели нищо такова, което да развесели техните сърца. Два месеца се минаха в едно съвършено безплодно дърдорене, без да се вземе какво-годе полезно и добро решение за всички, та и за нашия обеднял земеделец. Само някои изменения на закона за селските общини се приеха, но те отиват съвсем другаде и гонят съвършено друга цел, което ще отбележим по-нататъка.

При все това не можем да отречем един факт. В разискванията по всички въпроси, разгледани досега, се забелязва едно по-голямо внимание към исканията и нуждите на народа, главно на селската маса, която образува голямото большинство. Народното представителство почва вече да се вслушва в скърбите и охканията на работника-орач. Но не за това, че народните представители са почнали да милеят и да обичат своите избиратели и техните интереси, а за това, защото виждат, че народът под натиска на своята тежка неволя почва да си отваря очите, да се пробужда и да вижда работите тъй, както си са, и от ден на ден все повече да губи доверие в своите чорбаджии-избраници, което може да изстуди местата на мнозина от тях.

Те виждат своето фалшиво положение между народа, когото са лъгали, и за да замажат очи, бързат тук-там с пламенни думи да заявят своята уж обич към работния народ и към земеделеца. Но когато се касае работата да натъпчат джобовете си и да охранят партията си, те забравят милия народ и от фашата, която дерат от гърба му, режат цървули и кому трябва и кому не трябва и отпускат пенсии и помощи на чужденци, които и на сън не са видели България, пръскат огромни суми за тържества и заседават, без да вършат работа, по цяла година.

Хвалят народа тия господа и пеят песни до небето за неговото добро сърце, за неговата скромност и гостолюбие, за това, „че той носи“, „че той е издръжлив“, а зад гърба на тоя народ се подсмиват с неговата простотия.

А народът си остава все тоя сиромашки народ и всичките тия хиляди закони, които са написани от освобождението на България, не са повдигнали нито на минутка народното щастие и народните нужди стократно са се увеличили.

Сменяваха се едно след друго нови правителства с големи програми и с още по-големи обещания свикваха своите народни представители, а работите все тъй си вървят. Намаляват окръзи, околии и съдилища, правят преобразования в разни министерства, меняваха формата на стражари и на офицери, правиха шипченски тържества, заеми сключваха, а народът си все там остана и не усети нито през една зима да му са метнали кожухче на гърба. И както вървят работите, всеки може да разбере, че нито едно народно събрание, нито едно правителство не ще да могат да намерят лек за народната сиромашия, да намерят работа за останалия без земя селянин, да осигурят поминъка на тоя, който е запазил още по няколко ниви и ливади, да се погрижат за онова обедняло население по градовете, което няма нито ниви, нито ливади, което не може да се храни от западналия занаят, което има здрави ръце, за които няма работа, и което нуждата тъй често праща в затворите.

След свършването на сесията, ако тя се свърши някога, нека нашите селяни поискат сметка от своите избраници и нека ги попитат какво направиха за тях, като в продължение на толкова дни обираха грешните им пари — погрижиха ли се за бедните, за нещастните работници.

[Излиза в сп. „Селска разговорка“, кн. 2, София, декември 1902, с. 11–13, без подpis.]

ИЗЛОЖБАТА НА П. МОРОЗОВ

Морозов прави вече петнадесетата си изложба. Всички негови изложби са били интересни и са се отличавали по многобройността на картичките, което говори за трудолюбие и силна воля. При всяка изложба ние виждаме художника да се бори неуморно с всички видове техники на изкуството и с всички капризи на боята и светлината. Той вечно търси. Неговата художническа душа е немирна, тя не се задоволява никога от това, което е постигнала, а постоянно рови и опитва.

Изворът на неговото художествено творчество е природата. Тя му дава изобилно сюжети. Тъмни и светли кътчета, идилични места, ручеи, дървета, мирни и тихи реки. Неговата фантазия им дава слънце, чисти ги, облагородява ги, одухотворява ги и ги населява. Рядко ще видите пуст неговия пейзаж. Навсякъде се мярка живо същество — влюбени двойки, самотници, мечтатели или утрудени полски работници.

Сегашната негова изложба също така е интересна. Тук ще видите пак тая борба на техниките, тая игра с боите, това старателно откриване на пейзажи, лишени от баналност — дадени като частици от живия дух на природата.

Тоя път в изложбата покрай акварели и маслени пейзажи изпъкват главно офортите и портретите, от които женските особено силно се подчертават. „Мечта“, „Гърлицата“, „Черното шапче“, „Зелената шапка“ и „Дамата във виолетово“ са отлични работи. Те говорят, че Морозов в последните години е силно пораснал и напълно узрял като художник.

От маслените картини правят особено впечатление „Мъртвият град“, „Залез“ и „На пазар“.

В офпорта Морозов е достигнал една артистична и чиста техника, в която има много разбиране и вникване в работата. Той особено обича цветния офорт. По-главни негови офорти са. „На говежди пазар“, „Пловдив надвечер“, „Търново“, „Идилия“, „Фонтан“ и пр.

Морозовата изложба заслужава вниманието на всички, които обичат и ценят нашето възраждащо се изкуство.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 26, 30 юни 1921, с. 4. П. Морозов е близък на Елин Пелин от времето на сп. „Българан“ и компанията на българановците. От Петър Морозов е корицата на второто издание на „Пепел от цигарите ми“.]

ЕЛЕНОВО ЦАРСТВО В НАРОДНИЯ ТЕАТЪР

В Народния театър се играе „Еленово царство“ — легенда в стихове, втората поред българска пьеса през сезона, постановка на Юрий Яковлев. Авторът г-н Георги Райчев с дълбоко чувство и широк замах създава Еленовото царство — царство на чудесата, бляновете и елените-човеци. Сърцата, които туптят тук, тъй малко се различават от онези там горе, на хората от страната на слънцето! Редят се непринудено сцени и харктери, съвсем правдоподобни, съвсем човечни и се пак с оттенък на фантастика. Сюжетът е зает изцяло от нашата митология. Ето ви Алгара, годеница на Алкмен и дъщеря на царя на еленовия свят. Някакъв незнайен, чуден сън ѝ прокобява нейната орис: тя трябва да отиде в страната на слънцето, да се пренесе в жертва и да спаси своите близки от страшната клетва на боговете. Напразно Алкмен я моли да остане, напразно неговите вопли разкъсват тъмните подземия. Подпомогната от гледачката, Алгара стига в тайнствения лес на другия свят, където среща цар Кардан. Тя става негова съпруга само през деня, а вечер самотно скита като кошута из гората. Една нощ, в определен от съдбата час, Алгара пада, пронизана от стрелата на своя мъж. В миг само — спасени са всички елени от подземното царство и като истински човеци скърбят около безжизнения труп на тяхната Алгара.

Пьесата разкрива живота на хората от подземния и надземния свят с техните малки радости и безкрайни скърби.

И режисьор, и артисти не са пестили средства и усилия за изнасяне на тая мистично-религиозна легенда, на която не липсват сценични и литературни достойнства. Герганова легко и изразително очертава привлекателния образ на Алгара. Вещо изпълнение на влюбен дава Кирчев в ролята на годеника Алкмен. Кисимов той път разкрива нещо ново със своята игра — повече импулс и по-голяма естественост. Играта на почти всички артисти е безукорна.

[Излиза в сп. „Беседа“, р. I, бр. 7, 26 декември 1934, с. 2, с. подпись „Е. П.“]

ПИСМОТО НА ИВАН ВАЗОВ

По повод поместените бележки в „Развигор“ за Народния театър г-н И. Вазов с писмо до вестника се опитва да направи една защита на театъра. Той не привежда никакви аргументи за своята защита. Той дава само някои въпроси, които оставя без отговор.

Не можем да откажем, че Народният театър не е имал своя разцвет. Много пъти през младото си още съществуване той е правил усилия, за да оправдае своето високо предназначение. В него действително има даровити артисти. Това не може да се отрече. Ив. Попов, Кирков, Сарафов, Огнянов, Г. Киров, К. Стоянов, Г. Стоянов, Снежина, Будевска и пр., както и Стойчев, Бъчваров и покойните Кирчев и Ганчев, са негова истинска гордост. Против тях никой никога не е бил. Тяхната заслуга всички ценим. Онова, което е спъвало живота на театъра, което е отчуждавало от него интелигенцията и хората на литературата, което е убивало интереса към него, което е отчайвало и самите добри артисти, то е мъртвешкият дух, който вее в него, бюрократическата рутина. Това е, което уби неговия авторитет, което вместо високи пориви у артистите буди дребnavи честолюбия и интриги, които бързо излизат на пазара иззад кулисите и уронват престижа на целия институт.

Благодарение на този дух Народният театър стои без определена задача, без цел. Той дава пиеси коя както попадне и откъдето попадне. Всичките класически произведения на Шекспир се дават в неверни и недостойни почти преводи. Това не е ли осъдително?

Колкото за това, че Народният театър е спомогнал да се зароди и развие нашата домашна драма, това съвсем не е истина. Нашият театър в това отношение е хвърлил най-голямата обида върху българската литература, като е давал и продължава да дава най-бездарни пиеси от бездарни писатели-графомани. Имена не желая да споменавам.

Народният театър съществува още при старите си артисти, готови таланти, които го създадоха. Напливът на всички, които споменах по-горе, бе едновременен и триумфален. Но след тях между стените на това ново здание не порасна нито един по-млад талант, не

се издигна никой. За създаване на нови сили театърът нищо не е направил. А негова длъжност е да подмладява рояка, за да има бушуване на нови вълни на живота и изкуството.

Липсата на режисьорство е също една от големите причини, които спъват живота на театъра. След Мандрович и Шмаха ние вече не сме имали режисьор, чиято магическа пръчка да раздвижи духовете, да запали огъня в душите на артистите, да им създаде простор и идеали за изкуството.

От години вече на' сцената се повтарят и потретят пиеци, омръзнали на публика и на артисти.

Изключения правят като нещо по-свежо и по-ново пиеците „Три сестри“, „Мъртвешкият танц“ и „В ноктите на живота“.

А ето че г-н Вазов, най-големият човек и най-видният книжовник и поет в България, прави укор на Народния театър именно зарад тия пиеци, като особено жълчно се нахвърля върху символизма. Да се говори така, значи да се отрича литературният живот на цяла Европа, може да се каже на целия свят от четвърт век насам, да не се разбират новите идеи, мъката и трагедията на ридаещата душа на съвременния човек.

Старото, родено при други условия, при други настроения, при други философически съзерцания, омръзна. Вечностремящият се към загадката на живота творчески дух, вечно младият гений на изкуството върви напред. Той рови в дълбините, чопли, търси. Силата на интуицията и необузданата стихия на фантазията му дават образите и символите, за да предаде тайната, непокорна на науката, недостъпна за сухия разум. Животът не е ли един символ? Бог, за когото жадува душата, не е ли символ? Словото не е ли символ? Целият живот е осмислен с многобройни обреди, знаци и служения, които почти не виждаме, които не ни занимават, но които при все това са необходими символи на тая страшна загадка. Религията и идеите, сами символи, не могат да съществуват и да се налагат без символи. Ето защо да се отрича символизъмът, да се клейми едно изкуство, което е подчертало с мъка и страдание всичко това, значи да не познаваме живота и да не даваме на изкуството онова велико значение, което то има.

Произведенията на символистите омагьосаха всички. Верлен, Метерлинк, Пшибищевски, Хамсун, Ибсен, Верхарн се превеждат на

всички езици и се посрещат с възторг и учудване като дълбоки мислители от всички образовани хора по света.

Цяла китайщина ще бъде да ги гоним ние и да ги хулим.

Символизмът дойде с поривостта на млад и сладък вятър, който пролети развива гората, да освежи душата, да даде подтик за търсене по-новото, по-възвишеното, по-дълбокото. Той не отрече старото. Той го замина с благословия и отиде напред, проповядвайки пълна индивидуална свобода на човека и на изкуството. Той обнови формите, облагороди речта, даде мистичност на думата и освежи сюжетите.

Да. И господин Вазов от върха на своята писателска слава не трябваше да клейми новото, а да му прати радостен привет.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 4, 30 януари 1921, с. 3. В своето писмо Ив. Вазов защищава реализма и остро се изказва против символистите. Ето част от писмото му: „Имам само един укор да направя на Народния театър: защо той ни дава и пиеси като «Мъртвешкият танц», «Адам, Ева и змията», «В ноктите на живота» и други подобни символистически дивотии — извинете за изражението? Кому са нужни те?“]

ЧИЧОВЦИТЕ

Тая дума ние знаехме, но през двете последни войни тя доби особено значение. Тя характеризира войниците от по-старите набори и опълчението. Вече не наричат другояче тия здрави, калени в борбите войници. От фронта до последната затънтина колибка във вътрешността това е името на добрите храбри стари войници. Но тая дума не е едно студено, сухо определено понятие. Тя е гальовно име, тя се произнася винаги с известна нежност, тя съдържа в себе си много ласкания и много скромност. В нея няма присмех, няма ирония. Тя е измислена от сърцето за ония, с които се гордеем и които миеем.

Говорят за боеве, за спечелени победи и кажат: „Там са взели участие и чичовците.“ Това българинът винаги казва с известна гордост. В тая война чичовците са навред.

Те се мяркат като тежки бронзови фигури, бдящи със стара пушка в ръка край железопътната линия. Те карат безкрайните върволици коли от обози. Мълчаливо, с чибучка в устата, той маха остена над воловете, подвикне им дружески и върви из калните пътища, по безкрайно дългите пътища, бавно, спокойно, сигурно, никога не закъснял, никога не отчаян, никога не изгубил философическа веселост. „Чично“ съпровожда пленниците. Той върви край тях, поприведен, облечен как да е, строг по изражение, но добър по сърце. Неговата душа е милостива към тия нещастници. Той не ги гледа като врагове. Той ги утешава и дели братски с тях своя хляб. Наблюдавал съм пленници, когато работят. „Чично“ стои безучастно и ги варди. Той не е стар човек, едва четиридесетгодишен. Но неговото небръснато лице, дългите му провиснали мустаци, които рядко поприглежда с ръка, сухото му лице с изпъкнали и издълбани грубо, силно, изваяни сякаш от варварска ръка черти го правят съвсем стар. Той седи на един камък. Но какво е това седене? Той се отпуснал съвсем и прилича на тръшнат с трици чувал. Той видимо е замислен. Той „не е тук“. Кой знае къде лети умът му в тоя час. Навярно в село. Далеч от него, той не мисли за друго. За къщата, за нивата, за децата, за стоката... Това са неговите мисли. Той тъне в тях. Вие наблюдавате

той въоръжен добър човек и мислите, че нищо не вижда, че тия пленници, които му са поверени, могат да избягат всички до един, без да ги забележи. Не, той човек, на тоя камък, с тая пушка има странно свойство. Неговата дълбока замисленост не му пречи да вижда всичко наоколо. Той вижда пленниците до един и всеки час ги брои. Той вижда мързеливите и работливите, той вижда слабите, които вдигат с мъка лопатата, и ги съжалява, той не им подтиква, когато някой от тях сложи настрана копача и седне да си почине. Той разбира от „човещина“. Тая дума е народна. В нея се крие висока морална смисъл, която за него има мистично религиозно значение. Тоя тежък повече от камъка, на който стои, човек, той стоварен чувал има и друго едно свойство. Той може да скокне с пъргавината на дивак и ако е потребно, да тича бързо като дете. Неговата видимо тежка фигура се движи от една особена сила, която я прави неузнаваемо лека. Тая сила е съставена от смелост, от страх пред отговорност, от чувството на дълг, което в неговата душа едва при тая война доби едно по-ясно и разумно осветление, и от чувството на лична сила.

В страшните сражения при Дрянова глава, дето взеха участие някои от нашите млади полкове, са взели участие без заповед и старите чиковци. Една малка тяхна част била наблизо по охрана, по друга някоя работа, във всеки случай никак не за бой. Но те видели страшното сражение пред себе си и не се сдържали, грабнали пушките и се нахвърлили в атаката с вика: „Скоро удрайте, че ще ни изтрепят децата!“ Техните деца бяха в ония млади полкове, които се сражаваха там.

Чиковците взеха участие и в отбиването на влашкия десант при Рахово. Те се държаха мъжествено като младите и дадоха жертви. Къде ли не взеха участие те! Нали от тях са съставени много от нашите резервни полкове.

Чиковците, които сега стоят под знамената, не са стари. Това име, което им е дадено и което е характерно повече за по-стари хора, те са добили благодарение на своя външен стар изглед. Тоя тежък мечи ход, тая натрупаност в облеклото, тия дълги пояси, тия качулки и башльци, с които увиват главите си, тия странни ямурлуци, тия бронзови, небръснати четинести лица, тая разбъркана растителност под носа, която почва от дълбоките ъгли на носа, затуля устата и

половина от брадата, ту нажежено щръкнала, ту мека като слама, дава старешки изглед на тия инак млади сърца.

[Във в. „Военни известия“, р. XXV, бр. 279, 19 декември 1916, о. 2, с подпись „Елин Пелин“.]

ПАЗЕТЕ СЕ ОТ ЛИХВАРИ

През месец юни т. г. селяните от Дайрам и Меше-махле, Тутраканска окolia, се оплакали, че от няколко години насам в селата им се загнездили двама лихвари, които заробили населението... Русенският окръжен управител изследвал работата и открил възмутителни неща, вършени от тия кърлежи-лихвари. Единият от тях преди 6 години бил слуга в Тутракан, а сега е владелец на повече от 3000 декара земя в с. Дайрам благодарение на безбожното скучачество, което упражнявал. С помощта на кмета и писаря той фалшифицирал записи, съдил хората и скривал призовките от съдията до длъжниците, та по този начин те всички бивали осъждани задочно и само когато доходжал съдебният пристав да им продава имота, те узнавали за страшните и стократно увеличени свои дългове към лихваря. На селянина-турчин Мехмед Х. Мустафов той паяк за 250 оки жито успял да вземе 240 декара ниви и 5 колиби.

Друг един лихвар, роднина на първия, също тъй оголил и опропастил сума свят в с. Меше-махле. Между безбройните негови жертви турчинът Юсеин Х. Махмудов е най-злочестият: за 30 лева, взети назаем преди 8 години, издавал на грабливеца досега зааре за около 475 лева.

Много, някога цветуши, села в Източна България са опустошени като от скакалци от разни евреи, гърци, арменци и българи, които са се загнездили там. Хиляди семейства са останали без добитък, без земи, без къщи, без покъщнина, без парче хляб. Хора, които са имали и стока, и къща, и имот, сега, благодарение на лихварите, са станали просяци.

И държавата, която уж пази своите данъкоплатци, не е направила досега нищо за ограничение на това зло.

[Излиза в сп. „Селска разговорка“, кн. 1, Самоков, ноември 1902, с. 13–14, без подпись.]

ЕЖБИ И ЗЛОБИ

Между четещата и нечетещата публика и навсякъде в нашето общество, в столицата и в провинцията, е разпространено преувеличено мнение за ежби, злоби и недостойни борби в средата на писателските кръгове. Чудно е къде намира опора това разпространено мнение, за да може да вирее, да се ширя в преувеличени размери и да взима често пъти вида на басня. В нашия всекидневен печат и в малокръвните наши списания съществуването на такива борби и ежби едва се подозира.

Ежби, борби, гонения, в малки и големи размери, са съществували всякога и във всички страни между писателските и артистични кръгове. Колкото и да са възвишени идеалите за изкуството и красотата, техните носители и проповедници са пак хора с всички слабости на човешката раса. Разбира се, че колкото тура, във времето на Байрон и Шели озлоблението бе стигнало дотам, щото двамата тия елмази на английската литература бяха клеветени най-мръсно и в обществото, и в университета, и те трябваше да напуснат отечеството си, да се скитат и да умрат в чужбина.

Същото е било в Италия, Франция, Испания, същото ще бъде всякога и всякъде, дето расте литературен живот.

У нас и в наше време тия борби и ежби, доколкото ги има, се дължат на общото духовно безсиле и на слабото и безпомощно състояние на нашата литература. От години насам не се е появило нищо крупно, нищо силно, нищо силно и дълбоко, нищо светло и оригинално, което да възбуди и предизвика повече живот, и дребнавите ежби да се превърнат в благородно съревнование.

Гладните наши списания чакат да погълнат каквото им попадне в празната уста. Високомъдрите критики чешат главите си в очакване да кажат високото си мнение по повод на някоя важна книга, но такава не се явява и тяхното високо мнение отива за сметка на някоя дребна работа или се превръща в глупава закачка.

Липса на силни таланти и на честна критика даде възможност на манияците и графоманите да вземат връх като бурена над класовете в

нивата. Без силни да дадат нещо, озлобени от неуспеха си, те се явяват силни в кръчмарските интриги, крясъци, в самохвалство, в нахалство, в презрително отрицание на всички, в развягане на шарени книжни байрачета и във викове: „Началото на света почва от мене!“

Тия маниаци се насьрчават от един друг вид хора, които си живеят никому нужни и никому невредни, но обичат, като видят безцелно насьбрала се тълпа, да излизат напред като ония деца, които с книжна шапка на глава маршируват с военната или сватбарската музика и се мъчат всякак да обърнат внимание.

Така не много отдавна един приятел от провинцията, чиято възвищена душа стояла неудовлетворена от литературата, излезе и с един масалджийски език наруга всички писатели, и то не за това, което са направили, а затова, което не са направили.

Разджавкаха се тогава де да е си палета, заприглашаха му от всички страни. Доколкото си спомням, никой не излезе да защити българския писател. Той навсякъде срещаше злорадост, навсякъде виждаше засмени лица, които със съжаление му обръщаха внимание върху въпросната статия.

След това във вестник „Трибуна“ се появи като подлистник най-мръсната и най-подлата статия, която е писана някога по адрес на българския писател. С пищен език и високомерен тон българският писател се унищожаваше, отричаше и сриваше до земята. Макар че той подлистник не бе подписан и макар че редакцията запази в тайна името му, той биде открит от негови близки приятели. Оказа се, че това е един от младите писатели с големи амбиции и с големи претенции за морал.

Един друг писател, също така с големи претенции, който обикаля провинцията да чете сказки, като говори за „развалата“ на българската интелигенция, не пропуска случая да иронизира срещу ненавистни нему писатели и да говори за тях с високомерна снизходителност. Той господин писател, който се мисли за титан в нашия литературен и обществен живот, види се, забравя онова, което го отличава като гений от простите смъртни, именно да не бъде злобен и завистлив. Когато осъждва другите, той забравя, че от тридесет години насам пише денонощно и че никой досега не е написал един благоприятен отзив за неговите съчинения, че всички големи похвали, които са писани за него, писани са от неговата собствена ръка, че антрефилетата по

вестниците, които са давани за неговите сказки под заглавия „Един светъл час“ и пр., и пр., пак са негови собствени произведения, че интервютата със смешните възклициания пак са правени от самия него си и че всички подобни работи биха унизили не един гений, а и един най-обикновен човек.

Литературните ежби и злоби се култивират и в университета между студентите, и то, за жалост, от професорската катедра. Интригите се пушкат от високото място хитро и им се приготвят всички условия, за да виреят и да се разпространяват. В ненавистта си към известни литератори-писатели някои от тия „хора на науката“, благодарение на особеното си положение, използват всички дребни честолюбия на приятелите си и по тоя начин, без да излизат налице, сеят злоба и омраза.

Покрай тия дребнави разправии, ежби и злоби всички като че ли са забравили истинското си призвание и главните свои задачи.

Тия ежби парализират литературния живот; и нерадостната картина, която се представлява на младите таланти, на истинските таланти, отчайва ги и убива у тях кураж за работа.

За очистване на закадения литературен хоризонт тия злоби и дребнави ежби и тия празни интриги трябва да се превърнат в идейни и благородни борби и писателският труд и човешката личност да се ценят повече.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 22, 4 юни 1921, с. 1.]

ВАЗОВ ОТДАЛЕЧЕ

ПЪРВА СРЕЩА

Името на Вазов бе ми известно още от ранните детски години, като ученик в село. Неговите работи четяхме в училището и в големите песнопойки, които по онова време заместваха литературните антологии и които ни запознаваха с Ботев, Вазов, Любен Каравелов и други. От тия песнопойки бях научил „Не плачи, майко“ от Ботев, „Тих бял Дунав се вълнува“ от Вазов, „Хубава си, моя горо“ от Любен Каравелов. Ботев и Любен Каравелов не бяха вече живи, но Вазов живееше и моето детско въображение и го виждаше като чуден, хубав далечен и непостижим великан. Когато дойдох в София да се уча и постъпих в първи клас на гимназията (тогава още нямаше прогимназия), веднаж чух, че някой от другарите викаше високо: „Тая заран пак срещнах Вазов с кученцето.“ Знаех вече наизуст някои Вазови стихотворения и никакво особено вълнение ме хвани, като чух, че тоя непостижим далечен човек живее в същия град, където съм и аз. Любопитството и желанието да го видя пораснаха още повече у мене. Столицата беше още малък, стар град. Улиците бяха прашни, кални, непавирани. Но за мене той беше нов, чуден, особен и аз често скитах по улиците да разглеждам къщите, хората, дюкянчетата, войниците, въртележките и странните бараки на цирка, където ежечасно се чуваше страшният рев на лъв.

Веднаж, като минавах пред Народното събрание, видях един минувач, че посочи някого на другаря си и каза:

— Гледай, гледай, оня там с кученцето по него е Иван Вазов.

Издръпнах, душата ми премаля от вълнение и аз тръгнах по човека с кученцето. Моето въображение не беше много излъгано. Действително, Вазов със своята висока стройна фигура беше сходен с това, което аз си представлявах, само че нямаше буйна рошава коса и голяма брада, не беше стар, а — млад, здрав и силен. Той беше сам. Вървеше сам, бавно, с наметнато на ръка пардесю, с бомбе на глава. Подире му тичаше малко ръждиво кученце, към което от време на време се обръщаше, казваше му нещо и подсвиркваше.

Моето сладко вълнение бързо премина и една особена горда радост изпълни душата ми. Една мечта ми се осъществи. Видях Вазов. И тръгнах издалече подир него, боейки се да не забележи, че го следя. Той вървеше спокойно по пътя, който сега се назова булевард „Цар Освободител“ и който от Народното събрание към реката беше една не много чиста поляна. Мина по дървения мост и навлезе в градината, която бе още нова, безразборно препълнена, като дива гора, с храсти и млади дръвчета. Нямаше наоколо никакви хора. Той тръгна по единствената пътека през тая млада гора и вървя чак до височината, която още бе гола. Аз вървях по него. Искаше ми се да го настигна и замина, за да видя лицето му, но беше ме срам и страх. На височината той се спря, обърна се към града и дълго го гледа. После се загледа във Витоша. Нейната тогава малка гориста повърхност беше прошарена вече от есента, но цялата блестеше под синьото небе, красива със своя бял снежен белег на челото. Подпрян до едно дърво, аз го възчаках да се върне, за да видя лицето, и отдалече видях, че той извади от жилетката часовника си, погледна го и тръгна обратно, като подсвири на кученцето си. За пръв път видях лицето и завинаги го запомних. Младо, здраво. Гъсти балкански вежди. Дебели мустаци. Малки очи. Сини мисля. Грижливо подстригана брада, обхващаща цялото му лице и малко заострена. Млад, строен, хубав, пленителен. Той мина покрай мене, хвана ме страх и срам. Не посмях повече да го следя. Скрих се в горичката и се върнах премного горд, премного щастлив.

ЛИЧНА СРЕЩА

Минаха години. По неведомите повеления свише и аз станах писател. Всяко поколение си има катедрите, както всеки квартал си има кръчмата. Подпечатаните от съдбата лица от моето поколение се групираха около малкото другарско огнище на „Българан“. Центърът беше високо надареният наш художник Александър Божинов — духовит, умен и превъзходящ всички ни. Няколко години, почти до Балканската война, ние живяхме, растяхме, мечтаехме, работехме, учехме се да виждаме света и да гуляем с младежко безгрижие около това жизнерадостно огнище. Сборният пункт беше тогавашната популярна гостилница „Средна гора“, с нейния прочут на времето съдържател бай Георги. Тая гостилница се посещаваше от видни хора. Нашата маса заемаше един личен ъгъл, ние — младежи, проявили се вече, добили име в нашата скромна тогава литература — бяхме всяко пред предмет на любопитството и вниманието на всички посетители. Тук се хранеха народни представители, партийни лидери, дипломати, висши чиновници от министерствата и прочее. Тук се запознах със Стамбoliйски, който сядаше и на нашата маса, с Драгиев, Цанко Церковски. Тук идеше прочутият оригинал, народен представител от Панагюрска окolia, Вълко Нейчев. Тук понякога идеше Яворов, Пенчо Славейков, П. Ю. Тодоров и рядко д-р К. Кръстев.

Тук идеше и Вазов. Правеше ни впечатление, че той идеше винаги сам. Сядаше на някоя празна маса, нахранваше се бързо и си отиваше. Никога не бяхме го видели с другар или с компания. Той не обръщаше като че ли никакво внимание на нас, не поглеждаше настани. На нашите поздрави отговаряше с кимане на глава, студено. По улиците го срещахме винаги сам. Правеше впечатление на самотник, на недружелюбец. Неговият сериозен вид, неговата спокойна и важна походка, неговият съсредоточен поглед убиваше всяка мечта да се приближиш и запознаеш с него. Смеха му никога не съм виждал. Работех в Народната библиотека, близо до неговата къща, и често го срещах. Той сигурно не ме познаваше. Поздравявах го малко смутен и честолюбиво търсех неговия благосклонен поздрав, но той

отговаряше „официално“, почти неприветно. Бях издал вече две томчета с разкази. Писа се за мен. Писа за мен Величков, неговият близък приятел, и аз се ласкаех от надеждата, че моето име му е познато. Реших да му направя „удоволствие“ и да му поднеса моите книги лично. Изучил бях точния час, кога той излиза да обядва в „Юнион клуб“ срещу неговата къща и след колко време излиза оттам за у дома си. Близостта на Народната библиотека ми позволяваше да го наблюдавам.

Приготвих моите скромни две книги и го срещнах пред дома му, когато се връщаше от „Юнион клуб“

— Извинете, че ви спирам, господин Вазов и ми позволете да предам на вниманието ви тия две мои книги — изказах много смутен предварително обмислената си фраза, кат прибавих малко по- силничко, — аз съм Елин Пелин.

— Ах, да, благодаря — рече той студено надвеси дебелите си вежди над книгите добави, — добре, много добре. Благодаря.

Той се обърна и влезе в къщата си. Аз тръгнах по улицата без посока, много смутен и никак си обиден от самия себе си, като че бях сторил най-неуместната нелепица.

СДЪРЖАНА ПОХВАЛА

Коя година беше, не помня. Софийското учителско дружество по случай годишния си празник даваше литературна забава салона на „Славянска беседа“. Бях близък на учителските среди, затова ме поканиха да участвувам в това утро с „моя творба“.

Салонът беше пълен, препълнен. Програмата бе подбрана. Участвуваха артисти от театъра певици, цигулари. Прав отстрани, чаках свой ред. Когато се качих на естрадата, поставен пред сцената, видях на първия ред между публиката личната фигура на Иван Вазов. Той седеше важен, спокоен и все така непроницаем. Беше както го знаех, винаги сам. Искам да кажа, без другари, без компания. Хората от двете му страни бяха му непознати. Чувстваха се свити и стеснени при тоя славен, виден човек, за когото всички говореха, когото всички знаеха и почитаха, но до когото като че никой нямаше достъп.

Бях приготвил нещо „специално“ за случая. Заглавието му беше „Самотна гора“. Чета лошо, декламирам слабо и пред публика се смущавам, но пред лицето на Вазов събрах целия си кураж и зачетох:

„В самотна земя, в самотна гора, на самотно дърво, самотна птица, самотно седи, самотно мълчи.“

Публиката се потай. Настъпи задъхваща се тишина. Това ме окуражи повече и аз изкарах номера си с художествено самодоволство. Разбира се, буря от ръкопляскания последва. Следях от естрадата доволен и засрамен. Но преди да тръгна за ъгъла, гдео се прикривах от по-рано, от мястото си се вдигна Вазов в целия си голям и величествен ръст, подаде ми ръка и каза:

— Много хубаво, много хубаво. Кой е авторът на това оригинално нещо?

— Аз.

— А, да, да. Кой бяхте?

— Елин Пелин.

— А, да, да. Хубаво, много хубаво — повтори той и седна пак на стола си.

Колкото и официална, колкото и неинтимна и колкото да беше строга тая похвала, тя беше ми казана от един велик човек, когото толко много почитах, и тя сгря сърцето ми.

РАЗГНЕВЕНИЯТ ИДОЛ

Не съм видял Вазов да се смее, но съм видял силно разгневен.

Пловдив чувствуваше големия юбилей на Вазов. Той бе поканен там и по строгата заповед на министъра на просветата Омарчевски няколко души писатели трябваше да го придружат. Тая заповед, макар и строга, имаше и своята смешна страна. Тя гласеше, че всички трябва да бъдем с цилиндри. Тия писатели бяха Кирил Христов, Стилиян Чилингиров, Дерижан, Борина и други. Та взимахме оттук-оттам цилиндри. Кое от бивши министри, кое дипломати — издокарахме се и важно, важно слязохме в Пловдив и в дъжд и лапавица тръгнахме по разкаляната тогава улица с тия цилиндри, които будеха смях и учудване.

Както и да е, след официалната част Вазов с антуража си и с министър Омарчевски бяхме поканени „на чай“ в дома на видния тогавашен тютюnofабрикант Митев. В едно тясно антре наредихме на една подвижна закачалка цилиндрите и палтата и се пръснахме в две-три богато наредени стаи, с широко отворени врати. Големците с домакините бяха в салона, а ние, няколко низки чинове, бяхме в една малка стаичка. Ядохме и пихме до късно и дойде време да тръгваме. Натъпкахме се в тясното антре и награбихме цилиндрите. Вазов, най-висок между всичките, залисан в разговор с домакина, поsegна последен за цилиндъра си. Но отведенаж се намръщи. Свали пак цилиндъра, разгледа го, обърна го отсам-оттам, турна го пак на главата си и викна сърдито:

— Тоя цилиндър не е моят.

После извика силно разгневен, като че някой му нанесе непоносима обида:

— Кой ми взе цилиндъра?

Настана смут.

— Кой ми взе цилиндъра? — закрещя той.

Неприятен момент бе той. Станало беше нещо и грозно и нелепо. Грозно и нелепо е да видиш идол, на който някое нищожество бишна венеца от главата.

Отведенаж той посегна и грабна цилиндър от главата на един от нашите другари.

— Да, ето моят цилиндър. Ти нарочно си го взел и си ми оставил тая вехтория! — викна Вазов, целият зачервен и още повече разгневен.

— Не, господин Вазов, тоя цилиндър е моят имате грешка.

— Твоят — изкрещя Вазов. — Че ти кога си имал цилиндър. Аз с тоя съм министерствувал и добре си го познавам.

И той турна цилиндъра на главата си и излезе сърдито, като не каза дори сбогом на домакините.

[Излиза в сборника „Иван Вазов — спомени, материали и документи“, ред. акад. Николай Лилиев, 1949, с. 123–127. Тези спомени са написани по случай 100-годишнината от рожденията на Иван Вазов през 1948 г.]

ЛИТЕРАТУРНИ БРОЖЕНИЯ

Примитивният дух, който цареше в нашата литература допреди войната, беше тъй равен и спокоен, че малките брожения на повърхността оставаха почти незабележими. В европейската литература съществуваха и се бореха разни течения и школи. Символизмът бързо се разви, цъфна и вятърът разпръсна като пукнатото цветче на глухарчето неговите суhi, странни, хвъркати семена. Една след друга никнеха разноцветни декадентски школи. Техните възторжени представители искаха да наложат своето със стръвност и лудешка плодовитост, като учудваха и дразнеха с дързостта си спокойните пътници по утъпканите друмища.

Всички тия малки и частични въстания на творческата мисъл в чужбина не бяха успели да разтревожат еднообразието на нашата литература. Тя продължаваше да пее старите си блажени тропари и да се моли за дъжд в безнадеждната суша.

Българският писател, саморасъл, лишен от по-високо образование, непознаващ чужди езици, черпеше духовна храна и литературни познания изключително от руската книжнина, каквато можеше да се намери в Народната библиотека и в читалищата на по-големите провинциални градове. А там по традиция стояха старите руски писатели от времето на Жуковски, Пушкин, Гогол, Тургенев и Достоевски. Българският писател нямаше средства да си достави някои нови книги и автори и за новото можеше да получи бегли и откъслечни познания само от тълстите руски журнали.

Върху белетриста влияеха главно Успенски, Тургенев, Гогол и после Чехов. Но белетристиката като по-мъчен и по-сложен род произведение остана почти неразвита у нас.

Разказът и романът и до днес почти нямат видни представители.

Обаче влиянието на великите руски поети върху формата, съдържанието и сюжета и донейде върху настроението в нашата поезия беше решително. Пъrvите стъпки на всички наши поети, даже и на тия, за които може да се каже, че имаха своя по-силна

индивидуалност и оригиналност, бяха се по това класическо изработено направление.

Малките отклонения и привидната опозиция, която проявиха по-после някои от по-силните наши поети, се явиха повече като кокетство в поетическия жанр на тия писатели. Това бе по-скоро механическо, отколкото духовно влияние от брожението на Запад, откъдето те бяха се върнали след по-дълготрайно пребиваване там и носеха още свежи впечатления. Но това влияние у тях остана чуждо, книжно, лишено от живот и непосредственост, формата и виртуозността замениха вдъхновението и топлината и полученото впечатление говореше за фалшивост.

Ала това бързо и рязко отскочане беше един явен признак, че бунтът на творческия дух, съзерцаващ непрогледните дълбини на нови хоризонти, беше размътил душата на българския писател... И той, възпитан в друго направление, вървял равно и безбурно, наслаждавайки се не на одобрение от страна на публика, която нямаше по-други разбирания от неговите, трябваше да изпита страхът пред мъката на ново прераждане, при което имаше риск да се яви изкалечен. Наистина, не може да се откаже, че се проявиха слабо и подражателно някои млади поети, които вече стояха съвсем под влиянието на по-големите западни модернисти. Беше се породило в нашата литература едно леко брожение, което голямата световна война завари без име и без значение.

Днес обаче, след великата трагедия, която преживя светът, човешкият дух, сътресен и недоволен, кипи неудовлетворен и иска друго нещо. Макар и неясни, желанията му, блужданията му са тревожни. Той вика, креци, проклина и сочи напред. Революционният вихър, който вълнува масите, еднакво вълнува мисълта на учения и на поета. Изкуството търси като никога пътища на обновление. И рови навсякъде, за да намери източника на живата вода, та отново да се кръсти.

Тоя лудешки порив отива до страстност и чудачество. В големите европейски центрове Берлин, Париж, престолните градове на науката и мисълта, тия чудачества изпъкват особено рязко. В тия милионни центрове, дето хората живеят като в някои стихийни водовъртещи, които ежеминутно засилват бясното си въртение, дето дните и нощите се сливат в една змиеобразна лента от най-остри и пъстри впечатления,

там всеки ден изпъкват в изкуството нови секти, ту от фанатизирани маниаци, които свещенодействуват като дервиши, ту от спекуланти на сензацията, ту от благородни и вдъхновени съзерцатели в лазурните гълбини на поезията.

Тоя кипеж праща вълните си като безжичен телеграф по всички страни и посоки и те докосват сърцата и на предопределените, и на отречените.

Шумът на тия живи вълни от няколко години насам трепти и у нас, но при тия почти примитивни условия на нашия живот, при провинциалния дух на нашата столица, около която идилично пасат овцете, прикротени от цафарата на пастира, резонансът от тоя шум звучи много фалшиво.

На това ново брожение в изкуството и литературата у нас липсва избликът на непосредственост. Негова характерна особеност е сляпата подражателност, която от увлечение някъде избива на plagiat.

Между тия нови пропагандисти, на които във всеки случай липсва фанатизъм, има несъмнени таланти, но те, оковани от чаровете на големите маги, нямат сили да освободят себе си и да се явят под светлината на новото, такива, каквито са по своята корава българска природа.

Те не са се проявили още с нещо оригинално, крупно. Тяхната литература има микроскопичен и брошурен вид и носи повечето пропагандистичен характер.

Това ново течение, още много младо, не рои и няма своите анатомически подразделения, като на Запад. В неговата борба оръжието не му е продуктивността на неговия гений, а отрицанието. Чрез отрицанието на всичко то иска да наложи себе си и тук то е избрало най-лошия метод. При все това то не е без влияние. Подрастващите поколения го аплодират. То отговаря на техните настроения и прави форми от мъглата на тяхната неустановеност. Отрицанието, присъщо на времето, което преживяваме, им се нрави, защото това отрицание е странно — то е изобилно с надежди.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 8, 26 февруари 1921, с. 1.]

НАШИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ СПИСАНИЯ

„Златорог“, „Зеница“, „Златно руно“, „Възход“, „Везни“, „Пан“, „Буря“, „Голгота“, „Комедия“, „Листопад“, „Обществена обнова“, „Слънце“, „Огнище“, „Наши дни“, „Демократически преглед“ и пр. и пр. — това са имената на литературни списания, месечни, полумесечни и неделни, които излизат в София и във всяко по-голямо градче на майка България. Списъкът при това не е пълен. В него не влизат някои от новите списания, за които има известия и покани. В него би могло да се поместят още имената на две-три илюстровани и хумористични списания, които имат литературен характер.

Като чете човек тоя дълъг списък и като знае трудностите, свързани с издаването и редактирането на едно списание и баснословната скъпотия на хартия и печат, не може да не се чуди кой е и какъв е тоя български читател, който плаща пари за съществуванието на тая многобройна периодична литература, като се има пред вид, че покрай тия списания излизат и два пъти повече чисто специални — икономически, педагогически, земеделски, медицински, духовни, детски и пр., и пр.

Странно наистина! Отгде черпят поддръжка тия малки и големи списания с тия громки, загадъчни, понякога глупави и всякога претенциозни имена? За да се поддържа едно какво да е списание в сегашно време, необходимо е да има поне 1500 души предплатили абонати. Ако да кажем, в България излизат 50 периодични списания, то са необходими 75 000 абонати, за да ги поддържат. Като изключим от тях 1000 читалища, учреждения и библиотеки, които при сегашните си бюджети биха могли да плащат скъпи абонаменти за някои необходими тях списания, то ще остане едно число от 65 000 живи души абонати, които броят пари за тая периодична литература.

Ако предположим, че има едно такова внушително число любители на периодичната литература, трябва да допуснем, че поне половината от тях са купувачи и на отделни книги. За жалост, това не е така. Една хубава оригинална книга от по-известен и по-популярен

автор едва може да се продаде в две, най-много три хиляди екземпляра, и то в продължение на една и две години.

Това е така не защото у нас няма читатели. При наличността на такава голяма интелигенция и многобройни училища читатели има, но купувачи на книги няма. Съвсем малко са лицата и семействата, които могат да се похвалят с една що-где пълна и ценна домашна библиотека.

Многобройността на нашите литературни списания не се дължи на някои дълбоки причини и на необходими нужди, наложени от живота. Това по-скоро е едно болезнено явление. Това се дължи на разпокъсаността на писателските сили, на недружелюбието им, на болните амбиции, на дребните тщеславия, на неизцерима грандомания и графомания. Всеки, който не намери място за произведенията си в някое от съществуващите списания, създава ново. Други се заемат за тая работа от една крива сметка за печалби. Трети искат да създаде нещо ново, нещо особено. Всички обикновено кроят обширни планове, всички се готвят да изненадат, да стреснат литературния свят и да възродят вкуса и духа на обществото. Обаче всичко остава празна работа. Списанията влачат по някой и друг месец жълтите си корички и изчезват, защото не могат да намерят нито сътрудници, нито абонати.

Ако погледнем списъка на сътрудниците на по-добрите и по-сериозните списания, ще видим едни и същи имена. Защо тогава излизат тия три-четири списания, когато и трите имат за сътрудници едни и същи хора?

Днес за днес едно литературно списание може да има истинско значение и влияние, може да добие средства и право на съществуване или ако стои зад него авторитетна литературна личност, която да ръководи и упътва младите и чиято дума по литературни въпроси да хваща място и да се чува; или пък то да бъде дело на хора идеино и лично близки, които да се борят и да работят в името на едно и също нещо.

А така, както съществуват излизящите сега списания, те не могат да имат никакво значение, не могат да дадат тласък на нашата литература, нито насока, вдъхновение и име на младите таланти.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 2, 16 януари 1921, с. 1. В тази статия Елин Пелин косвено атакува сп. „Златорог“. На атаката отговаря

Владимир Василев, редакторът на списанието, в статията си „Литературният сборник Сняг“, която от своя страна пък предизвиква Елин Пелиновата статия „Гримаси в страниците на Златорог“.]

ЗАЩО НЕ МИ СЕ ХОДИ В НАРОДНИЯ ТЕАТЪР

Често пъти, в разговор, интелигентни хора, литератори, хора, които се интересуват от изкуствата, като стане дума за Народния театър, свиват рамене и казват: „Не знам защо не ми се ходи в театъра. Ако от време на време отивам, то е да видя някоя нова пьеса — не играта, а съдържанието ѝ.“

И наистина, от няколко време насам за пишещите братя и за поинтелигентните среди, за хората, които имат необходима нужда да отидат в театъра, Народният театър е станал чужд. Интимната връзка, която би трябвало да свързва тия хора с театъра, не съществува. Духовният облик на тая голяма сграда е угаснал. Някаква фатална метла като че ли е избърсала лъчите му и той стои сух, безжизнен скелет без светлина и топлина. Жivotът, който се усеща в него, е чужд — това е животът на червеите, които дождат тълстия безжизнен труп.

Любопитен бях да науча защо това е така. От разговори с много хора — и такива, на които е мъчно, че това е така, и такива, на които е все едно, но хора, които имат вкус, които разбират от театър, които обичат театъра — аз взех някои бележки. От разговора с предвзети театрали, които наричат театъра храм, дето горял божествен огън, светилище на Мелпомена, дето трябвало да се влиза на пръсти, с душа, потънала в мълчание, аз също взех няколко бележки.

Отговорите на въпроса, защо не им се отива в театъра, могат да се разпределят така:

1. На всички почти е омръзнато в продължение на толкова години във всички пьеси да гледат все едни и същи артисти.

2. Театърът не представлява вече едно авторитетно учреждение и хората не отиват в него с доверие и убеждение, че това, което ще видят, ще бъде действително хубаво.

3. Хора с чувство към езика не могат да търпят лошата дикция и лошото произнасяне на думите. Например там често ще чуеш от един доста изпечен артист да произнася да речем думите: „Трябва да ти разправя“ — „Тряа ти разпраа“...

4. Аман от суфльора. Какво е това нещо! И в стари заучени пиеци, и в нови, господин супълорът неуморно ще ти шушука на ухото всички роли и реплики и цялото това театрално разположение пропада.

5. Като гледаш български пиеци, които и да са и каквите и да са, става ти жал и за актьори, и за публика, и за електрическото осветление, за супълора, и за автора, и за самия себе си, и за нашата бедна България. Наистина, толкова ли сме нищи духом, о господи!

6. Лошата режисировка.

7. Няколкото бездарни артисти, които се търпят и покровителствуват и които нищо не са научили. Мнозина от тях, понеже са мераклии, биха могли да се шлифоват оттук-оттам и да станат сносни и търпими. Но такъв майстор в театъра няма.

8. Играйте на г-н Торцов за „възходни“.

9. Липса на млади хубави артистки, които да привличат с глас, младост и грация.

10. Остарелият репертоар. Ето тия са по-главните причини, които карат мнозина да казват, когато ги питат ходили ли са на театър. „А бе не знам защо не ми се ходи в Народния театър. В «Ренесанс» човек поне се забавлява, пък тука ни се учиш, ни се забавляваш. По-добре е да слушам една лоша певица, отколкото един добър супълор.“

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 1, 6 януари 1921, о. 1–2. Тази статия предизвиква спор в печата. В следващия брой втори в. „Развигор“ отпечатва под заглавие „Разпри“ писмо на Гео Милев до Ал. Балабанов, в което се казва: „... добра е и «субективната» статия на Елин Пелин за Народния театър. Трябващо само да бъде по-обширна и по-жестока.“ В брой 3-и на вестника обаче се печата „Писмо от Иван Вазов“, в което народният поет, без да спомене името на Елин Пелин, защищава Народния театър и дава съвсем друга оценка на статията: „Защо допускате тия върли отрицателни статии в «Развигор» против Народния театър? Всичко лошо, всичко грозно, всичко събркано там! Вярно ли е това?“ В отговор на Иван Вазов в брой 4-и на вестника Елин Пелин пише статия „Писмото на Иван Вазов“.]

НАШАТА СЕЛСКА РАЗГОВОРКА

На последната страница, в писмото си до народните учители, ний ясно говорим за причините, които ни карат да предприемем това издание.

Тъмен облак от невежество затуля лъчите на просвещението от добрата душа на нашия селянин, пази ума му от дълбокото съзнание разбирание на неговото положение и го държи учуден и изумен пред мъчните и неизбежни обществени въпроси, които животът му поставя, потънал в неволи, отрупан с данъци и дългове, той се върти като заблуден из мъглата на нашия обществен живот, не знае къде е изток, къде запад и напразно търси в дълбокото небе на тая тъмна нощ пътеводна звезда. Държавата прибира около своята маса интелигентните синове на тоя народ и го осиротява съвършено. Защото тия негови деца веднаж избягали из средата му, не живеят вече за него, не милеят го, не се трогват от неволите му и не мислят за съдбата му.

Само народният учител стои буден страж между своя народ и се сили да пробуди заспалото съзнание на своя брат, ала обществото не му идва на помощ с нищо, за да го подкрепи и ободри, да усили енергията му.

Само учителят знае какви и колко мъчнотии среща при уреждането на една селска вечеринка, на едно забавление или представление. Почти никъде в нашите списания и книжки той не може да намери нещо късичко и съдържателно, което да прочете или да препоръча за прочит. Почти никъде не може да намери за декламиране някое стихотворение, чиито думи да хващат място в сърцето на селяка, в чиито редове да звучи неговата скръб, да трепти неговият хумор, да гори неговото желание. На селската сцена вечно се повтаря „Руска“ и блудкавите драми на г-н Станчов. И нямаме сносно драматическо произведение, което да хвърли между народа от простиya негов театър слова с пророческо одухотворение, нови, силни и ободрителни.

Старите песни омръзнаха вече и звуковете им замират, преди да стигнат до слуха. Животът, кипящият нов живот иска живот, иска

силни, свежи и ободрителни слова.

Ний, с нашето малко списанийце, не ще съмнение, че не можем да удовлетворим тая голяма нужда, но ние нямаме и тия претенции. Ний само идем на скромна помощ.

Във всяка от тия малки книжки ний ще даваме къси и сладки разказчета и статийки и годни за декламиране по вечеринки и забавления стихове, като мислим, че ще принесем една истинска услуга в делото на нашите народни учители и ще увеличим малкия брой на ония книжки, които са предназначени изключително за народа. Редакцията храни надежда, че учителите, просветителните дружества и всички ония, които милят за народната просвета, ще й се притекат на помощ.

В сп. „Селска разговорка“, кн. 1, Самоков, ноември 1902, с. 12–13, без подpis. Като допълнение на статията на последната страница на книжката Елин Пелин печата открито „писмо“, озаглавено „Към народните учители“. В нея между другото се казва: „Ето защо ний, няколко души учители, произлезли из средата на тоя «тъмен свят» и дълго време проживели между него, се заимаме, осланяйки се на най-голяма поддръжка от страна на нашите другари, с трудната задача да запълним, доколкото силите ни позволяват, тая празнина в нашата литература, като издаваме списанието «Селска разговорна», което ще дава ред късички разказчета, популярни статийки из науката, политиката и живота на хубав и прост език, който да бъде разбиран от всички.“

ПЕТЬР РАКОВ

СПОМЕН

Далече на поетичния остров Родос, в някой кът, тих и необитаем, в гроб, непосетен от никого, неизвестен никому, спи вечен сън бедният Раков.

Моето въображение често ме пренася там, далече през морята, към тоя благ и топъл юг, пред тоя неизвестен и печален гроб, и мили спомени оживяват в паметта ми.

Има на света хора, които човек обиква при първо запознаване и към които сърцето никога се не лъже в чувствата си. Тия хора, за жалост, твърде редки, приличат на нежни полски цветя със скромни краски, с дъх, легко и приятно усещан, ноечно траен. От тия хора с нежни сърца, могъщи и непридирчиви към хорските слабости, доверчиви до наивност, беше и Петър Раков.

Човек среден ръст, със слабо лице, с черна мастиленна брада, с черни очи, които светеха зад очилата му приятно, доверчиво и безгрижно. Малката му приведеност, слабата и болезнена червенина на лицето му и честите сухи покашлювания издаваха явно недъга, който носеше в гърдите си и за който той с такава безгрижност и неприкритост говореше понякога.

Раков беше свършил историко-филологически факултет, живял беше дълго време в странство, владееше езици и като дълбоко начетен човек, неговите беседи увличаха всички, още повече, че той имаше ум и дух, свободен от оковите на официалните лъжи и еснафски условности.

Човек, който обичаше свободата за себе си, проповядваше я на другите и я желаше на всички. С какъв жар и с какво детинско увлечение той ни четете и превеждаше от немски някои глави от книгата на Макс Ширнера „Едничкият и неговата собственост“. Той учителствува малко, служи малко в бюрото на пресата, но той чиновнишки живот, тъп, безличен и безидеен, беше почти отвратителен за него и той от едното и от второто място, дето можеше

да има добра кариера и дето всички го обичаха за неговия честен характер и безукоризнена служба, доброволно си даде оставката.

Когато го назначиха за учител в Солун, той ликуваше от радост. Една от причините за това беше, че там на юг топлият и благ климат щеше да подействува благотворно върху болните му гърди. Но него го вълнуваше и една скрита радост, че той отива в една страна, дето кипи треска, ту явна, ту глуха, борба за свобода, че там трескаво расте едно гигантско дело, което зове и увлича.

Неговите писма, дълги и подробни, които получавах често от там, тъй много говореха, че той е доволен от мястото си и че средата не го задушава, както тук.

Когато на другата година се върна, аз го видох вече отслабнал и малко замислен. Южният въздух не бе му подействувал никак. Но той вече не мислеше за здравето си. С още по-голямо безгрижие говореше за болестта си и с помирение за смъртта. Той беше вече човек, посветен на делото. Като знаеха разклатеното му здраве, неговите близки и неговите другари го съветваха и молеха да не отива вече в Солун, а да остане в родния си град Пещера малко на спокойствие и почивка. Но той не ги послуша, той бе се посветил на освободителното дело и цял беше погълнат от това. С какъв възторг разправяше той за хората, с които работи и с които се среща.

Как се учудваше на безстрашието и самопожертвуванието им. Много пъти ми е разправял как ръка до ръка и твърде често е минавал през сред Солун край конака, под носа на полицията, с един известен войвода и как го развеселявала тая опасна работа.

Той замина наново. Аз го изпратих дружески на гарата без сянка от предчувствие, че няма да се видим вече.

Наскоро след неговото заминаване той биде хвърлен в Солунския затвор, дето лежа дълго време болен и измъчен.

И пак колко добри и безгрижни бяха писмата му оттам!

Измъчен в затвора, с гърди вече зле проядени от туберкулозата, той посрещна с радост изпращането си наечно заточение в Родос. Тук имаше поне чист въздух, слънце и свободна гледка на безконечното лазурно пространство. Надежда бе стоплила измъчената му душа и последните му писма, кратки и сърдечни, подгрети с хумор, радваха всички, които го познаваха. Той ме помоли да му пратя някои

книги, леки, приятни книги, над които душата може да си почине и да се забрави в по-други блянове.

Аз му ги изпратих, но уви, той надали ги е получил.

Смъртта беше го грабнала ненадейно, според както научих после.

Тя не го е мъчила, а го е приспала тихо и неусетно е взела тая блага душа, взела я е с любов, без да я терзае с мъките на агонията.

Далече на поетичния остров Родос, в някой гроб тих и непосетен от никого, неизвестен никому, спи вечен сън бедният Раков, унисан от свободната песен на волната морска стихия.

[Излиза във в. „Илинден“, г. I, бр. I, ноември 1907, с. I, с поднаслов „Спомен“ и с подпись „Елин Пелин“. Петър Раков е бил приятел на писателя още в младежки години.]

СЛЕД МЪРТВИЯ СЕЗОН

Прието е, щото летните два-три месеца, като почнете от юни, да се считат за мъртъв сезон за литературата. През това време не излизат почти никакви нови книги, списанията правят ваканция и книжната търговия замира. Книжарите се оплакват, че никой нищо не купува за четене, а в редакциите на литературните списания не постъпват никакви абонаменти.

Не зная как е в другите страни, но че летните месеци у нас са мъртъв сезон за литературата, е вярно. Със завършване на учебната година замира литературният живот. От това може да се изведи донейде заключение, че училището спомага доста на литературата и че между училищните стени се крият много от читателите на българските автори. Колкото напоследък спортът да е увлечъл учащата се младеж, ей пак у нея интересът към литературата остава жив и голяма част от крепителите на българската книга се намира между тях.

Другите читатели, които са пръснати като зърна из разните обществени съсловия, през ваканцията се пръскат насам-нататък; и горещините, и общата духовна неподвижност, която настъпва със затваряне на училищата, прекъсва временно интереса към книгата.

Но мъртвият сезон се вече привърши. Училищата наново са открити, разпръснатата през лятото интелигенция пак се групира. Театрите се откриват. Списанията пушкат нови броеве, читалищата навред се оживяват. Книжарниците, благодарение на изобилното търсене на учебници, се пълнят от ученици, учители и родители. Пред техните очи наново се изпречва книгата. Чудноватите заглавия или познатите автори дразнят интереса. Литературните интрижки изпълзват и книгата малко по малко слиза от прашните рафтове и отива по ръцете на разни читатели.

Настъпва, значи, живият сезон за литературата. И пазарът може би ще пошавне. Това не е лошо. Но дали ще припне българският дух, дали ще видим нещо ново, нещо свежо, радостно, нещо, което да възбуди с оригиналността си?

Дали ще видим на сцената някое живо, истинско художествено българско произведение, дали ще чуеме някой нов талант? Или се ще продължават старите песни, вечните оплаквания, дребните интриги, надутите фрази, бездарните маниашки бръщолевения?

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 36, 10 септември 1921, с. 3.]

ЛИТЕРАТУРНА КАРТИНА

Външният изглед на времето, което преживяваме, ни се рисува страшно безотраден. Човешкият ум се лута без посока и търси спасение от пустотата и безнадеждността. Силата на ежедневните нужди погълща всяка жизнена енергия. Пред взора на човечеството не свети нито една велика и съблазнителна надежда.

Ако съдим по литературата, която е най-яркият израз на съвременното състояние на човешката душа, бихме дошли до заключение, че тая душа е твърде болна и твърде немощна и суха. Защото от няколко години насам не се вижда блясъкът на нито един гений, който да посочи път, да стопли, да повика поведе, който да даде утеша, радост и успокоение. Страшните спекулантни крясьци, гримасите, лъжите на много таланти, отчаяни от пустата на времето, погълнати всецяло от тая пустота, само дразнят, бодат, затъпяват и още повече обезкуражават.

Душевната пустота особено ясно се чувствува в нашия живот. Отпадъкът на интерес към наука, изкуство и литература се вижда на всяка стъпка. Напразно се мъчат да го съживят бледите списания, бедните изложби, глупавите разкази и романи, безсолните и бездушни стихове. Тия средства са доста слаби да повикат към живот един подълбок интерес. Сега думата имат леките неща, жълтата и измислена сензация, кинематографът, уличната пъстрота, пикантната и лека оперетка.

Тая пъстрота, която представлява нашата интелигентна публика, това смешение от парвенюта, профани, еснафи не представлява никак добра почва за създаването на един благороден вкус и на една по-висока почит към изкуството. Липсата на крупни таланти я прави съвсем беспътна в това отношение.

Една французка, английска или германска публика, колкото и повлияна от кинематографическото надмощие на изкуството, всяко знае какво да купи, когато иде в книжарницата, всяко знае защо отива там. Тя всяко знае театъра и знае защо търси тоя или оня защо предпочита драмата, операта или оперетката. Нейните мисли, идеи и

настроения се ръководят от писателите, или по-право, тя охотно ги отдава на тях. Тя си има любимци, тя може да си ги избира. Тя не гледа кой е пръв, кой стои най-високо.

Нашата публика е лишена от възможност да има това удоволствие, защото няма кой нищо да ѝ даде. И тя тича там, където случайният вятър на деня я заведе.

Къде ще намери младата мечтателка отзук на своите настроения, на своята първа и чиста любов? Къде е прекрасната книга със стихове, които ще отвори с трепет и много-много пъти ще препрочита?

Къде е романът, къде е разказът, който да ни отвори вратите на един живот, над който свети слънцето на истината на един велик и избран дух? Къде е комедията, дето да видим това от нашите недостатъци, което не виждаме, което неискаме да виждаме, на което бихме се смели? Къде е драмата, дето да видим нашите страшни борби с тежкия случай на живота?...

Всякога говорим, спорим за всички тия неща, но когато ги потърсим, виждаме, че ги няма, че липсват. Нашият живот, минал и съвременен, почти не е зачекнат от литературата. Безценното за белетристиката еснафство и неговите малки градовце с градските кули-часовници изчезват. Изчезват толкова прекрасни типове, толкова романтични любови, толкова рицарски добродетели. Кой ще ги възкреси? В кои книги и тефтери ще намериш записан техния мирен и труженически живот. Никъде. Говоря за едно крупно и значително съсловие, което е давало характер на цяла епоха, което се е мътило в робство и чието настроение по атавизъм минава и днес в живота. Разбира се, че е пропуснато още много, почти всичко от нашия живот, така интересен за белетриста.

Аз съм противник на битовата белетристика, но животът не е само това, което на обикновен език наричаме бит. Той има по-дълбоки и по-скрити ценности.

Ние сме толкова бедни, щото нямаме даже песни. Много малко са песните, които нашите поети са дали като песни. По-често ще чуете да се пеят у нас руски, румънски, сръбски песни или развалени просташки съчинения, отколкото хубава поетическа песен.

Даже нямаме стихове за декламация. Нали сте ходили по вечеринките, нали сте чули нашите артисти да декламират? От

двадесет и пет години насам ще чуете едно и също — няколко стихотворения от Вазов, няколко от Пенчо Славейков и няколко преведени.

Ако преровиши поетите, едвам ще можеш и да избереш нещо.

Такава е общата литературна картина, пред която стоим днес.

[Излиза във в., „Развигор“, г. I, бр. 43, 29 октомври 1921, о. 1.]

ЗА БЪЛГАРСКАТА КНИГА

От няколко години насам всички сме навикнали да се оплакваме, че книгата не върви, че българската книга никак не върви. Оплакват се писатели, оплакват се книгоиздатели, оплакват се прости и интелигентни, оплакват се общественици. Оплакват се също, и може би с най-голямо съчувствие към писателите, всички ония, които не желаят, не купуват и не четят.

С мъдрост и проникновение всички търсим причините на това зло. Пишат се много статии, с които се установява действителността. Но начините за отстранение на тия причини не са друго освен апели и благородни пожелания, които се отправят главно към държавата. Писателят получава отвсякъде съжаления, съчувствия топли, сърдечни, от всички страни, от всички среди, от управници, от министри. Но всичко това звучи като съболезнование към близките на някой далечен покойник. И работите си вървят така, както са вървели. А всъщност оплакванията са преувеличени, съжаленията неискрени. Това се потвърждава от факта, че книгоиздателствата от две-три години насам хвърлят на пазара едно изобилие на книги, кое от кое покрасиво издание. На що разчитат тия хора, които са повечето интелигентни хора, като хвърлят капиталите си в тия издания?

Естествено, те разчитат на печалби.

Често пъти обвиняваме спорта, киното, радиото, автомобила, че убиват интереса към книгата, че отнемат читателя. В това има може би известна истина, но главната причина да нямаме читатели не е там. Всички тия обвиняеми „вредители“ може би понякога са полезни.

Киното, радиото, спортът, лесното пътуване създават интерес, откриват по-широк хоризонт за ума и за душата и създават по-издигнат и по-културен човек, който покрай всички тия работи ще потърси и книгата.

Но ще потърси по-хубавата книга, по-изящната, по-дълбоката.

Никакви оплаквания, никакви апели, никакви съчувствия няма да помогнат за успеха на българската книга. Самата тя трябва да си помогне.

Задачата на всеки, който работи за българската книга, е да повдигне истинската книга, да я отличи, да я отдели от полицата, на която се хвърлят всички непотребни книжлета, и да я постави на почетно място, за да предизвика по-изисканите вкусове и да привлече погледите на ония, които ежедневно се отчайват от нея и които постоянно корим, че не четат.

Днешният век е наречен нервен век. Последните няколко години са най-нервните от него. Отделният човек, измъчен, изморен от ежедневните съобщения за войни, от трескавите приготовления на смъртоносни оръжия, остава без надежда, без перспективи, без вяра в доброто. Той търси почивка, забрава, спокойствие. А най-тихото, най-висшето, най-топлото душевно спокойствие ще му даде книгата. Тя ще укрепи вярата му в доброто и хубавото, тя ще го накара да повярва в човека, значи в себе си.

Да, това чудо може да направи книгата, истинската, талантливата, художествената, дълбоката и мъдрата книга.

[Излиза във в. „Вестник на вестниците“, бр. 109–110, 30 януари 1939, с. 7.]

НЕЩО ЗА СЕБЕ СИ

МОЯТ ПСЕВДОНИМ

На млади години мечтаех да стана художник, затова на стиховете и разказите, които пишех, не давах никакво значение и ги подписвах с всевъзможни псевдоними, инициали, или пък никак не ги подписвах. По това време пишеше г-н Т. Влайков под псевдоним Веселин. Той псевдоним ми се много харесваше и аз търсех да намеря някое подобно име, което да окончава на „ин“. По тоя начин се натъкнах на израза „Елин пелин“ от народната песен:

*Елин пелин, зелен пелин,
що се, пелин, олюяваш
от вършеца до корена...
и пр., и пр.*

Тоя израз ми хареса по своята звучност и оригиналност, още повече, че съдържаше дори две окончания на „ин“. „Пелин“ вече знаех какво е, но това „елин“, колкото и да съм питал хората от народа и учени-филолози, не можах да науча що значи. Навярно това е един безсмислен речитатив, който ритъмът на езика често предизвиква в народните наши приказка и песни — нещо като изразите „гаванка-маванка“, „пипер-мипер“ и други подобни.

С тоя псевдоним почнах да се подписвам, когато поради стечение на обстоятелствата престанах да мечтай да бъда художник. Той псевдоним се хареса на публиката като оригинален и понеже лесно се запомня, стана бързо популярен.

И аз мисля, че широката популярност, която някои ме уверяват, че имам, се дължи изключително на тоя щастливо избран и всъщност глупав псевдоним.

Наистина, каква ли съдба щяха да имат моите писания, ако под тях се мъдреше моето човешко име Димитър Иванов?

ЕДИН СЪИМЕННИК

След като претърпях хиляди нещастни опити да си „пробия път в живота“, принудих се най-после да търся някоя каква да е служба. То беше 1902 и 3 година. Ценз, слава богу, нямам, речи го, за нищо и бих бил доволен да заема каквато и да е работа. Най-много в случая тогава ми помогна г-н Марин Пундев, който беше редактор на сп. „Просвета“ и комуто тук изказвам дълбока благодарност. Той бе говорил за мене на тогавашния министър на просветата г-н Шишманов. Министърът обещал да ме назначи и поръчал да отида при него. Цяла седмица се въртях из чакалнята на министерството, дано бъда приет. Моето листче хартия, подадено за аудиенция с името Димитър Иванов, не бе обърнало внимание на министъра. Веднъж, след като чаках безполезно и гузно заедно с много други учители до един часа, министърът излезе от кабинета си и се спря в чакалнята. Като видя колко хора го чакат той почна един по един и на бърза ръка да ги разпитва кой какво иска и защо чака. Дойде и до мен ред:

— Вие какво чакате?

— Чакам служба, г-н министре. Г-н Марин Пундев Ви е говорил за мене.

Министърът не можа отведенаж да си припомни и ме попита как се казвам.

— Аз съм Елин Пелин — осмелих се въпреки грозния срам, който ме изгори, да му кажа. Тогава той ме хвана за ръка и макар да беше тръгнал за дома си, повърна се и ме въвежде в кабинета си.

— Най-после — каза той — имам честта да видя истинския Елин Пелин.

И като изсипа куп похвали и настърчения, той ми разправи как някой си млад човек се представил пред него, препоръчал се за Елин Пелин и цели три месеца го лъгал, ходил в къщата му, искал му пари, препоръки, служби и пр., докато един ден му откраднал палтото от закачалката и изчезнал.

И още начаса той издаде заповед да бъда назначен волнонаемен учител в III м. прогимназия и командирован на работа в

Университетската библиотека.

ДРУГ ПОДОБЕН

Веднаж, пак по онова време, пътувах за Варна. В съседното отделение на третокласния вагон, в който бях, се трупаха няколко поинтелигентни хора и някой разправяше нещо с висок глас. Като всички, полюбопитствувах и аз да видя какво има там. Един млад, русичък и симпатичен момък, с изтъркани дрешки разправяше възторжено нещо.

— Това е Елин Пелин — каза ми многозначително един от слушачите.

— Така ли? — рекох аз. — Чакай да се запознаем.

Аз седнах срещу моя приятел, казах му похвала за хубавите работи, които е писал, особено за „Ветрената мелница“. Той се посмути, изглеждаше, че тоя разказ беше му неизвестен, но бързо се съвзе и продължи да разказва какво мисли да пише, как пише и с какви големи хора се познава. Той дълго и с едни красиви подробности разправяше за Вазов, Величков, Пенчо Славейков, Михайловски, как се запознал с тях, как го канили на чай и го карали да им чете произведенията си.

Той разправяше с увлечение и наслада, вярваше си сам и слушателите го вярваха също. И толкова убедителен беше той, че аз, макар и наранен в честолюбието си, го слушах свит и не смеех да го изоблича, за да ме не вземат околните за лъжец. На Поповската гара щастливият Елин Пелин слезе, а нещастният продължи за Варна.

ПАРАВАН

На вратата на моята стая в Народната библиотека леко се почука. Влезе една млада, елегантна, стройна дама с воал, натруфена, набелена и начервена и напълни стаята с миризмата на скъп парфюм.

— А, пардон — рече тя и се повърна да излезе.

— Какво обичате, госпожице?

— Търся Елин Пелин.

— Елин Пелин съм аз.

Тя се обърна учудена, изгледа ме подозрително, засмя се и внезапно попита.

— В Америка ходили ли сте?

— Не, не съм ходил.

— Да, навярно не сте вие — каза тя малко засрамено. — Аз познавам много добре Елин Пелин, той е личен приятел на Достоевски и Толстой, ходил е в Америка, обеща да ме упъти и да уреди работата, за да ида в Америка. Аз искам да отида в Америка.

— Познавате ли добре тоя Елин Пелин?

— Много добре. Една вечер беше тъмно. Запознахме се при халите.

Дамата изглеждаше да е от „мекия бакър“.

— Приличаше ли на мене?

Тя се засмя.

— Не... Да... Той беше по-млад. Каза ми, че работи в библиотеката и, значи, тук да го търся.

— Изглежда, госпожице, че тоя Елин Пелин не съм бил аз.

— Да, не сте вие, не сте вие. Друг Елин Пелин нали няма? — попита наивно тя.

— Не знам.

Тя си отиде засрамена.

[Излиза във в. „Развигор“, г. II, бр. 65, 6 май 1922, с. 1–2. Тези спомени са написани за специален брой, посветен на Елин Пелин по случай 25-годишния му писателски юбилей на 6 май 1922 г.]

Псевдонимът „Елин Пелин“ се явява в печата за първи път през 1897 г. под едно от ранните стихотворения на писателя в сп. „Български преглед“, г. IV, кн. 3, ноември 1897, с. 1–4. Втората напечатана с този псевдоним творба, но написана по-рано в гр. Сливен, е стихотворението „Те спят“, излязло в „Сборниче Васил Левски“ от 1898 г.]

ГРИМАСИ В СТРАНИЦИТЕ НА „ЗЛАТОРОГ“

„Златорог“, който провлече цяла година едно скучно съществуване, тържествено празен, като вегетариански магазин в касапска махала, беше на умиране. Издателството „Ал. Паскалев“, което с името на фирмата си придаваше известно значение на списанието, след дълги молби на редакторите му, по милост реши да продължи издаването му, с условие, че то ще се отърси от дремливия дух и ще стане по-живо, по-бойко и по-темпераментно ще засяга злободневни литературни въпроси.

И след като прочетохме една дълга нескромна покана да се пишеме спомоществователи, направена във вид на циркова реклама за „дресирани свински прасета“, можахме да видим чак в края на април януарската и февруарската книжки на „Златорог“, излезли заедно.

Освен литературния отдел тук вече може да се види и началото на новата програма, която редакцията е заставена да води — да оживи литературния дух и с будност да следи злободневни литературни въпроси.

Главното командуване на тая работа е подел редакторът на списанието Владимир Василев, почитан като голям литератор в юридическия свят.

От тясното кръжило на своята рамка, неподвижно закована на сцената, той прави няколко смешни автоматични гримаси с плезене, блещене и многозначително повдигане на вежди към публиката, която остана много равнодушна към списанието му, към писателите, които нарича безхарактерни, към „Развигор“ и главно към Ал. Балабанов, който го осмя за неговата предвзета статия, с която откри появата на „Златорог“.

Владимир Василев прави тия гримаси с жълто-зелен цвят на лицето, което показва, че жълъчката му е прекомерно увеличена.

Сръднята му срещу публиката е справедлива, защото тя остана много индиферентна към неговото списание, както може би ще остане. Каква проклета публика наистина! Каква несериозна сбирщина! Как могат да съществуват на земята такива хора! Вместо да се заключат в

стайте си и да заровят главите си в „Златорог“, с усилие, с мъка да почерпят знание и духовна светлина, те ходят по кафенетата и купуват съвсем други книги, които нямат нищо общо с високото изкуство на литературните йезуити.

Онова, което е култивирало „безхарактерността“ на писателите да излизат по всички „литературни естради“, не се дължи на „голямата продуктивност“, нито на „хитрия практицизъм“ — „да бъда добре с всички, защото не се знае какво може да излезе“. Тая безхарактерност се диктува от по-голямата безхарактерност на редакторите, които са повечето хора не на мястото си, които, за да спечелят име, търсят чужди фирми, та да спечелят сътрудници. За пусталите си списания си служат с нечестни похвали, с неискрени реклами, с високопарни критики, със самозабрава провъзгласяват от скромните дарования гении, равни на Толстой, на Достоевски и пр., и пр. Защото списанията се уреждат с чисто спекулативни намерения. А какво общо има нашият писател със спекулацията? Той не може да спечели пари. Той живее малко гузен сред нашето общество. За него остава една чест — да го пишат между постоянните сътрудници на едно списание, което почва обикновено с голям апломб за чисти литературни намерения.

За професор Балабанов Владимир Василев пише: „Най-типичен пример на тая специална българска приспособимост в областта на литературата, на това подло лавиране между «стари» и «млади» «генерации», на плахо стоене между два стола е — на мнозина може би неизвестната статия на наш професор (името му не иска да спомене) «Списания и списатели».“

Балабанов написа тая статия по повод появата на „Златорог“. В нея той изтъкна фалшивата и неискрена статия на Владимир Василев за разказите на Йордан Йовков „Маршът на победата и на смъртта“. Това беше една статия „универз“. Тя може да се приспособи за всички гении в световната литература, стига името на Йовкова да се смени с друго някое. Балабанов изобличи фалшивия тон, безграмотността, незнанието и неразбирането на известни чужди изрази и липсата на литературен вкус и разбиране у автора.

Тая статия не остана неизвестна, както казва Владимир Василев, нещо повече, тя направи известна неговата статия и донякъде възбуди у публиката интерес към „Златорог“, за което Владимир Василев трябва не да го ругае, а да му благодари.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 16, 23 април 1921, с. 3. Статията на Вл. Василев „Литературният сборник Сняг“ е поместена в раздела „Преглед“ на сп. „Златорог“, г. II, кн. 1–2, януари-февруари 1921, с. 87–92. С „Гrimаси в страниците на Златорог“ Елин Пелин отхвърля обвинението, че „все от закрита позиция стреля“, и дава открит и ясен израз на изцяло отрицателното си отношение към сп. „Златорог“.]

ДАЛИЛА

В Народния театър се даде пьесата на Вл. Мусаков „Далила“. Прочетох книжката „Кървави петна“ от той рано загинал и непроявен талант. Това е един кратък дневник от войната, написан свежо, живо, искрено и в това отношение не може да се сравни с „Далила“, която е една пьеса от ненужни образи, без драматическа сила, без дълбочина и оригиналност.

Театърът е положил всичко старание за постановката на тая пьеса. Това старание обаче се отнася до външната страна. Неподходящото разпределение на ролите и лошото изпълнение не можаха да дадат и малкото от онова, което има в пьесата. Г-жа Николова и Будевска не бяха съвсем в ролите си. Това причинява известна мъка у зрителите.

Артистите тоя път знаеха ролите си прекрасно и суфльорът почти не съществуваше.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 5, 6 февруари — 1921, с. 2.
Последната фраза от статията е във връзка с точка четвърта на „Зашо
не ми се ходи в Народния театър?“]

БЪЛГАРСКИЯТ ПИСАТЕЛ

Отгласът от шумния юбилей, който заслужено се отпразнува по случай петдесетгодишната литературна дейност на Ив. Вазов, още не е загълхнал. Съдовете от банкетите, на които пиха и ядоха хиляди хора, които нямаха нищо общо ни с литература, ни с наука, ни с народа, ни с духовния наш живот, ни с идеалите на поета, ни със самия него — още не са измити. Поетът може би още усеща в душата си блудкавостта от дългите речи, пищнофразите адреси и баналните честитки на официалния свят, който празнува, шумя, вика, фалшиво пя фалшиви оди и за когото при все това литературата си остава нещо като сланина за правоверния мюсюлманин. Писателската личност на Вазов се яви като една случайна и благодарна причина да правим нещо, когато няма или не знаем какво да правим. Утре, когато празникът мине, когато шумът утихне и цветята, увехнали вече, се хвърлят на улицата, поетът ще остане пак сам и не може да не усети студената пустота, сред която е работил, живял и празнувал. И чужд, и далечен ще му се види хвалебният вик на хилядите празнуващи, които никога не са разбрали неговия голям поетически идеал, нито някога са се доближавали до него.

Зашщото писателят, българският писател, е нещо ненужно, нещо безполезно за нашия народ изцяло, за нашето общество, за това многобройно нищо, което се нарича българска интелигенция, и даже за самата малка среда, сред която се движи. Него го отричат всички, които са го чели, които не са го ни чели, ни чули, ни видели. Апостол на мисълта, певец на прекрасното, той си остава неразбран, необкръжен от внимание, от тиха, предана и радостна обич. Писателството у нас е смешно занятие, писателят — анахронизъм, на който гледат със съжаление.

Когато се намери някой да пусне ракета в негова чест, тогава от снобизъм публиката ще поръкопляска, докато ракетата угасне. След това пак самота и пак тъмнина, пак мъчен път, без насърчение и без ласка. Потърсете на книжния пазар книгите, с които колко-годе би трябало да се гордеем, няма да ги намерите. Те не се издават вече, те

са забравени. „Записките“ на Захари Стоянов, съчиненията на Петко Славейков, на Пенчо Славейков, на Яворов, на Любен Каравелов не се намират никъде. Разгърнете каталогите на нашите големи издателства. Там ще видите suma преводи на малки и големи чужди писатели, ще видите разни книги по половия въпрос за деца, за мъже, за момичета и дори за бабите, но ценните, хубавите, благородните наши книги, които би трябвало да красят полицата у всяка българска къща, няма да намерите. Кой би трябвало да ги издаде? Министерството на просветата ли, Академията ли, Съюзът на българските писатели, или кой?

Посетете гроба на Алеко. И той е забравен. Никой се не зае да дигне върху него един траен знак, който да напомня не че тук лежи мъртъв един заслужил човек, а че той е оставил зад себе си един жив народ.

Всичко това отчайва младите таланти. Всички живеят с чувството, че е безполезно да се работи, и тяхната борба се свежда към едно — борба за съществуване.

[Излиза във в. „Развигор“, р. I, бр. 3, 23 януари 1921, с. 1.]

В НАНСИ

Един месец прекарах с Яворова заедно. То беше септември месец 1905 г. Ние се срещахме ежедневно на обяд и вечеря в малкия ресторант „Фезан“, известен на много българи. Често ходехме на разходка из околността на града, из неговите улици и големи магазини. Любимите ни разходки бяха из полето, към железните пещи, прилични на грамадни оgnени кратери, които денонощно горяха, фантастично осветяваха вечерното небе и го метяха с грамадни черни ветрила.

Яворов имаше душа затворена, прикрита. Тя рядко излизаше из своето потайно скривалище, но и тогава се боеше широко да се отвори. Най-много той обичаше да разправя спомени от детинството си. За жалост, той не умееше добре да разправя, туряше много литература и неумело съшиваше частите, като солеше с един банален хумор. Нека ми е грях на душата, но това ме страшно отегчаваше.

За своите литературни работи говореше рядко. Той бе се заел яката да учи френски език, купуваше от антикварите всевъзможни френски модерни поети и разправяше съдържанието на отделни стихове.

Една вечер, като обикаляхме огнедишащите железни пещи, той извади от джоба си една малка тетрадка и ми каза:

— Искаш ли да ти прочета едно стихотворение?

Той почна да чете бавно, театрално.

Стихотворението бе за огнените пещи. Доста дълго, около десетина стиха, в размера на „Калиопа“. Съдържанието не помня. Знам, че беше хубава работа, и мисля, че беше предназначено за писмо до някого.

Това стихотворение не е печатано нито в една от неговите сбирки. Не си спомням дали е печатано някъде в списанията.

Ако някои от неговите близки приятели притежават това стихотворение, добре е да го публикуват.

[Излиза във в. „Развигор“, г. IV, бр. 156, ноември 1924. с. 2. Покъсно във в. „Литературен глас“, г. XII, бр. 447, 1 ноември 1939, с. 3.

Първия път по случай десетата, а втория по случай двадесет и петата годишнина от смъртта на Пейо Яворов. Елин Пелин и Пейо Яворов са били в Нанси през септември 1906, а не през 1905, както той пише погрешно.]

ЗЛАТНА КНИГА ЗА НАШИТЕ ДЕЦА

ОТ А. БОЖИНОВ

От няколко години насам детската литература почна един по-интензивен живот. Няколко книгоиздателства вече имат специален отдел за книги, предназначени изключително за малките читатели. Благодарно нещо е да се работи за тоя многоброен свят от читатели, чиито непокварени души са отворени за всичко хубаво, ново, странно, фантастично, което да пълни и закръгля очарователния мир, в който живеят.

За жалост, книжките, които се дават на децата, са повече преводи, най-често лоши и тежки. Система в избора се не прави. Преводачите и издателите се ръководят повече от илюстрациите и кориците на книжката, която ще се превежда. На съдържанието и на художествената стойност не се обръща внимание. Преводите се правят от случайни хора, които не знаят добре нашия жив език и знаят лошо оня, от който превеждат.

Пък книги от наши автори, специално писани за деца, почти няма. Онова, което е дадено, също тъй не може да бъде много похвалено.

„Златна книга за нашите деца“, нарисувана от Ал. Божинов, се явява като нещо съвсем ново и първо по рода си в нашата детска литература.

В нея са поместени отбрани стихове и народни песни, които Ал. Божинов е илюстрирал със свойствения нему благороден хумор и с една пленителна духовитост, като е използвал майсторски мотиви от народните носии.

По изящното си издание това е единствената и първа книга, с която може да се гордее нашето младо издателско дело.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 20, 21 май 1921, с. 4. Двете книги на Ал. Божинов — „Злободневки“ и „Златна книга за нашите деца“ — излизат почти едновременно.]

ДЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Децата в училището живеят в една особена атмосфера, дето книгата им се налага сама по себе си. От читанките и христоматиите те се запознават с откъслеци от разни автори, които будят техния интерес. В училището те добиват знания за животни, земи, столици, морета, което дразни и възбужда детската фантазия и предизвиква интерес към нещо по-ново, по-неизвестно, по-любопитно и увлекателно.

Тоя интерес на детето може да бъде задоволен само с четене на книги вън от училището.

* * *

Най-много пленява и увлича децата фантастичното, героичното и комичното. Ето защо народните приказки толкова много харесват на децата. В тия приказки се преплитат почти феерично и трите горни елемента.

* * *

С нищо не могат да се заменят като четиво на децата народните приказки и легенди из стария завет.

* * *

Народните приказки, така както се разправят от самия народ, имат форма кристализирана и съвършена като стих. Така взети, приказките са най-добри за децата. По разните сборници на народните приказки обаче рядко се срещат приказки, записани в тяхната идеална форма. Те или са разправени от някой неумел разказвач, който я е

развалил, или пък са развалени от литературния вкус на самия записсвач.

Преработени от писатели приказки са винаги развалени приказки, още повече ако авторът е превзет литератор или маниерен писач.

* * *

Стиховете за децата трябва да бъдат леки, звучни и главно богати с образи прости, но силни.

* * *

Народните песни-поговорки за деца са често безсмислени, но ей богати със звучност и преплитане на думи, образни и внезапни.

* * *

Стиховете за по-възрастни деца трябва да имат тон декламаторски.

* * *

В последните две-три години повечето от нашите писатели се впуснаха и в полето на детската литература. Преценката на техните работи досега е дадена само от приятелите им.

* * *

Любовта към книгата и интерес към литературата, ако не се развие у човека още когато той е дете, не може да се развие никога.

* * *

За по-малките деца книгата трябва да бъде едновременно и книга, и играчка.

* * *

Министерството на народното просвещение досега не е полагало особено грижи за детската литература, а то би трявало да съзнае, че най-големи негови помагачи са ония, които пишат за децата.

* * *

При днешните скъпи цени на книгата трябва да се направи нещо, та и най-бедното дете, което ходи на училище, да има освен учебниците и други свои, лично негови си книги.

* * *

Държавата дава субсидии за насадени дръвчета, за фурни за печене на сливи, за отгледани породисти свини и прасета, а за ония, които садят най-хубавите цветя в човешката душа, няма никаква грижа.

[Излиза във в. „Развигор“, г. IV, бр. 164, декември 1924.]

СЪДБАТА НА КНИГАТА

Днешният век на техниката, на бързината, на жаждата за богатство, на киното, на грамофона, на радиото, на спорта и туризма отнема съвсем възможността за висши духовни съзерцания и макар че книгата не е още отречена, тя не е вече належаща необходимост на хората. Трескавият живот е създал и специализация на духа, което също е отнело значението на възвишената творческа мисъл за много категории от хора, посветили живота само на едно нещо.

Човекът днес е в движение. Разстоянието няма значение. Времето е съкратено. Няма дълъг ден. Няма дълга нощ. Часовете са потъмнени. За четене няма време. А книгата е за покой и самота. Процесът на нейното раждане се извършва в покой и самота. Тя, нашият, единственият, най-близкият и най-искреният „някой друг“, когото ниеечно търсим за душата си, но с когото нямаме време да останем в интимна, самотна приятелска беседа.

И ние полека-лека отвикваме от тоя приятел, дошъл из духовните дълбини на избраните между нас, изоставяме да чувствувае живота необходимост. Той напълно е заменен. Великият мъдрец си е отишъл и в негово отсъствие нам ни е леко и приятно. В негово присъствие в днешно време би ни било даже скучно.

От вихрената бързина, от бясното движение, мозъкът — огненото вещество в нашите глави — полека-лека изстива със затвърдяла кора, както земята от бързото въртение се е покрила със суha изстинала повърхност. Пред тая застинала част на мозъчното вещество едва ли може да премине и да докосне центъра нежното дихание на поезията. Той ще усеща само чука, длетото, удара на машината и топлината на физическите дяволски лъчи.

На книгата предстои прераждане и ново приспособление. След век тя може би вече няма да бъде такава, каквато я знаеме ние откак свят светува. Нейното преобръжение ще бъде мъчително и ще има периоди на криза, когато тя ще изглежда мъртва. Но възвишиеният човешки дух няма да угасне. Колкото приказна и магична да стане действителността, тя няма да спре вечното томление за по-високото, за

по-чистото, за по-светлото, за най-красивата измама, която може да ни даде само поезията. И затова огънят на духовното творчество няма да угасне, докато съществува последният човек на земята.

[Излиза във в. „Свободна реч“, г. VI, бр. 1543, 23 април 1929, с. 5, заедно с изказвания на Т. Г. Влайков, Йордан Йовков, Д. Немиров, Г. Райчев, Н. Райнов и др.]

ПООЩРЕНИЕ НА ЛИТЕРАТУРАТА

Наскоро в Народното събрание мина и се прие закон за поощрение на литературата и изкуствата.

Наистина, може да се каже, че досега държавата не е направила почти нищо, за да подкрепи литературата и да подпомогне на писателя. Министерството на народното просвещение всяко е помагало и отпускало средства за подкрепа на театър, опера, рисувално и музикално училище, отпускало е големи суми за откупуване на картини, но за подкрепа на литературата, която се развива при най-мъчни условия, нищо не е направено. Нито една държавна стотинка не е отишла за тая цел. Преровете всички правилници, закони и окръжни в министерството, никъде няма да намерите един ред, който да ви говори, че там се е положило поне най-малка грижа за насьрчение на писателя, за подкрепа на изящната литература.

Наистина, всяка година в бюджета се предвиждат суми за откупуване на книги, но начинът на откупуването не е могъл никога да ползва писателя.

Попрището на писателя е едно от най-трудните при нашите условия. Една добра книга, която има шанс на популярност, не може да разчита на разпространение в повече от 2 — 3 хиляди екземпляра, и то като се продава в продължение на няколко години.

За второ и трето издание не може и да се мисли. Хонорарите са малки, почти нищожни, и писателят не може да живее от литературен труд. Това го обезсърчава и често пъти отклонява от неговото истинско призвание.

Днес може да се каже за художниците, че са добре поставени. Особено преди една-две години изложбите имаха колосален успех. Купувачи на картини имаше доста. Министерството не ги забравяше и откупуваше постоянно картини за музея.

Артистите от оперите и театрите са вече добре възнаградени, многобройните частни вечеринки и концерти също тъй им дават приходи. Не искам да кажа, че художниците и артистите са много добре поставени, но че са по-добре от писателите — това е ясно. Те

поне могат да живеят изключително от своята професия, когато писателят, ако се ослони само на своя литературен труд, рискува да умре в мизерия. Затова писателите са принудени да оставят прекия път на своето призвание, като взимат разни дребни службици, стават коректори, цензори на вестници, превеждат, вместо да творят.

Сега законът за поддържане на литературата и изкуствата иде на помощ на работниците в областта на духовната култура. Дали ще даде някои реални резултати, бъдещето ще покаже. Но фактът, че държавата за пръв път отделя от грижите си и за подкрепа на литературата, трябва да се отбележи като начало на нещо добро.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 40, 8 октомври 1921, с. 1. В същия брой се дават сведения за приетия тогава закон за поощряване на литературата.]

ЛИТЕРАТУРНО ВЪЗПИТАНИЕ

Литературата и изкуствата — това е, което характеризира и говори за духовната култура на един народ и сочи степента на неговото развитие, силата на неговия гений. Литературата и изкуствата изясняват физиономията на епохата, защото в тях най-силно се отразява духовното състояние на един народ и на цялото човечество изобщо. Нравите, обичаите, борбите, предразсъдъците, идеите и погледът към неизвестното бъдеще — всичко това добива вечност под печата на творческия гений, който съзерцава дълбините на живота.

Макар че литературата е станала много демократическа и разпространението на книгата много лесно, на литературата, говоря за изящната литература, се гледа като на лукс, като на нещо излишно, без което би могло. И понеже изучаването ѝ не е свързано с материална полза и няма практическо приложение, тя още държи положение на нещо, което служи само за разкош.

Помирена с това гледище, публиката купува книги и романи и ги чете само за пикантни емоции, за сензационно възбуждане и за прекарване на времето. Съзнанието за сериозно и по-систематично изучаване на литературата не е развито и да го кажем другояче, не е разпространено.

По тая причина сред нашата публика не са могли да се разпространят по-избрани книги, особено преводни, а издателствата, в последно време особено, се стараят да дават колкото се може книги по-съблазнителни по заглавие и съдържание, с по-пикантни илюстрации, по-сензационни и забавни. А съчиненията на великите писатели, факленосците на човешките възвишени стремежи и идеи, дълбоките мислители са забравени и в каталогите на нашите издателства ще срещнете имената им рядко, и то пред по-незначителни и случайни техни работи.

В училищата и даже в университета изучаването на литературата, агитацията за изучаването ѝ, е оставено на последен план и се води формално, колкото да се изпълнят програмните наредждания. Не се прави нищо за събуждане на по-голям интерес към

високата литература, да се вдъхне любов към изучаването ѝ и да се внуши на младежта мисълта, че покрай другите науки, потребни за практичесния живот, изящната литература е също така полезна за вътрешния живот на человека.

От няколко години сред нашето общество се забелязва особена ревност към музиката и музикалното възпитание. Мечтата на всяко семейство от всички почти съсловия е щото техните деца, особено момичетата, да научат да свирят на нещо, да обикнат музиката и да добият повече знания по нея.

Младите хора, които лесно се поддават на внушения и подражания, се увличат лесно. Днес всички момичета с малка или голяма дарба бързат да учат музика. Музикалното училище, многобройните концерти, гастроли, опери и оперетки разпалят и усилват това увлечение и по този начин в продължение само на няколко години нашата публика, макар и не широката, може да се похвали с една музикална култура, която ѝ прави чест.

Трябвало би да се вдъхне на младите хора същата ревност и любов за изучаване на изящната литература, защото тя, освен че възвиши душата като музиката, но буди ума към възвишени мисли, към по-високи идеи и морални устреми, към по-широко и по-дълбоко съзерцание на живота и неговата тайнствена красота, крепи и поддържа вярата на человека към това, което наричаме идеал.

Литературата е сбор от най-хубавите човешки мисли, е казал Емерсон. Литературата е сбор от класически съчинения в истинската смисъл на думата. А Сен Бъов определя класика или истинския писател така: „Класикът е автор, който е обогатил човешкия ум, който е притурил нещо към неговите съкровища, който му е дал възможност да направи една стъпка по-напред. Той е писател, който е открил някоя съществена и морална истина или е проникнал в някое ново вечно чувство в човешкото сърце, дето ни се струва, че всичко е изучено и издирено. Той облича своята мисъл или откровение във форма каквато и да е, но велика, обширна, внушителна, разумна, солидна и хубава сама по себе си. Той говори на всички в своеобразен стил, но такъв, който се вижда на всеки негов собствен, такъв, който е нов и античен, и всякога съвременен.“

В неразборията, която царува в областта на литературното възпитание в училищата и в обществото, трябва да се внесе яснота и

преснота. Нашите книгоиздателства трябва да направят всичко възможно, за да пуснат сред публиката на достъпна цена произведенията на великите писатели и ония книги, които се знаят като вечни, трябва да намерят по-широко разпространение, като им се дадат най-изискани преводи. В училищата трябва да се почне една по-широва агитация за изучаване на литературата и изучаването на този предмет да стои на едно от първите места.

Нека към ревността за изучаване на музиката, например у момичетата, се притури и ревността за изучаване на литературата. Майки, които обичат и познават литературата, не могат да не внушат това и на децата си. Там, дето жената има литературни познания и литературните въпроси я занимават по-живо, мъжът не може да остане по-долу.

За закрепване и за развитие на нашата родна литература не се иска никаква друга пропаганда освен тая за изучаване на всемирната класическа литература и за любов и интерес към литературните въпроси.

[Излиза във в. „Развигор“, г. 1, бр. 25, 25 юни 1921, с. 1.]

КОГА СЕ СМЕЯТ БОГОВЕТЕ

Даваха за четвърти път писаната на Ст. Михайловски „Кога се смеят боговете“. Не зная дали нашата театрална публика все така продължава да иде късно или изобщо нямаше публика, но в началото на представлението много от редовете бяха празни. При второто действие обаче театърът се напълни. Дали дойдоха закъснелите, или се намъкнаха „гратисчии“ по благоволение на пазачите-разсилни — не можах да разбера.

Писаната почва с един скучен пролог. По-нататък действията, ако могат да се нарекат действия сцените, които следват една по друга, малко нещо се оживяват. Сюжетът е интересен — старата легенда за Пигмалион и Галатея. Само че тук вместо страсти и чувства има безкрайно изобилие на думи, които съсипват и отегчават. Всичките познати парадокси на Михайловски, силни и резки, се преповтарят хиляди пъти и убиват интереса към сюжета. Думите „доброочестина“, „благодушие“, „благодушествува“, „добродетел“, „щастие“ набъбват страшно скуката. Защото се преповтарят безчислено множество пъти и струва ми се, много неправилно нанякъде. При все това между играните български писани писаната на г. Михайловски е една от най-смислените и най-литературните. Тя заслужава да се види. Може би отегчението, което изпитва публиката при нея, да се дължи на това, че тая публика много се разглези от леките пикантни и сензационни работи, които последните години така изобилно ѝ се поднасят.

Народният театър има традицията и тенденцията да дава по-серииозни и по-дълбоки неща. В това отношение той рядко е отстъпял и трябва да се насърчава и подкрепя. Сега особено, когато има известна криза в него, той заслужава защита и подкрепа, защото е единственият театър, който има предначертани литературно-художествени идеи и се държи далече от спекулата.

Жалко е, че някои от отличните негови сили, го напуснаха. Вярвам, че когато и да е, те ще се върнат пак в него, защото, каквото ще да се говори, там има по-голяма висота и по-голям устрем за художника-артист.

Преди всичко Народният театър държи най-силно вниманието на всички хора на изкуството и на всички негови по-лични представители. Там следователно талантът ще се види най-ясно и най-добре ще бъде преценен. Каквото е положението на нашите театри, сега само чрез Народния театър публиката стои в контакт с по-високите представители на театралното изкуство и на театралния интерес, а това не може да не въздействува на нейното възпитание.

Народният театър най-добре може да развие един артистичен талант, макар че досега той не се е стремил към това, като по-младите сили са били пренебрегвани.

В писата на Михайловски изненадват с играта си няколко млади сили, които виждаме за пръв път и чиито имена срещаме за пръв път: Ив. Георгиев, Борозанов, Савов, Кр. Илиев, Ив. Бакалов и др. Макар и в незначителни роли, те се проявяват като свободни и способни артисти. Те са съвсем млади хора, тям липсва школа, те може би не са видели големи артисти освен нашите, но те заслужават всяка похвала. Всички тия млади хора, изглежда, имат любов към изкуството. Ив. Георгиев в ролята на Доодор заслужава повече аплодисменти. Той има всички качества на готов артист — мимика, отмерен и свободен жест, ръководен правилно от чувствата, приятен глас и поглед, чисто произношение, чист литературен език, без фонетичните недостатъци, на родното му място. Нека поздравим тоя млад артист и му пожелаем пълен триумф на сцената.

Писата се игра добре и с малки изключения бе издържана напълно.

[Излиза във в. „Развигор“ г. II, бр. 83, 9 септември 1922, с. 2.]

ЗА ЕДНИ МАЙКА, ЗА ДРУГИ МАЩЕХА

Думата ми е за държавата.

Навред — по царски тържества, в народни събрания, в закони и в беззакония, по вестници митинги — се говори за държавата, за нейните велики задачи, за нейните широки интереси, за нейните заветни желания и надежди. Министърът надуто и гордо се перчи на червената маса, самоуверен, че той е първият служител, в ръцете на когото са дадени държавните съдбини. И когато, както често се случва общественото мнение го посочи с пръст и викне: „Ти окраде хазната, ти изяде и толкова хиляди безусловни фондове, ти беше пачавра в ръцете на краля, на царя или на княза, ти опропости със законите си, с данъците си, с партията си целия народ!“, тогава министърът, скрит зад създадените от „него“ закони, ще тупне с крак и ще извика: „Аз върших всичко в името на държавните интереси и не се боя.“ И народът — угоеният народ от хора с големи, сити търбуси и пълни кесии — ще зяпне в устата му и ще каже: „Той има право, ура, да живей, утре и нас може да ни обвинят в същото. На народа не може да се угоди.“

Офицеринът, най-галеното дете на държавата, навред се изпъчва и като тупа блесналите си от медали гърди, говори: „Аз я браня тая държава от вътрешни и от външни врагове.“ И съзнавайки тая своя велика заслуга, кара вестовоя си, сина на народа, да пере пелените на детето му и да мие нощното му гърне...

Ако попиташи разсилния, който пази пред вратата на министерството, какво прави, той веднага ще ти отговори, че служи на държавата. Полицейският стражар, който по заповед на началника изтезава хората в участъците, се оправдава с това, че службата го изисквала, държавната служба.

Държавата, държавата, все държавата!

А дали всичко туй, което понася на държавата, понася и на народа? Дали всички тия интереси, за които ни пее държавата, ползват с нещо народа? Дали всички тия суми, които пръска наляво и надясно, хващат своето място и при щастието на народа ежедневно

притурят по малко благodenствие? Дали всичката тая кръв и силата, която държавата смуче из живота народно тяло, употребява за негово добро? За негово добро ли държавата продава чергите и взима храната из хамбара на земеделеца?

На тоя въпрос може да ви отговори всякой, който вижда, че от ден на ден държавният бюджет се увеличава заедно с народната сиромашия и хорското нещастие. А това виждат всички. Еснафията, занаятчиите, богатият и доволен в турско време занаятчия, с пълна къща, с весело сърце, с чохено контошче върху гърба на жена му, сега окъсан и дрипав, се поще пред прага на схлупения си дюкян и въздиша: „Лоши времена настаха, печал няма“, или пък виси пред вратата на някой големец, или се бие със своите братя по изборите и митингите, за да вземе някоя служба, например метач в софийската Градска градина.

Земеделецът, който едно време кажи-речи дивееше щастливо и в хамбара му се намираше от ново до ново, сега дояжда до Коледа и като се чеше по врата край кофтора в механата, говори: „Тежко се живее!“ И наистина е тежко: кръчмарят иска, лихварят иска, попът иска, касата иска, бирникът иска, за къща трябва... А пък тая пуста пара от нийде не иде. Нито работа има, ни печал има. Ако се опита да открадне една кола дърва от гората, за да вземе някой и друг грош за тях, ето че горският му съставя акт, дето се казва, че този човек нарушил член единак си от закона за горите, като отсякъл в единак си държавна гора толко и толко дървета с такава и такава дебелина, и затова му се пада такава и такава глоба...

Па защо и какво е сякъл, това никой не пита.

Еснафите и занаятчиите пропаднаха, защото им надви фабриката. Това, което някога произлизаше от ръцете на занаятчиите за два дена, днес фабриката, машината го прави три пъти по-здраво и по-хубаво само за два часа. Освен това фабриката разполага с капитали от милиони и затова е сила, която бясно като хала тъпче в тържественото си шествие всеки дребен занаят.

Земеделците пък пропаднаха, защото върху техните плещи се качи държавата със своите учреждения, със своята армия, със своите салтанати, със своите галени деца — чиновници и офицери, — които храни богато и преображеното, само и само да я крепят и поддържат... И днес, когато се каже държава, трябва да се разбира царството на

богатите, които в името на законите, които си пишат сами, взимат хляба от ръцете на това голямо большинство от прост, невеж, беден и работлив народ.

И тая царщина, това правителство, тая граблива държава се обръща към тоя народ хитро, както лисицата се обърнала към гарвана, който държал в устата си буца сирене, и му казва: „Дай своя здрав, млад и силен син да бъде войник, да го научим да може да брани своето хубаво, честито и славно отечество.“ А пък в това хубаво и славно отечество войникът и неговият баща едва ли имат едно парче земя, което да лъже надеждите им и да ги държи гладни от коледни пости до свети Илия. Държавата с камшик в ръцете му казва: „Дай пари или ще ти продадем чергата, вола ще ти продадем, нам пари трябват, държава сме. Нали е срамота да нямаме генерали, нали е срамота да не може с къорфишеци да правиме джумбюш на големи празници? Нали трябва да дадем на Харон, Моше и Си-е да си направят фабрика за кожи, на Соломон да направи фабрика за шекер, на Драган да си отвори склад и пр.? Нали трябва да пратим на г-н. Васил дъщеря му в странство да се научи да пее? Утре да ти се додреме, няма кой да ти запее и да те приспи. Дай пари да направим болници, да ти турнем съдии да раздават правосъдие, полиция да брани законите.“

И народът дава. Дава, че има и друго, ако не дава. Дава мило и драго. Па ако поискам правосъдие, държавата му казва: „Купи си от мене марка, да те пусна при съдията.“

— Ами нали данък плащам...

— Не, без марка не може.

Ако в село завърлува лоша болест по хора или по добитък, докторите бягат да не гледат. Жаловити са човеците, защо да им изтекат очите от сълзи. Ex, та само това ли е?

Държавата прилича на един бакалин, когото народът поддържа с труда си и с парите си, а той вместо истина и справедливост му продава скъпо и прескъпо развалена турния от всевъзможни закони и закончета.

Лъже държавата.

Мащеха е тя.

Мащеха за едни, а за други най-млечна майка.

[Излиза в сп. „Селска разговорка“, кн. 1, Самоков, ноември 1902,
с. 8–11, без подpis.]

ЛИТЕРАТУРНИЯТ ВЕСТНИК

След „Развигор“ литературните вестници станаха мода. Месечните списания, които едно време играеха голяма роля за литературно възпитание и наука, за създаване вкус у читателя, за издигане на таланти, сега, може да се каже, напълно са заменени от литературните вестници. Така го изискват условията на днешното време. Светът днес е в бърз и непрекъснат контакт. Ежедневно изпъкват нови въпроси, налагат се нови проблеми, раждат се пови идеи и сякаш има един поток от поколения, които живеят в ежедневна смяна, без да могат да властвуват по-дълго. Вечното и дълготрайното, бавното и сигурното отстъпи място на ежедневното и ефемерното. Това е във всички области и затова само ежедневната преса е в състояние да се справи с тая електрическа бързина на живота, на идеите и на прогреса. Това и с литературния живот. И за него пресата стана необходима ос. Бавността на месечните списания не удовлетворява и къса нервите на днешния човек. Така се родиха литературните вестници и така добиха своето право в живота. Вестникът лесно се разпространява, лесно обхваща по-голям кръг от читатели, лесно и бързо се списва. Списанието, в сравнение с него, е както файтонът спрямо автомобила. Там, където литературният живот е в сила, където има широк обществен интерес към литературните въпроси, където се раждат по-често талантливи хора, където се явяват по-често интересни книги, литературният вестник е една необходимост. При това той може да живее и да бъде силен, защото ежедневно му се хвърля богата храна.

У нас той рискува да бъде вече неинтересен. Българската литература не дава така богат материал, за да го занимава по-дълго, нито е един свеж и непрестанен извор, от който той да черпи живителна струя. Ето защо той често прави мили очи за подкрепа ту към една, ту към друга част на интелигенцията, без да може да задоволи нейните духовни потребности, без да спомогне за разрешението на някои наложили се въпроси. Създадени от известни групи или от идейни течения, на литературните вестници липсва

възможност на по-свободно и по-широко виждане на нещата. Те създават ежби и гонения и спомагат на посредствени хора да спекулират с литературата, отричат и признават, водими от симпатии или ненавист, понякога с език, който не прави чест на хора, които се самоуважават.

За българската литература най-често се пише отвлечено, без конкретни примери, като се преувеличава и доброто, и злото, като се премълчава същественото. Рядко се пише с любов, с подготовка и с вкус. Всеки иска да прокара морето в своята чешма.

Но нека останем с вярата, че всички тия недостатъци на литературния печат ще изчезнат, че дребнавото и лошото ще се изгуби, че нашите критици и писатели ще станат по-свободни и по- силни, че работата и времето ще помогнат за едно възраждане на българската литература, за едно подобрене и изчистване на тона, за едно порастване на вкуса и за едно истинско художествено превъзмогване.

[Излиза във в. „Вестник на вестниците“, бр. 57, 8 януари 1932, с. 2.]

ПАРНАС
МЕСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ — РЕДАКТОР
ИВ. КАРАНОВСКИ. КН. 1.

Види се под напора на голямо литературно напрашяване се ражда това ново списание с такова тежко и многозначително име. Иначе не може да се обясни неговото появление в най-лошия сезон на литературния пазар — лятото, и то такова горещо лято.

Покрай съществуващите литературни списания „Златорог“, „Слънце“, „Листопад“ и „Демократически преглед“ и при голямата осъдица на писателски сили и на литературни идеи появяването на това списание учудва. Защото едно истинско литературно списание се разбира или като носител на някоя идея, или като орган на някоя група с програма и направление. Само в такъв случай то може да има право на съществуване, може да играе известна роля, може да разчита на известен кръг читатели следователно може да има едно законно място в дадено време.

Обаче, като преровите първата книжка, вие няма да изпитате никаква литературна радост никаква изненада и неволно ще си кажете „Пък това сега защо е?“ Защото в страниците на това списание ще видите пак имена, които гледате от няколко години по всички литературни списания, които и утре, и други ден ще видите пак всякъде другаде и които тук изглежда случайно гости, дошли за по едно кафе в новото ресторантче. Т. Траянов, Людмил Стоянов Минко Неволин, Ив. Каановски и неговия два-три псевдонима. Тия хора не са и не мога да бъдат душата на това списание, те са гости. Стаматов също така е вездесъщ. Той се е отзовал като другите на любезната покана, дал е разказче и си отишъл другаде. Кой ще кърми прочие това новородено с литературна поща през тия суhi литературни години?

И с какво се отличава това ново списание повечето други, в които срещаме имената същите писатели? С какво ново нещо ще търси абонати? Те вече получават по едно подобно списание — да им се даде още едно, дохажда тежко. Или „Парнас“ мисли да краде полека-полека

от абонатите на другите и да завладее мястото им? През много лошо време се е сетил да прави това.

Тия мисли идват на човек, като прелиства това ново списание, родено с чисти намерения, обаче за безцелен живот.

Читателите и абонатите вече гледат с недоверие на нашите се нови и нови литературни списания. И по-сериозните хора, и истинските любители на нашата художествена литература не се абонират вече за тия смешни издания.

Добре е и писателите да погледнат по-сериозно на това и да се погрижат да запазят престижа на литературата, интереса и симпатиите на малкото наши читатели и поддръжници на родната книжнина, като се групират в по-сигурните и сериозни списания и като престанат да дават подкрепа на всяко несериозно и нетрайно дело. Няма защо да оприличаваме себе си на ония бедняци, които за чашка ракия ходят на всяка сватба, на всяко погребение.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 33, 20 август 1921, с. 1.]

СВЕТА ГОРА ИМА, СВЕТО ПОЛЕ НЯМА

Един зимен ден се намирах на път сред полето, сред едно голо поле. Тук-там някъде се мяркаше някоя трънка по слоговете или някоя самотна, обрулена, помръзнала дива круша по нивите. Тънък сняг покриваше вкочанясалата земя. Времето беше мрачно и тежко. Силен и студен вятър духаше насреща ми. Вървях пешком и се борех срещу него. Той се засили повече, посрещнаха ме ситни, остри снежинки, които шибаха по лицето като игли. Отведнаж излезе друг вятър от друга посока. Двата се сбориха въз мене. Притъмня, снежинките наедряха, сгъстиха се и заиграха лудешко хоро. Сипеха се въз очите ми, пълнеха устата ми, шията ми, ушите.

По пътя настигнах един стар селянин. Той беше си увил главата с дълъг шал. Не виждах лицето му. Само заледените мустаци се подаваха.

— В такова време се гине, побратиме каза ми той, като ме възчака. Ела да се спасяваме.

— Къде?

— В гората, наляво.

Погледнах нататък. През виелицата едвам съзрях в далечината гористи байри.

— Далеко е — казах.

— Далеко, близо там е спасението каза той, отби се от пътя и тръгна през нивите.

Тръгнах след него. Бурята се усилваше. Ний се борехме мълчаливо, хванати един за друг.

След голяма мъка, капнали от умора, ние влязохме в едра, гъста гора.

Тук вече беше друг господ. Бурята нямаше сила. Поехме си дъх и седнахме да починем. Селянинът размота шала, който скриваше главата му, и като че развърза мислите си, каза отведенаж:

— Света гора има, свето поле няма.

Тая народна мъдрост чух за пръв път.

И нейния дълбок смисъл, и нейната символна красота съм разбрал не само по тоя случай.

„Света гора има, свето поле няма.“

[Излиза във в. „Развигор“, г. VIII, бр. 10, 4 април 1937 с, 4.]

ВЕЛИКО ИМЕ — ВЕЛИК ПРИМЕР

Почина Георги Димитров. Почина един голям българин. Голяма е загубата на българския народ. Ние скърбим, но трябва и да се гордеем, че нашата страна е родила и откърмила един такъв забележителен син. Днес трудещите се от всички страни, по всички точки на земното кълбо, ще споменават с тъга неговото име и покрай него и името на нашата хубава родина.

Жivotът на Георги Димитров е изпълнен с труд и борба за един от най-високите идеали на човечеството — социализма, социалната правда. Неговото име ще пребъде във вековете и неговият живот ще служи за поука и пример на поколенията, призовани от него за създаване нов и по-хубав живот в нашата страна и в целия свят.

Той гледаше с радост и надежда на тия поколения, на тая бодра смяна, в първите редове на които стоят септемврийчетата. Затова тях той обичаше най-много.

[Излиза във в. „Септемврийче“, г. V, бр. 48, юли 1949, с. 2. В редакцията на този вестник Елин Пелин работи почти до последните дни на своя живот.]

ЦАНКО ЦЕРКОВСКИ

Цанко Церковски, който несъмнено притежава един истински чист и благороден поетически талант, един жив дух и разбиране на народното творчество и на душевните народни ценности, още в ранните години на младостта си даде на нашата книжнина, която тогава живееше в един наивен идеализъм, много хубави песни, изпети с непосредствено и звънко вдъхновение.

Много от страниците на почти всички списания отпреди двадесет-тридесет години са пълни е неговото име, което бързо стана популярно и симпатично.

Неговите песни, монотонни, но все пак държащи живо вниманието, като песните на полски щурец, са най-ценното нещо, което той даде за литературата ни. Преизпълнени с наивна простота, с мека и тъжна самоирония, изплетени от благоуханни народни думи, свежи и изразни, с лека ритмика в стила на народните песни и ситноцвета римовка, в тях звуци цялата тиха гама на равното българско поле, дето работи денонощно селянинът, дето среща любимата си, дето бере цветята си, дето пои кончето си, дето пасе стадото си и свири с кавала, дето люлее детето си.

[Излиза във в. „Литературен глас“, г. III, бр. 116, 23 май 1931, с. 3. Тази статия Елин Пелин печата по-рано във в. „Развигор“, г. 1, бр. 41, 15 октомври 1921, с. 2, по случай тридесетгодишния юбилей на поета. В „Развигор“ тя започва с едно съобщение за тържеството в с. Бяла Черква и за гласуваните от Народното събрание 80 хиляди лева народен дар за Церковски, а завършва с констатацията, че и други писатели заслужават такова отличие, но не им се дава. Извадки от същата статия намираме и във в. „Земеделско знаме“, г. XXVI, бр. 509, 9 май 1948, с. 4.]

ИВАН ВАЗОВ

Иван Вазов умря.

Грандиозният мраморен стълб, който крепеше кръстния купол на цяла една епоха, рухна.

Можем ли да си представим какво би било без Вазов от Освобождението насам? Какво празно щеше да бъде цялото това време, колко просто и безсъдържателно! Защото оттогава и до днес не се роди друг мъж по-силен, по-характерен, по-светъл и по-талантлив, който да носи и запечата така неуклонно, така ритмично и така завършено всички борби и идеали на тая епоха, всичката ѝ гордост от сенките на миналото, всичката ѝ вяра в бъдещето, всичката ѝ наивна радост и трагична скръб в настоящето.

Неговото име бе символ. Той беше гигант и блясъкът на неговото чело се виждаше във всички поломени граници на нашето отечество, от всички кътове на българското племе.

Той беше и велик образ на литератор с труда си, с моралната сила на личността си и на произведенията си.

С неговата смърт нашата бедна литература остава без лик.

[Излиза във в. „Развигор“, г. I, бр. 39, 28 септември 1921, с. 1. Целият брой на вестника е посветен на Иван Вазов по случай неговата смърт. Статийката на Елин Пелин е на първа страница под портрета на Иван Вазов.]

НЕОСНОВАТЕЛНА ПОДОЗРИТЕЛНОСТ КОМУНИСТ ЛИ Е ГЕРОЯТ НА МОЯ РАЗКАЗ „СИН“?

В брой 261 на „Работнически вестник“ г-н Г. Бакалов е написал една статия под заглавие „Художествена неправда против комунизма“ по повод на моя разказ „Син“, печатан в 52 брой на „Развигор“.

Или моят разказ е неясен, или г-н Бакалов го е зле разбрал, или просто, като отярен партизанин на комунизма, прекомерно е изнасилил една литературна идея, за да я постави срещу комунизма. Много от отявлените защитници на крайни идеи нямат свободата да схващат нещата такива, каквите са, и стават крайно чувствителни, да не кажем подозрителни, към някои работи, които не съответстват напълно с техните разбирания.

Същото се е случило и с г-н Бакалов. Понеже моят герой носи червена връзка, „работи“ във фабрика и говори за „правдата“, той, значи, е комунист. За да бъде логичен, г-н Бакалов трябваше да продължи по-нататък и да каже, че не е комунист, щом извършва едно злодеяние, и тогава нямаше да пише тая си статия. Моят герой не е комунист. Той е един чист вагабонтин, който се е търкалял много насам-нататък, който „льже“ и се „преструва“, за да спечели доверието на наивния си баща и да му се хареса. Той не е ходил нито в Америка, нито е работил във фабрика — той чисто и просто е живял на случая, лежал е в затвора и към труда храни отвращение. Той често пъти е красноречив, той говори за правдата, той днес носи червена връзка, утре може да тури оранжева. Той е декласиран човек и неговият занаят е вагабонство, къде изтънчено, къде грубо и вулгарно. Той е от ония отрицателни типове, които си служат с идеите тъй както и с револверите, които ходят по партиите и по участъците. Той използва всичко с престъпна наклонност.

Преди няколко дена минавам край пощата около 3 часа подир обяд. Там по това време бяха се струпали и задръстяха стълбите всевъзможни разсилни от разните учреждения и други слуги. Те чакаха там да получават пощата. Повечето от тях говореха грубости, псуваха и гледаха сластино към жените. В това време мина едно чудно хубаво

младо и развито момиче, облечено разкошно и съблазнително, със спусната на лъскави фитили коса, с копринени чорапи, с прозрачна блуза. Неговата тържествена походка накара всички да мълкнат. Когато то отмина, един от тия хора се обади високо:

— Ето затова ще стана комунист. Като дойдем на власт, барем десет такива ще ми минат през ръцете.

Тоя човек очевидно не е комунист, той не е никакъв, но ето какво очаква от комунизма.

И блазнен от това, той може би утре ще се запише в партията.

Почти подобни думи чух при строежа на една къща от един млад работник-зидар, който псуващ земеделците, които минаваха със зеленото знаме, и се заканваше да беси всички по улица „Гурко“, които имаха къщи. Той казваше:

— Когато дойдем на власт ние, комунистите, и т.н.

Значи, той вече бе комунист. Комунизма като идеал за обнова на човечеството и на човека аз уважавам. Аз се покланям пред черните попукани от труд ръце, пред истинските вдъхновени борци за правда, обнова. Но грубата демагогия, престъпното използване на високи принципи и идеи ме отвращава.

Отвратителен е и моят герой. Аз не го съдя. Господин Бакалов не трябва да скърби, че той извършва едно престъпление с червена връзка на шията, защото един външен знак не прави човек човек.

Човекът има една друга стойност — моралната — и задачата на комунизма е преди всичко нея да използува и нея да издигне. Защото човек без висши морални качества, какъвто ще да бъде, под което знаме и да стои, той не може да бъде друго освен една отрицателна сила.

Моят човек, г-н Бакалов, не е комунист и Вашата подозрителност е напразна. Моят герой е чист ваагабонтин.

[Излиза във в. „Развигор“, г. II, бр. 68, 3 юни 1922, с. 1–2. Елин Пелин пише статията си почти веднага след излизането на Бакаловата статия. Той бърза да отхвърли обвинението на Г. Бакалов и да заяви, че уважава „комунизма като идеал за обнова на човечеството и човека“. По-късно, след като премисля нещата по-спокойно, той сам намира, че образите в първата редакция на разказа „Син“, излязла в Развигор, не са достатъчно изяснени, а постъпките им са не навсякъде добре

мотивирани. С оглед на това той преработва разказа основно, като изяснява образа на Стоян в „един чист вагабонтин“.]

БЪЛГАРАНОВЦИТЕ

Хумористическият вестник „Българан“ бе основан от Хр. Силянов и Ал. Кипров и първите му няколко броя се пишеха изключително в стихове. Тогава нямаше хумористически вестници и появяването на „Българан“ бе едно литературно събитие. Още повече, че се списваше от известни вече писатели.

Още от първите броеве в него почна да сътрудничи Ал. Божинов, който по-после стана душата на вестника и близък негов ръководител. Около Божинова се групираха тогавашните млади, току-що започнали литературната си кариера писатели, които станаха и неразделни приятели, наречени от тогавашната публика „българановци“. Това име се установи след първата вечеринка, която тая група даде в „Славянска беседа“ и която има небивал успех. Цяла интелигентна София бе се стекла. Станаха сбивания за места. Мнозина се молеха да бъдат допуснати на сцената като зрители иззад кулисите. А една публика от около 200 души, която не можа да влезе в битком набития салон, стоя на улицата пред Беседата през цялото време, докато трая вечеринката.

Популярността на тая група растеше постоянно не само поради вестника, който се списваше добре и бойко, не само поради излизането на „Сборника на българановците“, а и поради шумния живот, който водеше тая група от млади хора, художници и писатели.

Душата на тая група бе Божинов. Той изпъркваше между всички като най-оригинален, най-духовит, най-весел и ненадминат виртуоз в интимните забави на групата.

В тая група влизаха Силянов, Кипров, покойният Владимир п. Анастасов (Пепо), Петър Нейков, покойният Петър Паспалев, Ал. Балабанов, Андрея Протич, П. Морозов, Сава Огнянов, Васил Кирков, моя милост и пр. А като дори и неразделни приятели, които не взимаха участие във вестника, но затова бяха едни от първите през непрекъснатите нощи гуляи и забавления, бяха архитектите Пенчо Койчев и покойният Маричков, Коста Батолов и много други.

Свърталището на тая компания беше гостилница „Средна гора“ на ул. „Раковски“ срещу „Славянска беседа“, която се държеше от сега

вече не между живите оригинални и весел човек Георги Атанасов от Панагюрище, или както го наричахме ние, бае Георги.

Там всички се хранехме на юнашка вересия и пиехме знаменитите „ фирмилияни“ — така бяха наречени шишетата с вино, защото по това време много шум се вдигаше около сръбския владика Фирмилян, който бе назначен в Скопие.

Бае Георги, като весел човек, взимаше наравно участие с нас почти всяка вечер.

По цели нощи се прекарваше в смях и веселие в неговото заведение. Програмите на тия интимни забавления бяха разнообразни и нескончаеми. Главният изпълнител беше Божинов. Голяма роля в тия забавления играеше един стар цилиндър, който принадлежеше на компанията и който бае Георги грижливо пазеше. Наричаше се „Такевия цилиндър“. С него Божинов правеше фокуси, като чупеше яйца с него или го разиграваше из въздуха.

На стената при масата, на която се хранехме, имаше закована грамадна небоядисана дъска, на която се записваха най-зnamенитите глупости, които някой от компанията кажеше случайно. И за голяма похвала на „българановците“ дъската бе изписана цялата. Там още се намираха всевъзможни карикатури и рисунки от Божиновата ръка, които мисля, че и до днес се пазят у единого от тогавашната компания.

Там също се намираше едно италианско шише от ония, както в Италия го наричат, „фияско“. Така го наричахме и ние.

Аз и Божинов през едно лято направихме пътешествие из Италия, една страна, която Божинов тъй много обичаше и за която и до днес му копнее душата. При заминаването бяхме изпратени на гарата от цялата компания и разбира се, от нашия „бае Георги“. Той ни даде един фирмилиян вино да пием по пътя и да го не забравяме. Не зная какво стана обаче, дали от силните впечатления през нашето пътуване, или затова, че тъй ни хареса италианското вино, — фирмилиянът на бае Георги остана неизпит И ние го върнахме пълен, така както бяхме го и занели. Във „фияското“, за което стана дума беше наляно това вино, останало по чудо неизпито. Това „фияско“ беше един от свещените предмети на компанията. Други предмети от тоя род бяха „Грамотата“ на бае Георги, която му се поднесе на един негов имен ден. Тя беше нарисувана от Божинов, с печат на трикольорен шнур, с

портрета-карикатура на бае Георги, и имаше следното съдържание и подкрепено с надписите на всички ни:

*Дивний бае Георги,
хранителю наши!
Ти, който ни храниши
с лути паприкаши;
ти, свидетел вечен
на нашето бдене,
водено редовно
в твойто заведение,
където се носят
песни фирмиянски,
весели и тъжни,
и малко пиянски...*

Освен тая грамота имаше в рамка и популярната тогава песен „Отец Ной“, която се смята като марш на тия, които обичат да посръбват.

С „фияското“, грамотата и тая песен се извършваха обредите при приемане на всеки нов член в групата. Лампите в заведението се угасваха, „фияското“ се опасваше на шията на тоя, когото кръщавахме, грамотата му се полагаше на главата, която се покриваше с чаршаф от масата, а песента се изпяваше тържествено и лампите светваха при последния куплет.

И всички тия гуляи и „тържества“, както ги наричахме от време на време, не минаха безплодни. Мнозина от тия млади хора написаха най-хубавите си работи, а и Божинов се окриляше и живееше в непрекъсната работа, с непрекъснати мечти за своето изкуство.

Хубави, млади години, с каква тъга си спомням за вас!

[Излиза в сб. „Александър Божинов“, 1924, с. 47–49. Издаден е до случай 25-годишната дейност на Ал. Божинов — 5 юни 1924 г. Сборникът се редактира от комитета по юбилея с председател Елин Пелин и членове Ал. Балабанов, Ст. Костов, Борис Денев и др, Сп. „Българан“ излиза от 10 януари 1904 до 23 май 1909.]

ОЧЕРЦИ

НА ВРЪХ ЧЕРНИ ВРЪХ БЕЗПЪТНИ БЕЛЕЖКИ НА ПЪТЯ

*Душа огромна
смутни тревога,
в този миг, помня,
видях аз бога!...*

Вазов

Вмирихме се в София бре, хора! Поле, въздух, гора, светлина, простор и свобода, защо сте създадени! Ох, ще бягам!

Другари, към планинските височини!

И тръгнахме, двеста души тръгнахме за Черни връх. Часът е вече седем. Тънки разпокъсани облачета са наизскачали по вечерното небе. Дали времето не ще се развали?

Поврага! Нали сме тръгнали, да вървим! С мен е най-милото момиче на света. Аз го гледам — пъргаво, весело, приказливо и леко като птичка. Утре ще ѝ набера китка от диви планински цветя, расли близо до небето, ще и накича гърдите и ще ѝ кажа: „О, мило пъргаво момиче, още ли не искаш да знаеш, че те обичам!“ Тя ще се усмихне, ще наведе засрамено очи и може би ще премълчи...

Дългата върволица от туристи и туристки на групи, на групи минава храсталаци на Корубаглар и полазва из нанадолнище към Драгалевци. Витоша става се по-голяма по-сурова и по-недостъпна: аз ставам се по-весел, по-пъргав и по-смел.

Слънцето, огненочервено, засяда зад син далечни планини на кръгозора в едно море златнокърваво сияние. Леките облачета пръскат и бавно пътуват като нас към планините.

Лека вечерна дрезгавина мята тъмен плащ въз Витоша и пада над полето.

Влизаме в Драгалевци, сгущено в полите на планината, потънало в зеленината на сливи, орехи и брести. Вечерното селско настроен ободрително ни посреща. Селските кръчми светят пътеводно към тъмнината. Сядаме на почивка.

— Умори ли се? — питам аз момичето, което се готвя да дам планинска китка утре.

— Не — отговаря тя. Тъмната ѝ коса се слива с мрачината. Само лицето се белее мъничко и меланхолично.

Слабо и монотонно шуми селската река и кара на мечтане.

Почвам да мечтая пак за нея и ми е драго, и ми е приятно, че съм до нея. Какво да ѝ кажа, за да чуя звучния ѝ смях, какво, какво?

— Момиче, ще настинеш...

— Не ща — отговаря сухо тя и замислено се обляга на лакътя.

От Витоша вее пресната и влага, а нейните думи са тъй суhi и отсечени...

О, боже, нима тръгнах да нося тежък кръст до върха!

По мъчна, каменлива стръмнина излязохме на манастира. В 11 часа през нощта тръгнахме за върха.

Сбогом, мило дете!

И аз тръгвам самичък с двестетех души.

Excelsior!

Гората се изпълни с песни, шум, провиквания и подсвирквания, Ний вървим по една стръмна пътека, а под нас долу страхотно гърми реката. Всички вървят бързо и бодро един след други. Излязохме след едночасова мъка на една поляна. Тук ентузиазмът беше вече угаснал. Горска чувствителна хладина вееше по планински плещи, тревата беше мокра от роса. Пълният месец бе избързал на небето, устремен към върха на планината. Къде отиваш ти, влюбен не турист, самичък посред тръпкавите звезди.

В тъмното поле долу светеше столицата. Хиляди лампички като звезди, наредени в стройни редове, бързо и радостно мига. По върховете на Стара планина се белееха мъгли.

Excelsior!

Пътят става по-стръмен и по-тежък. Почивките — по-чести.

А пълнолик месечко бърза напревар.

Минаваме гората и напредваме по тревистите височини. Студът става по-чувствителен, краката ни са мокри от роса. Умората и

безсънието тежат.

Диви и пустинни са тревистите висини Витоша. Сега, осветени от месеца, изглеждат по-диви и по-пустинни. Наоколо стърчат скали грамадни и тъмни, сякаш някакви зверове, готови да завият срещу луната.

Нейде лавнаха пастирски псета и говедарски глас се обади.

— Ето го Черни връх!

— Не е той.

Excelsior!

Минаваме през някакви скалисти урви, опасни и студени, падаме, ставаме. Минаваме някакви грозни реки от грамадни обли камъни, осветени странно от месечината. Дълбоко под тях шуми вода.

Ето го и Черни връх. Още малко. Ала краката тежат, тялото е уморено, пътят трижди по-стръмен. Крачнеш еднаж-дваж и почиваш.

Един смел момък е избързал и се е качил върху най-високите скали на върха. Неговият силует фантастично се отклоява под лунния блясък. Той пее. Гласът се носи странно и чудно в пустотата, всяка дума звучи и се отсича ясно.

Дружината, пръсната по стръмнината, лази бавно, почива, става и пак върви нагоре.

По-нагоре.

Най-после ето ни на Черни връх. Морни, о мокри крака, с изстинали кости, изнемощели от път и безсъние.

На няколко места се запалват димливи огньове.

Часът е четири. Въздухът е студен. В полето наоколо лежат мъгли, та се нищо не види... Насядахме около огньовете да се сушим да чакаме.

Небето полека-лека побеляваше. Месецът избързал над върха и лицето му бе побеляло. Звездите чезнеха една след друга.

Най-после из тъмните мъгли на изток плува слънцето, червено и голямо, посрещнат с поздрав и възклициания. Витоша бе обграден с море от бели и рохави мъгли, които не давах да видим полето. Ний стояхме над тия мъгли под ясното небе. Слънцето печеше приветливо и силно. Росата се вдигна. Въздухът се съгря. Огньовете изгаснаха и дружината се разшава по върха. По нажежените купове от грамадни скали накацахме като орли и почнахме да дремем. По поляните сънно и уморено се разхождаха някои от жените.

И след като се фотографирахме на скалите тръгнахме си.

Белите мъгли над Перник и над Сливнишки се вдигаха и се късаха над полето на големите бели вълни, сякаш стадо от грамадни бели овци, излязло на паша.

Дружината забяга из стръмнината надолу бързо и стремително. Аз тръгнах последен. Гледах мъглите, плувнали в слънчев блясък. Гледах тъмните облаци, що се вдигаха на югоизток като пущеци от грамадни огньове и застрашително растяха. И дълго брах цветя за най-милото момиче на света.

Когато се спуснах надолу, мъглите над Софийското поле бяха изчезнали. То се виждаше равно и безкрайно. Никакви възвищения. Даже Стара планина се сливаше в равнината. Окото гледа-ще от птичи полет.

*Душа огромна
смутни тревога,
в тоя миг, помня,
видях аз бога!...*

Аз не видях бога като поета, но видях очарователната гледка на Софийското поле, пожълтяло и пожънато вече, осеяно с тъмните пейзажи на села и речища, равно и мило.

И много работи видях още.
А вие що видяхте, господа?
Сигурно нищо не сте видели.
Язък!

1903 г.

[Излиза във в. „Български търговски вестник“, р. XI, бр. 169, 1 август 1903. По онова време Елин Пелин завежда подлистника на този вестник.]

ФЛОРЕНТИЙСКА ВЕЧЕР

По една крива уличка между сиви маслинени градини, обградени с високи зидове, ний качваме на терасата, дето е паметникът Микеланджело. Горещият августовски вече в агония и флорентинците оживено пълнят улиците и бързат да видят как прохладното дихание в нощта ще го угаси. Из градините парковете лъха упоително пролетна преснота и свежест. Това е вечний лъх на зелена Италия, от който, упоен, великий дух на тая земя излял от мед, изковал от камък могъществото на човешкото стремление.

Ето ни на широката тераса. Под нея Флоренция с черквите си, с паметниците с дворците си, с монументите си — цялата като един грамаден и неизгладим скрижал, върху който съдбата на човечеството е написала своята древна и вечно млада летопис. Флоренция, обиколена с разкошен венец от апенински върхове, в своята средновековна надменност е чудесна. От терасата, на която сме ний, тя се вижда цялата. Тук е поставен паметникът на Микеланджело. Той е нов. Но художникът, който го е въздигнал, сякаш се е боял да запечата с въображението на краевековната мисъл паметта на тоя светъл дух. Той със страхопочитание и смиреност е поставил само върху каменен пиедестал бронзови отливки от най-хубавите работи на стария майстор. На средата стои нечувано дръзкият по своята потресаща реалност и божествено съвършеният по своята класическа простота Давид. С прашка през рамото, с камък в ръка в неговите бронзови очи аз чета загадъчна мисъл. Той сякаш се готови да хвърли тоя камък не срещу филистимянина Голиат, а срещу тъмната врата на бъдещето.

От четирите страни до краката на той колос лежат прочутите четири символически фигури: Утрото, Денят, Вечерта и Нощта. Денят — великан мъж, небрежно кръстосал крака, с наведена към гърди глава, със суров поглед. Великият майстор сякаш нарочно е оставил недовършено лицето му, за да изглежда още по-сурово срещу безсръмно голата нощ, изящна, сладострастна и замислена.

Слънцето вече засяда. В неподвижните очи на тая бронзова нощ сякаш блясва живот. Струва ми се, че ей сега тя ще се събуди, ще се

изправи към града с отворени ръце и металическото й сърце ще затрепери от любов.

Аз седя на една каменна пейка срещу тая дивна фигура, унесен от мислите си в ония далечни минали времена, когато е живял нейният творец, когато геният на Флоренция е давал разкошни цветове на духовна радост и просветление.

Какви чудни времена! Какви жестоки религиозни борби, в които едно след друго е възтържествувала ту плътта, ту душата. Савонарола обърна цяла Италия в божи храм. Към него тичаше народът да слуша евангелието на себеотречението, да чуе за сладостите на рая. Той се мъчеше със своя огнен аскетически меч да изгони от Италия пороците.

Но когато тоя ненавистник на земното изгоря на площта сред хубавата Флоренция, всичко, което той проклинаше — чувствеността и наслаждението от живота, — като феникс се възроди от неговата пепел. Поколението, което доде след Саванарола, бе обхванато от жажда да се изпият всички наслаждения на живота. Италия се обърна на рай и най-прекрасното от тая рай беше грехопадението. Всичко беше отишло дотам, щото един от кардиналите при двора на папа Лев X изписал стените на банята си с любовни приключения из живота на античните богове. Друг един намирал единствения недостатък на папския двор в това, че бил лишен от женската красота. А един папа на смъртния си час казал на духовника, който му описвал прелестите на задгробния живот:

— Небесните прелести са повече, отколкото земните желания за тях.

Ако това е ставало в Рим, града на светия отец, какво е било в други градове! Във Венеция числото на развратните жени е достигнало до 11 хиляди. В манастирите се е преживявал „Декамерона“ на Бокачио... В света пак се породило жизнерадостното езичество като някога в Атина и Александрия.

Във вечерната дрезгавина се откroyват силуетите на високите кипариси, които ограждат откъм юг терасата. Колко обичам тия тъмни, тия мечтателни кипариси! Изправени гъсто един до друг, плътни, неподвижни и високи те създават в душата тъжно настроение и те разполагат да мечтаеш за небето и за най-тиха любов, очистена от плътта. Не знам защо, но като видя кипариси, особено при вечерно

настроение, аз си ги представлявам като някои фантастически, вкаменени от дълбока скръб плачущи жени.

На терасата става по-тъмно. Нейде свири весела музика. Дъжд от звукове сякаш се посипа по печалните кипариси и заумя из листата им. Внезапно мелодията стана тъжна. Тоя дъжд от звукове заваля кратко и тихо като есенен дъжд. Стори ми се, че се намирам в някой храм. Не разбирам много от музика, но за мен тя е най-върховното изкуство, което човекът е постигнал.

На тоя свят нищо, нищо не е постижимо и нищо от постижимото не задоволява.

Поезията и пластическото изкуство не са друго освен трептенията на най-съкровените човешки желания, които никога не се постигат, и най-дълбокото разочарование от постигнатото, музиката стои над всичко това, като великата земна скръб на душата, която постоянно говори „Аз искам да живея на небето.“ Музиката най-тънкото средство да се изкаже всичко, което не може да постигне нито науката, нито живописта, нито поезията, нито скулптурата. Те са отделни схващания на живота, а музиката — целокупното негово изражение.

Терасата се пълни с хора. Влюбени двойки, тясно прилепени, бавно се разхождат по площада и сладостни любовни шушукания се погълъщат във вълните на музиката.

По пътя, който свива зад тъмната кипарисова горичка, се мярна женска фигура, облечена в бяло.

Ний станахме и тръгнахме нататък. Тая бяла и стройна женска фигура приказваше с друга на една чешмичка. Приближихме ги. Това бяха две млади хубави момичета. Едната черноока, с пламенни очи, с широкоголи гърди и плещи, както вечер излизат флорентинките. На мраморния ѝ врат беше кацнал като черна птица топ разкошна коса, превързана с лека синя панделка. Тя приказваше нещо тихо на другарката си и се смееше високо и сладко.

— Добра вечер, Беатриче! — поздравих я аз на италиански.

Тя се обърна бързо и грациозно се поклони. Тя разбра, че съм чужденец, и по учудения ѝ поглед аз догадих, че тя се питаше отде знам името ѝ. О, можеше ли тая прелестна италианка облечена в бяло, във вечерната дрезгавина да ходи под кипарисите и да се не казва Беатриче?

Спуснахме се към града по тясна уличка, цялата една чиста каменна стълба, заградена пак с каменни перила. От двете страни се вдигат един до друг кипариси.

Ний вървим полека, умълчани, като че влизаме в храма на някой магьоснически град. Мислех за Беатриче и ми се струва, ще видя из кипарисите мрачния Данте, усукан в тогата си, че отива да я срецне, да получи поклона ѝ.

Каква чиста, каква божествена любов! Дали съществува и дали е съществувала такава любов? Или това, което е възпял Данте, е било само мечта, само съновидение. Кой знае? Но аз съм уверен, че и тогава, както и сега, нито една жена не е давала целувките си без сметка.

[Излиза във в. „Вечерна поща“, г. VI, бр. 1505, 20 октомври 1905. През лятото на 1905 р. Елин Пелин заедно с Ал. Божинов посещава традиционната в ония години художествена изложба във Венеция, а също така и градовете Фиуме и Флоренция.]

НАСЛАДА

В сред разлатото поле, далече от села и от пътища, край брега на голямо блато, в скрита подземна колиба светят две цигари. Двама души, току-що пробудени, лежат и пушат. Вътре е тъмно, задушно. Една малка желязна печка хвърля грейка от ъгъла. Единият се обърна, посегна на посока и в ръката му зашумя сламена възглавничка. От стената погледна малко, колкото устата на чаша, прозорче и през него се наля мътна дрезгавина.

— Съмва — рече тихо ловецът и залепи лице на малкия отвор.

Другарят му бързо и пъргаво се обърна, откри друго прозорче и също залепи лице на него.

* * *

Зимно утро раздира студените мъгляви покривки на нощта и куршуменото небе полека-лека лъсва като дълбоко бисерно огледало, по което остават големи петна пара от застиналото дихание на тежко идещия ден. Обширното поле, посипано със ситни диаманти от скреж, се губи на изток в една тъмна, опушена далечина, отрязана от небето с тънка, кървава черта. Над нея гори нажежен върхът на един облак като върха на гигантски нож, който се накалява по-силно, по-силно.

От тая сияеща далечина се показват две черни точки, които се движат равно и успоредно със светлата алена линия на хоризонта, и играят в лазура между нея и разкаленния нож на титана-ден. После те се губят, сякаш потъват в опушения край на полето и след малко отново се явяват и тяхната лека игра чертае криви наклони по меките прозрачни, морави облаци, които кой знае откъде се явяват и застават над нетърпимо закаления нож.

И ето, над леко зелените тъмни върби, които упътват реката през полето, се явяват близко една до друга две диви патици.

Те хвъркат равно с проточени напред шии и тоя полет в студения свеж простор на утрото им е тъй приятен. При всяко махане на крилете

те чуват крехък звън от чупливостта на помръзналия въздух и обръщат красивите си шии една към друга. По сивите лъскави пера крилете им играят неуловими отблъсъци всички езера и небеса, където те са били. Мъжката върви малко по-напред. Тя води женската. Тя оглежда с внимание всяко петно русталното поле. Над всяко помръзнало вирче тя вижда сянката на своята другарка и леко се извива, за да ѝ се мерне още веднаж. Те се изравняват, спускат се ниско и отведенаж поривисто се извият, издигнат и пак устремят. Те виждат вече края на слънцето. Първите му розови лъчи са паднали по върха на снежната далечна планина. Двете птици политат нататък. Право нататък. Те сякаш искат да минат през невидимите струи на лъчите и да кацнат на спокойния и блестящ връх на планината, но отведенаж обръщат пак към изток, слънцето изгрява. Страшният нож, който стоеше над хоризонта, се е стопил и го няма кървавите потоци по облаците са претекли цялото небе сияе.

Птиците чуват от земята радостно приятелски привети. Те правят широки кръгове над полето, оглеждат възбудено навсякъде, спускат се, издигат се и виждат далеко, далеко през бляскавото поле две черни тънки ивици, над коиш се дига лека пара.

Двете птици се устремяват нататъка. Мъжката отива доста напред, прави кръг, повръща се пресреща другарката си и тръгват пак заедно към двете черни ивици, които са като ДЕ кадифени пиявици легнали на сребърното легло.

Какво е това там?

Две малки рекички.

Топлици! По-нататък? Голямо блато, обрасло с гъсто налегнала тъмнозлата тръстика, цъфнала в скреж. Между тръстиката — обширни ледени огледала.

От там до птиците долитат другарски привети, радостен зов на техни другарки, който се носи далеко из помръзналия въздух.

В блатото, там, дето се сливат димящите топлици, пляскат криле десетина техни другарки, протягат радостно шии и се къпят.

Двете птици са тъй радостни. Те се извиват широко, спускат се леко и падат във водата.

* * *

Двамата ловци, които стръвно гледаха през очите на малкото подземие, трепнаха. Викът и веселото гулкане на птиците ги оживи и пробуди. Лицата им се опънаха и зарумениха от слънцето, което беше заляло всичко със светлина. Очите им се зацелиха в блатото като гърлата на пълни пушки.

Двете диви патици спокойно се спуснаха в топлата вода и се спряха далеко една от друга. Мъжката бе близо към брега, почти до вързаните патки, които така коварно ги извикаха. Женската бе понавътре. Няколко минути те останаха неподвижно. Полето блещеше белоцветно. Небето се проясняваше и неговият лазур ставаше подълбок. Дългата редица големи синкави върби зад блатото тънха в розови воали.

Мъжката погледна небето, погледна водата, постоя и тихо отплува към женската. След това се обърна към слънцето и почна бързо да гурка във водата зелената си глава, като че му правеше поклон. По перата ѝ се преливаха и играеха златисти отблъсъци. Женската беше неспокойна. Тя може би предчувствуваше злото. Тя като че ли се готвеше да хвръкне, но безгрижието на нейния другар я задържа.

Глух гръм плесна над водата. Женската се вдигна. Едното ѝ крило тежеше. Тя с мъка се изви над блатото и видя, че другарят ѝ лежи неподвижно и спокойно във водата. Тя спусна към него и усети, че я попари някак тежък, страшен шум. Тялото ѝ падна до тялото на нейния най-близък.

* * *

В миг от земята израснаха двама души, развълнувани, оживени. Те нададоха радостни звукове, лицата им бяха прекрасни и млади. Единият нагази в блатото и още отдалеч простря ръце към двете застреляни птици, които лежаха една до друга с разперени крила с окървавени гърди.

Наоколо беше тъй тихо, тъй свежо, тъй красно, тъй спокойно и мъдро.

[Излиза във в. „Развигор“, р. I, бр. 6, 14 февруари 1921, с. 1.]

ПЪТУВАЙ

Като видиш, че си поомръзнал на хората и те на тебе, като видиш, че няма нищо интересно ни в политиката, ни в литературата, като ти дотегне безсилният, дребнавият ежедневен живот и те налегне скуча или те завладее желанието да се махнеш оттам, където си — вземи трена и пътувай.

Какъвто и да е денят, каквото и да е времето, по пътя се ще срещнеш неща, по-интересни от всички тия, които виждаш и преживяваш всеки празен ден. Ако си политик, властвающ или опозиционер, ще намериш среда да кажеш болката си, ще срещнеш други подобни на тебе и сладките разговори и сладчайшите политически прения с комуниста, със земеделеца, с демократа, с народняка, с радикала и широкия ще ти доставят удоволствие, каквото не можеш го намери никъде. Тренът върви сред разкошната природа на нашата обща родина, която вие, макар и различни по убеждения, еднакво спасявате и еднакво ненавиждате за нещастието й. Вие седите на купчина един срещу друг, пушите цигара след цигара и си приказвате.

А пък тия дни да пътувате, сега, в разгара на правописния въпрос, е чисто и просто нещо повече от удоволствие — всички за него говорят и ти ще видиш как махването на еровете е отпушило свободата на мисълта, както махването на канелката отпушва бъчвата. Една права, една свободна мисъл — лежала мъртва и затворена — сега свободно лети и легко отскача от устата на всички: „Тия наши професори-филологи, що tolko години бръщолевят, трябва да са големи серсеми...“

Като чуеш това, дохожда ти на ум оная всеизвестна мисъл на философа, който казал: „Истините са вкусни като плодове, когато ги ядеш добре узрели.“

Ако пък сте чист литератор или общественик-народовед, ще имате възможност да срещнете в трена една знаменита българска личност, която непрекъснато обикаля „страната си“, за да поживее

между „народа си“, и влачи и вълнува тълпите и умовете като приснопаметната Куртеза.

От него всеки пет минути ще чуеш мисли, противоречещи си една на друга, и ще можеш да си съставиш по-ясно понятие за дълбината на българския писател-мислител.

Ако си любоморничав и страдаш от слабостта, която порядъчните хора смятат за презряна, то пак ще намериш отрада за душата си, защото в трена се ще се намери жена, която можеш да съзерцеваш непрекъснато, както не се прекъсва телеграфната жица, която върви успоредно с трена. Ти няма да сгрешиш, на която и да спреш погледа си. При пътуване всички жени са хубави и интересни.

Освободени от ежедневното, отивайки към неизвестното, към мюрето или към балкана, душата им просиява и от лицето им пада баналното.

Ако си пък любител на куриозни случаи, на приключението от живота на малките човечета, на смешни положения; ако си наблювателен и искаш да видиш душата на народа, духовното труфило на прости, на интелигентни и на полуинтелигентни, при пътуване ще имаш най-голяма възможност да сториш това. Спираш на една гара например. Гледаш на малкия перон куп стражари с изплашени лица, засуетени, изпотени, тласкат пътниците, викат, крещят. Какво се е случило? След малко други десетина стражари се появяват с тежка носилка на ръце. Между множеството пухови възглавници на носилката лежи никакво младо красиво лице в мундир.

— Полека, внимателно — вика той и пъшка високо.

Но по лицето му не се чете никакво страдание, то е живо, хубаво. Стражарите тържествено го донасят до трена!

— Стояне — вика заповеднишки един селянин с червен пояс, който придружава шествието, — иди виж има ли някой вагон с гумени колелета.

Стоян повдига калъча да го не бие по петите и тича с широките си ботуши от край до край на трена да търси вагон с гумени колелета.

Носилката няколко минути стои неподвижно върху треперещите ръце на стражарите.

Скъпият товар, който лежи там, е най-високата личност в градчето — околийският началник, ранен в крака от някой неизвестен противник на законите. Раненият, съмняващ се във веществата и

познанията на местния лекар, отива на лечение в София. Носилката с възглавниците и със стражарите потъва в един вагон. Тренът понася всички.

Пътувайте, господа, които скучаете. България е любопитна, весела и интересна страна. Много работи ще видите, ще срещнете и ще научите кръстом по нея.

[Излиза във в. „Развигор“, р. I, бр. 28, 16 юли 1921.]

ЗА ПРОЛЕТТА

В другите страни, когато дойде пролетта, хората я посрещат, както се посреща една любима, покоряюща сърцата царица. Вестниците ѝ посвещават уводни статии, поетите ѝ пишат стихове, момичетата отиват в полето да усетят първата ѝ топла, многообещаваща целувка. Фотографическа снимка от първия скорец, който известява нейното пристигане, украсява най-хубавите страници на илюстрованите списания; първият минзухар и първият кукуряк отиват за спомен по хербариите или между листата на любимите книги. Първите лъчи, първият цвет на зарзалата, първият зелен лист, изскочил из пъпката, говори на сърцата, радва всички. Телеграми от провинцията известяват първия признак, че великото тържество на природата започва и се приготвлява празничното шествие на пролетта.

У нас тая магьосница дохожда тихо, от никого непосрещната, от никого невъзпята. Нашите многобройни поети-плагиатори не си правят труд да потърсят нещо у някой чужд автор и да откраднат нещо в нейна чест. Никой у нас не чува първото подсвиркане на скореца, никой не донася първия кукуряк и първия минзухар. За нейното настъпване ние се уведомяваме по спанака, баклата, лука и марулята, които се появяват в халите, тя ни радва с цвета на първите репички, с първото агнешко печено и с първото развалено кисело зеле.

Тя е вече дошла. Скорците вече имат гнезда, по Тракийското поле цъфтят овошките и по мочурите гази щъркелът. Но вие чули ли сте нещо за това? Нашите вестници дадоха ли ви тая сензация? Прочетохте ли някоя възторжена ода? Не, ние пренебрегнахме обновителката на земята, както пренебрегваме всеки авторитет. Не ѝ оказахме заслужените почести, не пометохме пътищата за нейната божествена походка.

Тя, макар да е един велик символ, биде пренебрегната даже и от агентите на „международн символизъм“. В поезиятачуваме само тракането на безценните камъни, на раковините, шума на подводната растителност, отскубната от дъното на чуждата литература, нас ни

шашардисват с астрономическите названия на звездите, със студените северни сияния, които нито сме виждали, нито някога ще видим. Новите картини са хора, удавени в локви, морета с дъното нагоре. Нашите съвести се заплашват с герои от платното на кинематографа. Нам ни се проповядва, че миризмата на испанското сено, което ядат само магаретата, е по-приятна от миризмата на сеното, което ядат нашите работливи крави. От нашия живот изчезна вече добрият и мъдър Кольо, както изчезнаха самодивите от горите, и се замени с Николай, пред когото винаги стои думата великий.

И тъй, пролетта настъпи. Нова пролет! Пъките, напоени от земната сила, набъбват и се пукат. Из зеления букак скоро ще се чуе загадъчният глас на кукувицата, тая странна, тъмна и самотна птица, приятелка на горския дух, който си мие зеленото лице на потоците и почива на сянка под самородните колиби от павит. Ще запее славеят в мечтателните майски нощи, зелени тръстики ще се надвисят над водите и в ароматен цвят ще натежат сливите и ябълките. Тънка вихрушка ще запътува по тесните пътеки из вретенилите ниви.

Дали тогава поне, в нейния разгар, ще се зарадва и разтупти българското сърце, което е тъй равнодушно при нейното пристигане? Дали ще се зарадва от тази пленителна дивна картина, която е толкова хубава, защото е родна, защото е наша, защото само нашите сърца могат да я разберат и почувствува?

Или равнодушно и прозаично ще я преживеем, без да я забележим, затрупани от дребни грижи, дребни мисли и дребни сметки.

[Излиза във в. „Развигор“, г. II, бр. 59, 25 март 1922, с. 1.]

ИНТЕРВЮТА И БЕСЕДИ

МЕЖДУ НАШИТЕ ПОЕТИ И ПИСАТЕЛИ ПРИ ЕЛИН ПЕЛИН

„За себе си, за това, което съм работил и работя и къде съм бил, аз няма нищо да ви кажа. Това не е потребно нито на другите, нито на мен.

Що се отнася до нашия литературен живот, ще ви кажа, че такова нещо в нашата родина може да се подозира, но не съществува. Писатели имаме, но литература нямаме. Ние нямаме национална литература, пораснала на наша родна почва, посъта от български дух, чисто наше народно дело, скъпоценна и необходима радост за всекиго — като народен символ и народен лик. Всички наши писатели са слаби и немощни в своята област. На едни от тях липсва талант, на други — култура и на всички — дееспособност. Те почват като дилетанти и през, целия си живот остават такива. Ония от тях, които живеят със съзнанието на истински писател стават смешни, защото искат да съперничат с великите на културните европейски страни. Всички са недозрели и кисели плодове на нашата зелена култура. Нашите писатели не познават народната душа, чужди са на живота, не знайт неговите духовни гълбини, не търсят съкровищата на теми и вдъхновение, което се крие в тях. Затова белетристиката у нас е слаба бледна и почти липсва. Стихотворците в това отношение са почестити. Особеният род техните произведения им дава възможност да чегърят собствените си души, колкото си искат. Те, разбира се, не вадят оттам нещо силно, ценно и оригинално, защото какъв разкош, какво богатство може да има българска душа, пораснала сред такъв груб живот, без всяко културно влияние и възпитание през нейната сиромашка младост. Затова творчеството и идеите на нашите писатели повечето са купешки и миришат на книжност. Липсва им оригиналност, лъх на свежест и трепет на живот. Без път и без

литератури традиция, изплашени и изненадани от новите школи и навеи на западните и руската литератури несигурни в духовните си средства, неуверени в силите си, нашите млади писатели са се намерили в голямо чудо. Няма силен талант — па се наложи, да отвори път, та всекиму да олекне.

Условията и средствата също не представляват сгодна почва за литературен живот. Ние нямаме публика с висши духовни интереси, която да обича изкуството и литературата, благородно да ги цени, да има вкус, да ласкае писателя и художника с вниманието и поддръжката си. Нашата интелигенция е убога духом. Липсват и всякакви копнежи към възвишеното, в нея не се тай никаква творческа енергия, тя не цени, не признава и не допушта тая енергия в отделната личност. Всичко в нея е сведено до делнична практичност. Тя има много знания, тя е един приложен ученик за всичко, което може да влезе в мозъка с помощта на паметта, за формулата, за буквата, но тя няма нищо свое — ни душа, ни физиономия. Голяма част от нея е канцеларска интелигенция, а другата кипи в дребни партизански борби, празнослови, фразьорствува и пълни провинциалната атмосфера с евтини демократически гръмогласия и идеики. Част от нея безсръмно демагогствува, лъже и развращава народната душа. От друга страна еснафщина, груби нрави, сиромашия!

В такава некрасива среда, без душа и физиономия, маса без личности, дето не мож познаеш парвенято от истинския човек, ни могат да виреят великите и възвишените образи на творческата мисъл, на литературата и изкуството. На такава публика ѝ дай жълта преса — да храни с нечистотии душата ѝ и да гъделичка мъничкото ѝ любопитство, да възхвалява евтиния морал, да пази и величае официалната ѝ чест, да дразни дребното ѝ честолюбие, да попълнува и задоволява акълчетата ѝ с пикантни новини.

В сред такова общество един писател, един духовен работник е сирак и самотник.“

ВСЕКИ НАРОД ИМА ПРАВО НА ЖИВОТ ИНТЕРВЮ С ЕЛИН ПЕЛИН

Отзивчив към страданията на слабите на безпомощните, Елин Пелин със свойствената му любезност се отзова на поканата на нашия редактор да изкаже своето мнение по въпросите, поставени в нашата анкета. Лаконичен и ясен в мислите си, Елин Пелин с голяма искреност отговори на зададените му въпроси.

„ЗА АНТИСЕМИТИЗМА“

Една раса, разсеяна и пръсната по цялото земно кълбо между всички народности, гонена, преследвана, живее и се бори от векове с една жизнеспособност удивителна.

Всеки човек, всеки народ, всяка раса, всяко живо човешко същество има право на живот върху земята. Еврейската раса, жила и способна, е доказала, че има право на уважение, защото е дала много нещо на цивилизацията, на науката, на изкуството, на философията и икономията, на всички отрасли, които характеризират човешкия напредък. Антисемитизъмът е едно варварско проявление.

ЗА ЕВРЕЙСТВОТО В БЪЛГАРИЯ?

Всякога съм смятал високо и благородно това качество на българина — да се държи приятелски и дружелюбно към евреите, които живеят в неговата родина. Българските евреи, като примерни граждани, заслужават най-добро третиране.

ЗА ЕВРЕЙСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ?

Българската еврейска интелигенция живее с българския дух, с българските въжделения, радости и скърби. Приобщена към местните

условия, тя носи в сърцето и душата си български чувства.

ЗА РАСИЗМА?

Горните мисли, мисля, че съдържат, макар и кратко, мнението ми за расизма.

ЕЛИН ПЕЛИН ПО ЛИТЕРАТУРНИ И ОБЩЕСТВЕНИ ВЪПРОСИ

В съвместната ни работа в редакция „Септемврийче“ Елин Пелин прави изказвания, които са общовалидни за литературата ни и които изразяват неговото отношение към някои литературни проблеми.

— В произведенията на писателя трябва да се отразяват отношенията на хората един към друг — заявява той. — Трябва да видим и отношенията на хората към работата им, към животните, към всичко, което ги заобикаля. Хората изоставят един начин на живот и започват друг живот. Това трябва да отразим.

В разказите трябва да видим героичния човек, който не само убеждава с думи другите, но който подтиква с делата си, който дава пример, че това или онова е добро. Писателят трябва да познава живия човек. Да види как той се откъсва от частната собственост и възприема колективния начин на живот.

И като се замисля за човека в художественото творчество, Елин Пелин подчертава:

— Ние трябва да изучим човека, защото всички работи се вършат от него. Чрез човека ние ще познаем делото. Човекът, човекът трябва да се опознава и изучава.

Именитият писател се спира и на художествената сила на произведението.

— Произведенето трябва да трогне човека. Да предизвика съчувствие, негодувание и т.н. Художествената литература няма въздействие, ако не трогне, ако не предизвика известни чувства.

Във връзка с въпроси около идейността в художественото произведение Елин Пелин заявява:

— Трябва да има в разказа една искрица. Той може да е хубав, но безполезен. — И писателят привежда примера за хубавата чешма

изградена сред гората. Тя може да е направена много хубава, но не ползва хората.

— В художественото произведение трябва да има извод, идея — казва той. — Да не мирише на остаряло. Да има в него нещо по-младо, по-свежо...

И като казва това, Елин Пелин цитира думите на др. Димитров за бодрост в изкуството.

— За да напишеш нещо значително, трябва да искаш нещо да кажеш на хората — повтарял е и друг път своето гледище големият писател. — Украсите не трябва да задръстват главното. Писателят трябва да се пази да не говори излишни работи. Най-хубаво е да не казваш излишното. Важното е да знаеш какво да кажеш. Да имаш златна мярка!

Като се спира на стила, Елин Пелин заявява:

— Когато ще кажеш нещо, кажи го просто, разбрано, увлекателно, да увлечеш човека да го прочете.

Ставало е дума за поправка на някои произведения.

— Има някои хора, които много се сърдят, че ще им направиш забележка за техните работи или ще ги поправиш... — намесва се Елин Пелин. И като поддържа, че това не е правилно, като разказва някой и друг спомен от редакторската си практика, заключава:

— Мене не ми е криво, нито мъчно, че ще ми кажат нещо, че ще ме поправят.

Говорили сме за строителството, за отношението на писателя към изграждането на новия живот. Елин Пелин разкрива своето най-добро отношение към всичко ново. Той го възприема с любов и радост.

— Мене много ме интересува всичко, каквото става сега у нас — казва той. — Особено на село. Аз не пропускам нищо от онова, което се пише по вестниците за ТКЗС. Чета и най-малката дописка. Ще ми се нещо да направя...

Това, което би искал да направи, той го заяви веднъж на една среща със септемврийчетата, които с не удържа, но любопитство го отрупваха с въпроси:

— Какво ще напишете занапред?

— Най-много ме интересуват земеделските, трудовите земеделски кооперации. Искам да напиша един сборник разкази или нещо по-голямо, като повест, като роман... И затова събирам

материали. Написал съм някои глави, но нищо цяло още няма, защото не съм добре и лекарите не ми позволяват да работя.

На септемврийчетата той често е заявявал:

— Организация „Септемврийче“ ми е много симпатична. Радвам се, че в нея растат добри деца. Аз обичам септемврийчетата. Винаги се чувствувам много щастлив сред тях. Сега им пиша една нова книга — „Знам и Мога“.

Очите на септемврийчетата греят радостни. Сърцата трепкат от вълнение пред стария писател.

— Вие всички трябва да обикннете литературата — съветва ги той. — Тя облагородява человека. Работете и през свободното си време четете много книги. Книгите и „Септемврийче“ ще ви направят истински хора. Сега всички имат възможност да се проявят. Вие бъдете първенците!

На срещата, която наскоро стана в редакцията на в. „Септемврийче“ между септемврийчетата от литературни кръжици в София и Елин Пелин, той пак изказа своята вяра в организацията.

— Тя ще ви направи най-добри хора, способни за работа, способни за живота, за всичко.

Накрая той им отправи такова пожелание:

— Желая да ви кажа едно по случай юбилея ми: да се учене, да бъдете верни на обещанието си, да работите, денонощно да работите, за да бъдете отличници във всичко, да станете добри социалисти...

Виждам, че вие сте пораснали... Вие не сте както бяхме ние като деца. Вие сте други. Вие възмъжавате по особен начин. Вие растете с мисълта, че животът може да се обнови, да се премахнат войните и да се установи социалистическият строй, където хората и народите... — бурните ръкопляскания му попречват да довърши мисълта си. Но неговият бащински поглед към тях, пълен с любов и радост, разкрива мисълта му: хората и народите да бъдат щастливи, свободни от капиталистическия гнет.

Елин Пелин се е изказал и за бригадирското движение.

— Разбира се, аз се възхищавам от него — заявява той. — Бригадирското движение ще изиграе много важна роля, много голяма роля в живота на младежката. Ще я групира, ще развие другарския живот, ще развие любовта към человека и човечеството, ще създаде стремеж не като някога за войни и завоевания, а за нещо друго — да

обичаш родината и човечеството, да им служиш с всички сили, с едно желание — да отدادеш и живота си за своя народ и човечеството. Ето защо аз смяtam, че това е едно движение, което ще изиграе голяма роля за полагане основите на новия живот и за изграждане същината на новия, социалистически човек.

Като става дума за селото, Елин Пелин, унесен в разговора, отправя поглед напред:

— Настъпва нов живот по селата, макар че е още в призори, макар че още някои хора са в съмнение, в колебание. Обаче работата върви напред. Машината ще задуши всички съмнения и колебания и всички ще започнат да работят още по-задружно, колективно... И ще бъдат щастливи — ще видят, че ще получат много повече, ако изорават добре с машината, а не чоплят земята с орало...

Тия мисли на големия писател още по-добре обясняват защо той поддържа народната власт и се отзовава на нейните начинания. В изграждането на новия живот у нас Елин Пелин върви с нашия народ.

[Излиза във в. „Работническо дело“, бр. 96, 17 април 1949, с. 2, с подпись Асен Босев.]

ПИШЕХ ЗА СЕЛОТО, ЗАЩОТО СЪМ ИЗРАСЪЛ В НЕГО

В разговор с представители на печата заслужилият наш писател Елин Пелин, чиято 70-годишнина се чествува, заяви:

„Аз мислех, че като оставям, оставят и моите работи. Но ето че днес, когато съм заобиколен с толкова внимание, с радост установявам, че за младите хора те представляват все още един свеж извор.

За тези млади хора аз бих искал още много да работя. Но моето здраве е разклатено, а и зрението ми много отслабна. Това ми пречи да пиша. Все пак се мъчех, доколкото ми възможно, да бъда полезен на тия млади хора в това време, когато народът ни се възражда под ръководството на Отечествения фронт за един нов, по-съвършен живот. С най-голямо удоволствие аз се заех да изнасям четения пред деца, ученици, работници и бригадири.

Говори се, че съм бил реалист. Някои приятели казват, че съм бил представител на критическия реализъм в нашата литература. Аз се мъчих само да бъда правдив и да пиша за това, което добре познавам. Пищех за нашето село, защото ми е най-познато, защото от дете съм израсъл в него. Аз пищех за живота и за живите хора, и не можех да премълча техните страдания и неволи. Но дали съзнавах тогава, че съм писател-реалист? Може би дотолкова, доколкото оня герой от сцената, който, като мълчал, не знаел, че произнася «ер голям».

Аз съм благодарен, че можах на млади години да се запозная с руските класици Чехов и Горки. Аз съм благодарен, че попаднах в най-доброто в литературата. Те създадоха у мен вкуса към хубавото, към правдивото. Аз продължавам и сега да се интересувам от работите на великолепните представители на съвременната съветска литература, от която ние, българските писатели, които нямаме трайни литературни традиции, можем много и много да се учим.

Трябва да кажа, че съм трогнат от толкова голямото внимание на редакцията на съветската библиотека «Огонек», която реши да издаде в тираж 150 000 бр. книга от мои разкази в навечерието на моята 70-

годишнина. Трогнат съм от сърдечността и вниманието, с което ме обкръжава днес цялата наша политическа и културна общественост.“

[Излиза във в. „Земеделско знаме“, бр. 581 от 1 август 1948, с. 4.]

КАК ПИША БЕСЕДА ПРЕД ПИСАТЕЛИТЕ-БЕЛЕТРИСТИ

Другари! Това застрашително събрание малко ме плаши, защото аз не съм написал никакъв доклад. С Даскалов говорихме да говоря върху моето творчество, върху начина на писането и т.н., но нещо да съм приготвил — не съм. Аз предлагам тук пред вас в една приятелска беседа, като пред другари, да ви разправя някои неща.

Не мислете, че ще ви открия някои чудеса или някоя магия как се пише. Аз съм писал най-обикновено, най-просто, при всякакви случаи, без никакви церемонии, без никакви фетиши около мене, съвсем просто и ясно — и съм писал само тогава, когато ми е било ясно това, което пиша, когато съм го намирал за интересно да се напише. Пазил съм се от неща, които са неинтересни да се пишат. Аз мога да ви разправя как съм писал някои работи. Но преди всичко ще ви кажа, че един писател се оформява в средата, в която живее, в епохата, в която се ражда. Оттам се оформява и неговият мироглед, и неговият начин на писане. Неговите отношения с хората, с културния свят в тая епоха са от голямо значение и от голяма важност.

Тогава, когато аз почнах да пиша, нашата литература съвсем я нямаше още. Ние имахме големи писатели — гиганти, обаче те бяха единици. Те бяха като едни големи дъбове в една млада гора. Ние бяхме тая млада гора. Ние гледахме на тях със страх, с почит или така — малко шеговито. Сериозно не се гледаше тогава на литературата и от страна на обществото, и от страна на самите писатели.

Тази група, която се създаде около „Мисъл“, беше една чисто литературна група, с литературни интереси. Хората, които я представляваха, бяха ходили в Европа, бяха научили много работи. И те бяха едни висши същества за нас, които се движехме малко из народа, които нямахме опора в обществото, които не бяхме хванали корени никъде, а живеехме малко скитнически, малко хъшлашки. Ние гледахме много сериозно на тях, гледахме на тях като на по-висши същества, а те гледаха на нас като на низши същества. И по този начин нямаше една сродна връзка между тях и нас като писатели. Тогава —

аз съм го казвал много пъти пред мои другари — беше лесно да се стане писател, защото нямаше писатели. Един Вазов стърчеше над всички, гледаха го всички. И той ась създаде реномето на писателя. Казваше се за него: писател. Кой го чел, кой го не чел — сочи Вазов. Той беше символ на писател и той стоеше пред очите на всички класи в обществото. И в селата знаеха Вазов. Ботев тогава не беше много популярен. На Ботев — чрез песнопойки — му се пееха песните навсякъде, но не беше популярен като издигнат поет, като човек с висока и бурна дарба. Вазов стърчеше над всички като писател, символ на писател, символ на писателска чест, на писателско достойнство — човек, който покровителствуващ и който държеше реномето на писателите. И за малките, които се появиха и за новите, които се раждаха, той беше една сянка, под която те се подсланяха с надежди за бъдещето и т.н. Тъй щото тогава беше лесно да се стане писател... И тогава се появиха някои отделни хора, за които вие нито сте чули, нито сте сънували. Имаше един учител в гимназията — Висковски. Той написа едно-две разказчета. Той се яви като писател. Тогава от тези, които се интересувахме от литература в училището, учениците и учителството, се казваше: „Висковски, Висковски...“ Даже едно време, когато Влайков беше председател на Писателския съюз и устройваше вечери за разни писатели, той предложи да се устрои една вечер за Висковски, обаче тя не се състоя.

Тъй щото знаеше се Вазов. Неговите „Драски и шарки“ се появиха и се четяха много. Неговото „Под игото“ се знаеше, беше прочетено, беше популярна книга още тогава за нашата интелигенция и нашия читаещ свят.

Тогава се появи Антон Страшимиров. Появи се и Стаматов. Антон Страшимиров с някои разкази направи едно добро впечатление — и силно впечатление; и на него се възлагаха особени надежди, че той е един голям писател. Обаче той — аз ще ви говоря с моите впечатления, да не му е някому обидно или свидно, — той, според мене, беше един халосан човек, един човек, който нямаше никакво установено мнение: днес така мисли, утре инак мисли, днес един морал проповядва, утре — друг. Той беше една неустановена личност, разхвърляна. Такъв беше и в писанията си. Той не знаеше да пише художествено. Той не знаеше даже формалистиката, която се изисква. Той беше чужд на нея, не познаваше. И той пишеше повече лично за

себе си. Написа някакъв разказ в едно списание, което излизаше в Сливен (аз бях ученик в сливенската гимназия), „Хлопа се“. Описваше се историята — как се оженил. Една романтична женитба направи с неговата жена, която беше от Сливен. Описваше как избягала т.н. „Хлопа се“! Обаче това е един разказ, който хлопаше навсякъде...

А пък в това време се зараждаше една интелигенция, която като че ли отведнъж в живота на България. Това беше учителството — едно младо учителство. Дотогава в училищата имаше стари учители, останали от турско време още, полуграмотни хора даже. И веднага нахлуха учители от гимназиите, свършили недосвършили гимназия. Покрай учителите и учителките. Напълниха се селата с учители учителки. И всички тия млади хора дойдоха с една жажда да просвещават и учат народа. Създаде се тогава и се организира и Учителският съюз, който и днес съществува. Заякчиха се, събраха се много сили и се почна едно такова народничество — както се казва в литературата и в обществения живот, — да се просвещава народът навсякъде.

Появи се тогава Христо Максимов, който упражни голямо влияние върху тая интелигенция. Издаваше списание „Целина“ и там пишеше едни разкази съвсем тенденциозни, но хубаво написани. И много мъдри неща, и много реални работи в живота описваше. Неговите работи, може да се каже, бяха поучителни. Той създаваше тия положителни герои, които ние сега се мъчим да намерим. В неговите разкази имаше положителни герои — ония, които идат да работят между народа, които идат да просвещават хората, ония, които срещат спънки в живота и ги надделяват, и ги побеждават. Тогава той упражнява доста голямо влияние. И аз, който тогава скитах насам-нататък из България, виждах колко голямо влияние упражнява той върху тая маса от учителски свят, която се беше набъкала в селата с едни нищожни заплати. Хората-идеалисти служеха и почти не получаваха заплати по цели месеци, но все пак живееха и работеха.

Тогава се яви например и този Никифор Филипов — Фалко Перегринус се подписваше. Той беше член на нашия Писателски съюз. Той написа „Бирникът дошел“. Почна проповеди в селата против пиянството и кръчмите. Беше учител в едно самоковско село и успя там да затвори кръчмите. Едно течение се появи да се затварят кръчмите. Жените се вдигаха чупеха прозорците и фирмите на

кръчмите. И сполучиха в няколко села да затворят кръчмите. Това стана и в шопското пияно село Драгалевци. По едно време кръчмите се затвориха и жените тържествуваха известно време, но после не можаха да си приберат мъжете от София. Те всички идеха тук. И се принудиха да си отворят наново кръчмите. Така стана и другите кръчми в самоковските села, които Никифор Филипов беше успял да затвори... И: тогава се правеха най-много учителски забави, учителски вечеринки и утра. Събирах се учителите и даваха представления. Представляваше се най-главно „Руска“ от Вазов, писето „Руска“, „Дядовата Славчова унука“ (от Т.Г. Влайков). За тия утра и вечеринки, които се даваха тогава, нямаше материали. Прочетоха се вече Вазовите. Нямаше нищо духовито, нищо по-живо, по-интересно, по-ново за хората. Четяха се все стари неща от Любен Каравелов; декламираха се тогава стиховете на Полянов, които излизаха в списание „Ново време“. Оттам се вземаха някои материали, обаче те не задоволяваха.

В това време аз почнах да пиша. И моите работи като че ли дойдоха тъкмо на помощ на тая интелигенция, дошла да работи за просветата на народа. И затова моите работи веднага станаха популярни. Разнесоха ги по всички села. Нямаше вечеринка, нямаше утро, нямаше забава, където моите работи тогава да не се четяха. Аз дори бях принуден да бягам, да се крия от тия работи.

Тук, в София, се даваха много утра и вечеринки. Много често ставаха. Главно ставаха в „Трапезарийте“ — както назваваха на един салон, в който сега се помещава обущарница „9 септември“. Това беше едно салонче, където се събираще интелигенцията. Почти всяка вечер имаше забава, вечеринка. Покрай всичко това и танцове имаше. И ме канеха да чета. И аз някои работи съм писал специално за тия вечеринки: като „Душата на учителя“, „Сълза Младенова“. Повече от тия мои работи из учителския живот съм ги писал там. Посрещаха се с голям възторг и веднага се намираше някой редактор да ги издаде. Крум Максимов — брат му Христо Максимов беше умрял — беше поел издаването на списание „Учител“. Той ги вземаше веднага и ми плащаше веднага голям хонорар — 20 лева на парче. А тогава това беше най-големият хонорар. Още на сцената се качваше, даваше ми парите публично пред всички — слава голяма! — и ги печаташе. Парите още вечерта се изпиваха и изгуляваха.

Тогава, в това време, се създаде и списание „Общо дело“. Мисля, че един от редакторите беше Митишев. Той беше социалист. Беше редактор и уредник на списанието. Той преведе тогава (мисля под редакцията на Ана Карима) Чехов — няколко тома. Той беше един трудолюбив човек, слаб; умря наскоро. Беше чиновник във Финансовото министерство, в Пенсионното отделение. Преводът не беше лош. Сносен превод беше. Аз даже скоро намерих една книжка от него, прегледах го и ми се видя нелош превод, дори много добър превод. Той изигра една голяма роля в нашата литература, особено между тези младежи, които се интересуваха и които бяха склонни да пишат. От това, което се даде от Чехов, аз можах да се запозная и да науча нещо за руската литература, макар че по-рано аз бях вече чел на руски Чехов.

По тия времена там, в това „Общо дело“, напечатах първия си разказ в сериозно списание. Той е „Напаст божия“.

Понеже искате да знаете как съм написал тия работи, ще ви разправя нещо.

Аз написах разказа „Ветрената мелница“. Трябваше ми да се опише една голяма суша, за да подтикне дядо Корчан, героя във „Ветрената мелница“, да направи вятърна мелница на едно място по нашите места, където вятърна мелница само в приказките се срещаше. И аз с едно голямо старание, с писане и преписване се мъчех да опиша сушата. И действително там много състено съм я описал, даже прекалено много съм писал за сушата. Това описание за сушата влизаше в разказа „Ветрената мелница“.

Аз искам да ви разкажа как се появява хрумването да напишеш нещо — у мене как е ставало (у другите може да стане другояче). Смятам, че без тия хрумвания отвън не може. От едно нещо ти хрумне за друго нещо. В моето село се появи една болест — дифтерит по децата — и през едно лято умряха 50 деца — бързо, за два месеца. Мене ме нямаше там. Връщам се в село. Научих каква е работата и почнахме с някои хора да се питаме: какво е това? Лекар нямаше. Имаше един арменец, околийски лекар в Новоселци. Обаче тази болест беше пламнала по всички села (инжекциите бяха неизвестни) — и той не смогваше да отиде да лекува хората. Там по-будните селяни се събрахме да видим какво става, отгде иде тази зараза. Хората се научиха да се пазят, да се не сношават едни с други. Отгде иде тая

работка? Но хората живееха малко примитивно. Имаше един кладенец, който не беше изграден, а една много голяма коруба от дърво беше бутната в земята — и той се пълнеше с вода. От тоя кладенец наливаха вода много хора. И си наливат съдовете, които носят на кобилици. Взел менчето, като дойде, върже го за нещо, бръкне — не беше много дълбоко, — налее го, сипе си. Рекохме: да не е от това нещо тази болест, да не иде оттам тази зараза? Защото действително беше ужасно нещо: 50 деца в едно малко село бързо-бързо отидоха И мислехме. И аз, който тогава четях (имах възможност да чета медицински книги и списания, които ми попадаха, и ходех и в София като по-будно момче от селото), предполагах, че заразата иде от кладенеца. И поисках да бъде затворен тия кладенец. Ако може — да прекратят да наливат от него вода. Най-после обявиха да не наливат от него вода. Добре, ама хората невежи: „Е, от водата ще ни дойде болестта!“ Не слушаха. Някои послушаха, но не всички послушаха. Тогава се принудиха да поставят човек — да им казва да не наливат от тая вода.

От този случай ми хрумна на мене разказът „Напаст божия“.

И тогава взех аз почти половината от описанието за сушата, което бях направил във „Ветрената мелница“, и го поставил тук, в „Напаст божия“. По този начин аз облекчих и „Ветрената мелница“, защото щеше да бъде много претрупана с това описание; облекчих, тъй да се каже, и моята работа в тия разказ, като си послужих с това готово описание да допълня и другия разказ — така, както може би от вас мнозина го знаят от този разказ.

Та разказа аз напечатах в „Общо дело“ тогава. Митишев ми го взе, намери го за добър и интересен. След това им дадох и разказа „Изкушение“ И този разказ е известен, и той беше популярен. Тогава се четеше навсякъде, разказът за попа, който изпил виното за комката в черквата, се напечата в „Общо дело“.

Тия разкази направиха едно особено впечатление — като нещо ново, като един не маниер на писане. Нов сюжет в литературата се появи. Страшимиров пишеше едно, Стаматов — друго, Влайков — трето. Моите работи дойдоха като по-други, които не приличаха на техните, макар че бяха в същия дух и почти на същите теми. Не приличаха на техните, но затова допаднаха много добре за целите, които тогава гонеше това многолюдно учителство, за кое ви разправям,

и започнаха да ги четат по утра и вечеринки. И това беше една голяма услуга за техните цели тогава.

Тогава се сдружих с някои хора в българановската компания. Вестник „Българан“ беше започнал да излиза и там идеха много от тия млади хора, които пишеха. Много от тях няма и имената им не зная. Повечето от тях изгинаха в Балканската война. Но с един поет, за когото знаете всички — Димитър Бояджиев, който се самоуби после, — ние станахме много добри, близки приятели. Той беше един много нежен, много красив човек, с една брада исус-христосовска, с едни хубави очи. Сдружихме се с него. Нему беше възложено да редактира „Летописи“. „Летописи“ излизаше под редакцията на Величков, но той беше български представител в Белград и затова тук беше възложил на Велчо Велчев (журналист, който беше началник на телеграфната агенция — „Бюро за пресата“ се казваше, ако се не лъжа) редактирането. Той беше зает с работа и беше намерил Димитър Бояджиев, също чиновник в „Бюрото за пресата“ (който знаеше френски), да редактира списание „Летописи“. И ние се сдружихме с него. Аз там напечатах най-напред „Ветрената мелница“, след това напечатах някои от тези първи мои разкази, които, може да се каже, са най-популярните, по-добре ценените работи от страна на критиката и от страна на читателите. Единият се казваше „Гост“. Не мога да си спомня още кои други се напечатаха там. Разбира се, срещу това ми се не плащаше нищо. Никакъв хонорар не ми се плащаше.

Списанието го издаваше софийският книжар Голов, който беше неразделен приятел на Дънов. Дънов не беше основал сектата си, а беше философ, с рошави коси ходеше; знаеха го, че е Дънов, смятала го за магьосник, който знае да вика духове и да предсказва някои събития, по почерка да открива характерите. Тия хора живееха така, малко зад една мистична завеса, и ние ги гледахме като тайнствено нещо. Този Голов беше един много реален човек, хубав човек, мазен такъв, с един хитър глас. Имаше той книжарница, развита много добре; и той беше издателят на „Летописи“; обаче не ми даваше никакъв хонорар. В това време аз нямах никаква служба.

Аз вместо за начина на писането ви разправям биографически работи, обаче те са свързани с литературния живот тогава, та смятам, че е интересно за вас тия неща да ги знаете — да знаете, че един

писател все таки се изгражда от връзките, които е имал през времето, когато е живял.

Аз нямах тогава служба и може да се каже, бедствувах. Не — може да се каже, но истински си бедствувах. С този Димитър Бояджиев, с когото бяхме приятели, си помагахме: когато той имаше пари, идехме, та се нахраним, когато аз имах (повечето нямах), разбира се — също. И така нататък си помагахме с него, и така живеехме. Той все викаше: „Голов ще ти даде хонорар.“ Обещаваше, обаче не ми даваше. Напиша нещо — хареса го. Аз чаках тия хонорари...

Величков от Белград писал: „Кой е този Елин Пелин, тук се появи нов писател — (Бояджиев ми го каза), — много интересен човек: какъв човек е, що е?“ Те пишеха: такъв човек — бездействува, търси служба. Величков ми прати оттам картичка до директора на Народната библиотека, който беше този Петроне — журналист, не зная как се казваше. Беше интересен човек. Ходих при него с тая картичка. Влязох страхливо. Той ми каза: „Няма работа, няма служба.“ Отчаян, аз се върнах, разбира се.

Отидох веднъж при Голов, ама доста изгладнял. Беше ми почти лошо от два-три дена. Отидох: „Абе, господин Голов, вие обещахте да ми дадете някакъв хонорар. Дайте ми малко пари, защото съм закъсал.“ А той любезен: „Хайде, ти си млад човек, защо са ти пари на тебе?“ Казва: „Пари нямам, ама се качи на тавана, има стари «Летописи», вземи да продадеш някои и други, да вземеш пари. Колкото вземеш — за тебе са.“ Аз изтръпнах от тая работа и рекох: „Аз не мога да се качвам по вашите тавани.“ Той прати едно момче да се качи горе. Чух го, топурка като плъх, събира книги по тавана, а мене ми стана лошо... Като се свестих, намерих се в една аптека; даваха ми някакви лекарства да пия. Значи, последната надежда отиде.

Тогава, по тия времена, излизаше списание „Просвета“ — за ученици от гимназийте, за интелигенцията, за учителите; едно списание, което беше доста интересно. Интелигентско списание, може да се каже. Това списание се редактираше от Марин Пундев — един много благороден човек, учител в гимназията. Беше пенсионер вече. Много добър човек.

А пък тия работи, които пишех и печатах по това време, аз да ви кажа как съм ги писал. Имаше една сладкарница „Роза“. Много от тях съм писал там. Много съм написал в ресторантчета или малки

кръчмици, дето отивах да обядвам и вечерям. Така — все на бърза ръка. Напиша го, обмисля го, после се върна в къщи, в квартирката, дето живеех, и си го препиша хубаво. Аз пък бях такъв — не допушах една грешка да стане или крива буква да се напише. Много красиво пишех тогава, не като сега. Сега пиша и не мога да си прочета почерка. За една буква преписвах цяла страница и по този начин покрай буквите поправях и стила; и излизаше нещо по-хубаво и по-добро.

Този бай Марин Пундев ме намери и каза: „Дай ми нещо за моето списание.“ Добре. Аз му написах тогава „Андрешко“ и той човекът ми даде сто лева. Тогава сто лева бяха много пари. „Андрешко“ е пак едно хрумване по един повод: чух, един колар счупил колата нарочно — да не отиде съдебният пристав да конфискува нещо на един селянин. Оттам ми дойде хрумването да напиша „Андрешко“. Аз го написах другояче — как го набутал в едно блато и т.н. (известна работа). Той ми даде сто лева тогава. Той ми засили положението доста много. И ми каза: „Аз ще говоря на Шишманов да ти намери някоя работа.“ Шишманов беше министър на просветата. Надявах се аз за тая работа.

Освен това имаше един Марин Влайков, в Пловдив живееше, беше училищен инспектор — деятелен човек. Той имаше учебници за отделенията — читанки. Той ми писа и дойде тук, та ме намери и ми даде едни картички от американски списания — много изящни картини някакви, специално за училищата дадени картини, но картини от художници. Всички бяха така хубаво отпечатани на отделни листове. Не зная отгде ги беше изписал. И той ми даде от тия картини да му напиша разказчета за читанките му. Покрай тия картини, които аз описах, тогава му написах и някои други работи, които пак ми хрумнаха — четива за деца. И може да се каже, че аз написах тогава целите читанки, всичките: за второ, трето и четвърто отделение и буквара, дето има приложена читанка. И това за едно лято му го направих. Той остана доволен и ми плати четиристотин лева за тая работа. Той обаче печели много години пари с това нещо. Те бяха единствените читанки, най-добрите и най-много разпространените в българските училища.

По това време също така ми хрумна идеята за „Гераците“. Аз съм много мислил върху този разказ, преди да почна да го пиша. Мене ми хрумна това нещо така. Един ден, в село като бях, заболя ме зъб. Ама

много силно ме заболя, нетърпимо силно ме заболя. В София имаше на много места бръснарници, където вадеха зъби „без ох“. Пишеше: „Вадим зъби без ох“ — и бяха написани тия обявления от зъби. И толкова много ме заболя, че станах от моето село една тъмна нощ, есенно време, и тръгнах за София при тия лекари да ми извадят зъба. И вървях и виках през полето колкото мога — толкова силно ме болеше. Виках, виках, виках... По едно време ми се обади отнякъде човек посред нощ. Пък и бързах много — то е 45 километра. Аз не държах шосето, а вървях през полето — както знам пътя много добре. Обади ми се някой човек: „Ей, ей...“ Взехме да си викаме и се срещнахме с един човек, който водеше едно детенце, едно малко дете, може би имаше 12–13 години, момченце. Беше облечено, свито в едно скъсано палтенце — не палтенце, а аба, дето го казват, селска скъсана аба. „Абе какво си се развидал?“ — каза тоя човек. „Как да не викам? Помагай да викаме, защото страшна работа...“ И тръгнахме с този човек и това малко детенце дружинка. Разпитваме се: къде отиваш, за какво отиваш... И той ми разправи историята. „А бе, казва, това братово дете остана сираче...“ И ми разправи как се поделили, как се разпръснали, как умрели някои, как пропаднали, как разни болести ги нападнали... „И това дете остана сираче. Какво да го правя, как да го гледам? Ще го водя в София да му търся някоя работа.“

От това нещо мене ми хрумна идеята за „Гераците“. И съм мислил много върху това. Той ми разправи друга история, която няма нищо общо с „Гераците“. Общото е това, че едно семейство пропаднало кое от пиянство, кое от лоши отношения, кое от сиромашия, изобщо — пропаднало едно семейство.

И тогава ми дойде на ума идеята за „Гераците“. Много мислих върху нея, много бележки си правих и веднъж седнах и написах еднадве глави от нея. Добре, написах ги и остана да продължа, обаче спрях и не можех да си развия по-нататък работата. И аз напечатах една глава от нея някъде (първата), но другото не беше написано. Кръстьо Станчев издаваше едно списание. Аз я напечатах в неговото списание „Съвременен преглед“ ли беше, „Съвременник“ ли беше... После вече аз работех върху нея така — умствено: да речем, мислех върху тая работа — какво да стане, как да стане, какви типове, какви лица. Изобщо една обмислена работа. Боях се да не бъде неинтересна, да не бъде претрупана. Аз изобщо се пазя от това — да няма претрупаност в

разказа, защото всяка претрупаност разваля и най-хубавата работа. Трябва да има същественото, което искаш да кажеш, за да се поддържа интересът на хората, на читателите.

И едно лято — хубаво, топло лято — мене ми се изясни цялата идея за „Гераците“: какво трябва да се напише за това семейство, как да бъде единият брат, другият брат и т.н. Всичко така донякъде ми се изясни. Разбира се, в процеса на работата много от тези работи се изменят, много от тези работи вземат друг характер или друг край, обаче ръководното остава, идеята остава и аз знам как да свърша вече. И смело тръгнах напред...

Едно лято живеех на улица „Ангел Кънчев“: в една стара къща, обаче много чиста, в една хубава стая, по старовремски хубава, чиста, значи, с едни дъски много хубаво измити, перденца чисти, много хубави — ниска до земята. Беше ми много приятно в тая къща. И аз седях сутрин бос обикновено — без да съм чел някоя рецепт за начина на писане, както правят някои писатели — но така, понеже беше горещо времето, да ми е хладно. И продължих да пиша това нещо и го написах цялото. За десетина дена го написах, отаден всецяло на тая работа. И действително, в моята литературна работа това нещо аз съм го работил истински: работа съм вложил с мисъл, с определена задача, може да се каже, и главно с едно старание, безкрайно старание да не пропусна нещо, да не кажа излишно, да не кажа нещо банално, изобщо, доколкото вкусът ми позволяваше — да не кажа нещо непотребно, за да излезе работата ми хубава. И го написах, и го преписах. Преписах го бързо, действително с едно истинско вълнение, мераклийски го преписах. Купих едни листове — имаше едни много хубави квадратни листове, четвъртити. Преписах го много хубаво, чистичко. И той беше един от ръкописите ми, върху който аз съм най-много работил, с най-голяма любов съм работил и може би с вдъхновение, защото действително го писах с едно вдъхновение, ако това може да се каже вдъхновение. И бях доволен от себе си, от работата си. Изобщо бях се отделил така някак си от компанията — и не ме виждаха. Защото действително то е било един творчески момент — истински — в моя живот. И аз го пожелавам на всички млади да ви се случи такова нещо във вашето творчество, защото е действително много приятно и много радостно нещо.

Както и да е, аз написах това с всичките му достойнства и с всичките му недостатъци. Но го написах. Оттам, дето ви казах — от болния зъб, — се роди това нещо. Разбира се, то се измени много, но идеята си остана — моята идея да опиша едно семейство, което от доброденствие, от благосъстояние се разпада поради социални причини, поради морални причини и така се разглобява и достига дотам, щото неговите последни потомци да отиват да търсят работа вече в града.

И този ръкопис аз го пазех, но изгоря в музея „Вазов“, макар че там други неща се спасиха. В моето бюро имаше книжа, които останаха. Там беше и този ръкопис. И много ми е жал за този ръкопис. Един българин, американски възпитаник, ми даваше 5000 лева за него и аз не му го дадох, макар че беше изкуителна сума за ония времена. Аз къща правех тогава и ми трябваха пари, но не му го дадох. Исках да си го пазя. Даже листовете бяха скъсани, както ги късат в печатницата словослагателите, за да се знае кое е наредено. И така изгоря. Та така съм работил върху този разказ. И върху всичките мои работи (които са малко), разбира се, аз съм работел пак така — с едно старание. Моята цел при работата е да гледам да бъде интересно нещо. Напразно е да се пишат неинтересни неща. Неинтересните неща си остават винаги неинтересни. Те са творения, които не могат да се преобразят. То отива така, както си е. А трябва да бъде интересно. В какъв смисъл интересно? Не в такъв смисъл, в какъвто са интересни, да кажем, детективските романи, но да закача — как да кажа — сърцето на човека, да има типове известни, които да са интересни, да има случка, която да е характерна за тия типове, те да проявяват повече свой характер. Изобщо — да е нещо, което увлича, което води, което да те заинтересува. Разбира се, че това не съм могъл да сполуча навсякъде; обаче това ми е било целта.

И това ми е най-голямата мъка: когато пишеш, да намериш един интересен сюжет. Когато бях по-млад, това лесно ставаше у мене, първо, поради, тия хрумвания. От едно нещо хрумне ти друго нещо. Като ходех по лов — това мое ходене по лов, за което мнозина ми се смееха — ми е допринесло много да се опозная с някои неща, които по друг начин не можеш да опознаеш. Ония прости хора, които се срещат по полето, по къра — овчари, телчари, свинари — да ги опознаваш, да ги видиш, да влезеш в разговор с тях.

Имаше един телчар в нашето село, може би най-бедният човек в селото, обаче един оригинален човек, извънредно много умен и — как да ви кажа — любовчия. Той имаше слабост към женския пол. Затова обичах с него да си приказвам. Разправяше ми интересни работи. Бай Митре се казваше. Той ми викаше: „Е, бае, ела утре, аз ще бъда там и там с телците да си поприказваме. И ти сладко приказваш, ама и много сладко слушаш.“ И аз ходех при него и си приказвахме. И като приказвахме веднъж така, в една нива насреща — ама се вълнуват хубаво нивите от вятъра — нещо се мярка; ту се белне, ту се скрие. И той, какъвто беше: „Това е някоя жена“ — каже. Рекох: „Бай Митре, това е истина някоя жена. Това е нивата на еди-коя си“ — имаше една красива булка, — „дали не е тя?“ Рекох: „Я иди да видиш; аз ще ти паса телците, ти върви да видиш.“ И понеже той беше човек така с чувство, припна. Беше един симпатичен човек, късичек, много беден, припна бос нататък — отиде. Видях по слога: така дебне, насам-нататък гледа. По едно време се връща и се смее. Казва: „Абе, знаеш ли каква излезе тая работа? Една бяла забрадка се вижда в нивата, а то — една конска глава ми се озъби.“ Селяните имат обичай да турят конска глава в нивата на кол и това е един вид магия: да не урочасват посевите. Това често пъти сте го срещали по полето, като ходите. „А бе — каже — не беше булката. Озъби ми се една конска глава.“ Посмяхме се, поприказвахме. Оттам ми дойде хрумването за „Пролетна измама“ — разказа за калугера, който отива сутрин на разходка и вижда в нивата нещо да се белее. Това е едно хрумване, една идея. Вярвам, че на всекиго от вас, които пишете и се занимавате с тия работи, по този начин са му идвали идеи. Може да ти дойде идея и от прочетено нещо съвсем за друго нещо — едно хрумване. Може тия работи да са свързани някак си с твоя характер, с твоя начин на мислене или кой знае как са свързани тия неща, но дохажда ти някакво хрумване. Това хрумване често пъти излиза щастливо, ако е по твоя характер на писател. По този начин съм написал някои неща, а други съм ги измислил, изсмукал съм ги от молива. Тия изсмукани неща често пъти не излизат много добри. Но, разбира се, има и неща, които ти дохождат от живота — като познаваш хората, като познаваш живота, като познаваш начина им на живот: оттам градиш. Изобщо въображението помага, но според мен трябва да знаеш действителността, да познаваш живите хора. Тия живи хора трябва някак си да ги познаваш. Твоите

герои трябва да ти са малко любими хора, донякъде да ти са симпатични. Може и несимпатичен човек да описваш, обаче на тебе като писател, като творец ти е симпатичен — без да се издаваш. И по този начин, като познаваш хората и живота, можеш да пишеш за различни неща, може да ти дойдат различни интересни теми.

Много е мъчно да намериш оригинална тема за разказ. Особено да ви кажа — сега, както сме се хванали за този реализъм, е мъчно да се намери. Ние може би малко буквально схващаме тази работа, обаче нямаме разнообразие в сюжетите. В нашата белетристика се чувствува, че нямаме разнообразие на сюжетите. Като че ли в нашата общественост съществуват само селяните, бригадирите, фабричните работници, ударниците и т.н. Няма лекаря, няма попа, няма ковача, няма сума хора, които пълнят обществото — няма разнообразие от типове в живота. Затова, според мен, нашата белетристика, колкото и да се явяват хубави и добри работи, е донякъде си бедна по съдържание и по сюжет, и затова почва да става неинтересна: почва да става вече такава, че като прочетеш заглавието, знаеш какво ще пише и не ти се ще да го четеш по-нататък. Би трябало да се позамислим повече как да обогатим нашата литература със сюжети. Не че няма сюжети — животът ги дава, но ние ги не знаем, ние не ги познаваме. Ние ги търсим на едро — както фотографите вземат една картина, която е видима, която може да бъде осветена, а потъмните къшета не вникваме и не можем да вземем оттам нищо.

Например идеята, която и в Писателския съюз се появи и изобщо е задача и на правителството, и на културата — нашите хора да посетят фабриките, да поживеят във фабриките, за да се научат да описват живота на фабричните работници. Аз не вярвам, че от това писатели те ще извлекат голяма полза. Във фабриките да живееш — ще научиш фабричния живот ще научиш във фабриката какво става, а живота на отделния човек не можеш да го научиш. Живота трябва в свободния живот да го учиш, да го знаеш и вън от фабриката какъв е, да знаеш ударника не само като ударник, а и вън от фабриката. Неговите страдания, неговите радости, неговите мъки, неговото семейство ти не можеш да ги научиш във фабриката. И затова някой отиде във фабрика, научи нещо, опише го, обаче то е само един репортаж за фабриката — няма нищо за човека. А човека ние трябва да го търсим навсякъде. Ние пишем за трактора много повече, отколкото за човека. А човекът е и

тракторът, и ралото, и всичко. Без човека нищо не става. Човекът е душата на всички тия работи — неговият манталитет, неговият устрем, неговите желания, неговите стремления, неговото падение, неговият морал. Човекът е във всичко. Човекът дава сила и на машината. Машината е бездушно нещо. Човекът е, който ѝ дава душа. Тъй щото човека ние трябва да търсим във всяка една работа в живота. Ако не намерим човека, ние няма да намерим и сюжет, няма да намерим един по-просторен живот и по-интересен сюжет.

Но аз се увлякох...

Когато вече моето име стана известно в литературата, аз, разбира се, бях вече стъпил на краката си, т.е. бях станал чиновник, можех да си изкарвам прехраната, защото от литературата не можех. Този бай Марин Пундев, за когото ви казах, беше ходил при Шишманов и Шишманов му казал: „Я нека дойде този човек при мен, да му намеря някоя работа.“ Каза ми Пундев и аз отидох при Шишманов. Министерството на просветата беше в една къща зад университета, която и днес съществува. Беше къща на министър Стоилов едно време — една обикновена малка къща. Там беше Министерството на просветата. Беше лятно време. Отидох там и ми дадоха лист да попълня, за да вляза при министъра — дълги листчета се пишеха: какъв си, що си, защо отиваш. Писах: Димитър Иванов. Днес да вляза, утре да вляза... Той приемаше от 11 часа до 12.30 часа и си отиваше. Тогава имаше гонение на учителите — и ги разместваха насам-нататък, та министерството беше пълно през лятото с учители и учителки: насядали — чакат Шишманов. Той приеме този, приеме онзи, а мен цялата седмица не ми дойде ред. Но аз ходех при него всеки ден и търпеливо чаках. Веднъж той дойде и видя, че много хора стоят, и почна по ред (той беше един нервен човек): „Вие какво обичате?“, „Вие какво обичате?“, „Вие какво обичате?...“ Дойде и до мен. Аз рекох: „Господин Пундев ми каза да дойда при вас. Вие сте поръчали да дойда.“ — „Кой сте вие?“ — Той си беше турил шапката и взел пардесюто на ръка, за да си излезе. — „Кой сте вие?“ — „Аз съм Елин Пелин.“ — „Ха, я ела“ — казва, хвана ме под ръка и ме заведе в кабинета си. — „А бе, ела да те видя! Мене ме лъга един три месеца, че е Елин Пелин — и пари му давах, и ми открадна балтона. Ела да те видя. Ти си бил скромен човек.“ — И веднага ме назначи като волнонаемен учител в Трета прогимназия, командирован на работа в

Университетската библиотека. И оттогава стъпих на краката си, станах чиновник и можех горе-долу да преживявам. И той ме обсира с похвали.

Така се случи тази работа.

(Обаждат се: — На колко години бяхте тогава?) — Не помня на каква възраст. Бях още млад човек: 25 години може би. И той ми каза така: „Ти имаш голям усет към литературата и голям вкус“ — така ми каза. „Например — казва — прочетох «Кумови гости».“ (То беше излязло някъде напечатано, не беше още в книга. Бях издал обаче вече първия сборник разкази.) Той каза: „Ти — казва — с такъв мерак си го завършил, така изкусно си го направил, че това е един приятен, художествен разказ. Всеки друг можеше да го развали много и да стане нищо и никаква работа...“ Направи ми комплимент за тази работа.

В моите работи изключително съм се придържал към тези неща — да не претрупвам работата. Гледам, у някои млади писатели в разказите им вмъкнати два сюжета, които биха могли да станат два отделни разказа. Това е малко безвкусица. В разказа трябва да има само онова, което е разказът. Например един анекдот, който е сам по себе си нещо (знаеш точно какво е): един ще го разправи така, друг ще го разправи другояче, трети ще го разправи другояче — няма еднакво да го разправят. Но един от тези ще го разправи най-хубаво. Този, който го разправи най-хубаво, той е най-добър белетрист, да го кажем, защото ония все ще вмъкнат нещо, ще употребят излишни думи, за да пояснят нещо.

Когато почнах да пиша, много обичах да чета критиките. „Мисъл“ излизаше. Четях всичките критики. Когато попаднах в Университетската библиотека, попаднаха ми „Мисли по литературата“ от Иполит Тен (на руски език), от която един писател може да научи много нещо. Там има много хубави правила, много хубави мисли за литературните произведения — кое е хубаво и кое не. Така са ясни, така нагледни тия работи, че ми отвориха очите. Нещо ми се изясни. И аз се стараех това, което научих, да го прилагам и при писането. Например — да не се употребяват много прилагателни, да се туря от всичките най-доброто. Именно това — да пазиш мярката, да не пресолиш чорбата, да бъде точно всичко дадено.

По този начин аз веднъж си намерих белята, защото си позволих да кажа на Йордан Йовков за едно нещо, което беше втикал в един

негов разказ, че е излишно. Той ми се разсърди. После стана цяла разправия из литературните кръгове и аз излязох най-лошият човек, а той стана много „гонен“ писател, че аз съм го „подгонил“. (Обаждат се: — За кой разказ?) За неговия разказ „Балкан“ (с кучето). Аз бях тук през време на войната. Във Военното министерство, което издаваше „Отечество“, бяхме мобилизириани няколко писатели. Григор Василев беше негов покровител и близък приятел. Той ми даде този разказ и каза: „Вземи го, Пелине, много хубава работа.“ И аз го взех. Но поради тия литературни скрупули, дето ви ги разказвам — да търся да няма излишна дума, намерих нещо излишно. Той за едно куче Балкан разправяше и беше турил и една кучка вътре, която съвсем излишно си размахваше опашката в разказа. Аз казах на Григор Василев: „Всичко хубаво, но дали би могло той да види — да премахне тази кучка, да очисти разказа.“ Той му казал и Йовков се разсърдил: „Той ще ме учи мене на акъл!“ И, разбира се, станах лош, но мисля, че той я премахна после.

Тогава, на млади години, бяхме се оформили като отделна група — българановска една компания. Около „Българан“ се групираха и други хора, които не бяха писатели и сътрудници — интелигентни хора, които обичаха изкуството и музиката. И така, бяхме една интелигентска дружина, компания. Ние не дружехме тогава о писателите от „Мисъл“ и те ни смятаха за по-долнопробни хора. Исках да ви кажа за някои отношения, които имаше нашата група с писателите.

Когато минах в Народната библиотека, Шишманов ни изпрати с Яворов във Франция да научим езика, да видим европейска култура. Човекът беше така добър, че ни изпрати лично на гарата. Установихме се в Нанси. Там се малко поскарахме с Яворов и аз не останах в Нанси — отидох в Париж. Той остана в Нанси и стоя дълго време. (Обаждат се: — Защо се скарахте?) Ние се скарахме за глупави работи, не литературни...

Заболях от апендицит и трябваше да се върна. Понеже се оказа, че много лош апендицит имам, българските студенти, които следваха медицина, искаха да ме заведат да бъда опериран. Но тогава тия операции се смятаха опасни. Аз се уплаших и казах: „Ще отида да си умра в България.“ Дойдох и се оперирах тук, в това същото здание, отгоре ме оперираха. Тогава постъпих в Народната библиотека.

В Народната библиотека по едно време беше директор Пенчо Славейков. Имаше един Димо Кърчев, трябва да ви е известен — много интересен човек беше. После стана политик, занимаваше се с политика. Беше в Национал-либералната партия. Той беше един много начетен човек, с литературни способности, човек с феноменална памет. Като прочетеши една книга, можеше подир един месец да ти каже на коя страница какво пише. Такава памет. Той беше интересен човек, но беше малко халосан мистически. За евангелието разправяше, което беше чуждо на мен и неинтересно. Както и да е, наговорихме се с Димо Кърчев да издаваме едно списание — „Слънчоглед“. Почнахме да го издаваме, но то не излезе до края...

Както ви казах, по едно време директор на Народната библиотека беше Пенчо Славейков. Поднесох му първата книжка от списанието. Той го погледна и го захвърли с голямо презрение. Аз, млад писател, исках нещо радостно да ми каже, но той го захвърли с голямо презрение. Там бях напечатал „Нечиста сила“. Той погледна и каза: „Това какво е? Защо с такива едри букви е напечатано?“

Изобщо по-видните писатели не се отнасяха към нас, по-младите, с някое особено насърчение и дружелюбност.

Веднъж разсилните в Народната библиотека, като излизахме за обед, ми казаха: „А бе, господин Елин Пелин, тук имаше едно писмо за вас, в пощата“. Аз все чаках писма, получавах различни писъмца. Какво писмо беше? „Май че от странство беше“ — казват. Аз се заинтересувах. Тук писмо, там писмо — няма го никакво това писмо. Какво стана това писмо? Казват: „Да не е отишло с писмата при директора Пенчо Славейков?“ Мене ми дойде на ума нещо, върнах се бързо от къщи, докато той не беше дошъл в кабинета си, влязох, разтърсих му коша и намерих това писмо, разкъсано на ей такива малки парчета от този Пенчо Славейков, когото уважавах, когото почитах, към когото имах страхопочитание и от когото исках да ми каже нещо хубаво. Виж какви хора! Той е голям поет, но до какви дребнавости може да стигне и един голям човек. Аз събрах от коша всички тия парченца и цял ден си играх, докато сглобих това писмо. То беше от една немска фирма. Издателите ми пишеха, че искат нещо да преведат от мен и да го издадат. То попаднало при него, прочел го и го унищожил. Това е една характерна черта хем за Пенчо Славейков, хем за отношенията ни.

Димчо Дебелянов беше в една компания с Димитър Подвързачов. Имаше и едно много интересно момче — Кнауер, което умря. Ходеха по кръчмите, попийваха си. Димчо обичаше да се напива. Веднъж ги намерих в казиното. Димчо много лошо се отнесе с мен: „Ти си един простак, ти си един глупак, ти пишеш едни просташки работи...“ Наруга ме, много ме наруга. Аз, разбира се, се ядосах — там беше Подвързачов и други, — станах от масата, понеже бях седнал, и си излязох. Мина се време. Димчо Дебелянов ме срещна, поздрави ме. Аз не му отговорих и той замина. Друг път, като ме срещна, дойде при мен: „Бай Пелине — казва, — сгреших, прощавай. Аз бях пиян.“ Рекох: „Пияните хора говорят това, което мислят, когато са трезви, и затова не ти прощавам, не, но не искам да те зная.“ Така го пренебрегнах. Той праща пратеници при мен да се помирим. Аз не го мразех, но рекох: „С Димчо не ща да приказвам, защото той ме нагруби съвсем лошо.“

Така веднъж през време на предпоследната война, като бях дежурен в редакцията във Военното министерство, иде Димчо Дебелянов при мен. Един спомен за Димчо Дебелянов исках да ви кажа, между другото, за нашите отношения тогава. Иде той при мен малко смутен, малко развлнуван и казва: „Бай Пелине (той беше тогава чиновник в Сметната палата), викат ме — казва — в армията, да се явя долу, на фронта да отида. Аз зная — казва, — че ще умра, че ще ме убият.“ Беше така някак си много уплашен. „Ще ме убият — казва. — Зная, че ме презираш. Аз направих спрямо тебе едно престъпление. Дойдох да си взема прошка от тебе, да те моля да ми простиш.“ Прегърнахме се, целунахме се, простихме се. Той замина и не се върна човекът. Това е един спомен.

С Петко Тодоров бяхме колеги в Библиотеката. Той беше чиновник и работеше в една стая, съседна с моята. Викаше ми „колега“. Той имаше дълги пръсти и обичаше да хване човека и да го стисне. Беше ми неприятно, че все ме стискаше. Аз съм слаб човек и все ме заболяваше. Както и да е, той беше добър човек и наивен. Наблюдавах го как пише. Той ме питаше: „Как ти дохождат сюжетите, Пелине?“ Аз бях написал разказа „Самодива“. Има един такъв разказ. Той пък беше на такива проявления — самодиви, странни, любовни, индивидуалистични проявления... „Как ти дохождат сюжетите?“, „Зная ли как ми дохождат? Така съм го написал.“ После му разправям:

„Понякога си записвам нещо. Чуя някой разговор — и запиша.“ И действително, забравих това да ви кажа — и то е доста важно, — че имах тефтерчета, в които си пише разговори със селяни — не разговорите, а диалога, интересния диалог, въпросите и отговорите. Това беше много интересно, защото нашият селянин, както знаете, говори с образи, говори интересно. Той не го усуква много, а говори пряко и някога е много находчив в отговорите. Бележих си тия работи. Особено някой тип: описвам го на бърза ръка — такъв, такъв човек... Такива тефтерчета имах 12, които ми липсаха. Кой ми ги е взел, не зная. Липсаха от един училищен музей. Там бяха ме пратили на работа. Оттам липсаха.

Казвам: „Петко, имам тефтерчета и си бележа такива неща.“ Той казва: „И аз ще почна тази работа.“ Веднъж ме среща и ми казва: „И аз си забелязах нещо.“ Той беше наивен човек. „Какво си забеляза?“ — „Божо лице“. Чул, че някой казва на някого „божо лице“. Когато не искат за мома да кажат, че е грозна, казват: „Ех, божо лице“, и тя е човек, макар че е такава. Той работеше така. Беше ми казал: „Знаеш ли, колега, какво хубаво заглавие ми е дошло?“ — „Камъни“. — „Добре, камъни... Какво има?“ — „Абе — казва — видях евреи, насядали покрай халите, със самарчета, хамали — като камъни.“ Рекох: „По-нататък?“ — „Ще видим — казва — по-нататък...“ Почна да го пише. Аз почнах да го шпионирам. Той излизаше по-рано и аз отивах и гледах на масата какво е писал. Той написал на едно място: „На припек под стената там и там седяха с брадите си и с това, с онова, като камъни евреи...“ После го поправил. После взел на друг лист написал същото с малка поправка. На друг лист написал същото изречение. На четири-пет места написал същото изречение. На другия ден още едно изречение написал отдолу. Той не знаеше какво да пише. Съблазнила го тази картина, но не знае какво да я направи. И после — друго изречение, написано по същия начин, преписал го, поправил го малко и най-лошото го оставил като най-съвършено. По този начин, изглежда, той си пишеше всичките работи. Затова са така изработени и изразени хубаво, а всъщност са сухички.

Аз ви разказах един миш-маш от биографически и литературни работи и литературни клюки от ония времена.

Сега, ако има някой да пита нещо, нека ме запита.

Веселина Геновска: До каква степен опирате героите в разказите си на автентични герои в истинския живот? За героите във вашите разкази дали можете да си спомните хора от живота, които са ви послужили за образец?

Елин Пелин: Героите трябва да си ги приспособява човек към сюжета. Те са му потребни, за да си оправда сюжета. Героите може да имат и действителни черти. В моите работи всички имат действителни черти, защото са хора от живота. Не съм искал да описвам фантастични същества. Аз описвам хора, които зная, но ги типизирам малко, за да ги направя интересни и подходящи да изиграят случката, сюжета, така както трябва, така както съм замислил.

Бончо х. Бонев: Мене ме интересува този факт — в коя къщичка сте живели на „Ангел Кънчев“? Защото има една къща, в която е живял Христо Ясенов. Той живееше в една къщичка, която сега се пада точно срещу печатницата на Стайков.

Елин Пелин: Не, аз живеех в долния край на „Ангел Кънчев“. Имаше един хотел, известен в София — „Стара Загора“: срещу него, към „Аспарух“ нататък. Тази къща не съществува вече.

Бончо х. Бонев: Друг един въпрос — за любовта. Преди да се ожените, имали ли сте любов изобщо с жени? (Оживление.) Интересува ме ролята на любовта в творчеството на Елин Пелин и дал ли е въобще израз на тия свои лични, съкровени неща в белетристиката?

Елин Пелин: Аз, като бях млад, не помня ден да е имало в моя живот да съм живял без любов, обаче — идеална любов. В ония времена ние бяхме идеалисти в това отношение, не както сега. Обаче аз с моите лични работи малко съм се занимавал. Любовта може да ми е вдъхновявала някой път, но не толкова. Тя ме е спирала повече творчеството, защото се халосвах насам-нататък и си губех времето. (Оживление.)

Стефан Мокрев: Вие сте писали много нещо за децата. Как подбирате сюжетите си и какво влагате там?

Елин Пелин: Как да ви кажа, някои смятат, че аз съм, така да се каже, първият, който е почнал да пише за децата литературно, изискано. Може би това да не е вярно, защото когато аз почнах да пиша за децата, пишеше и Ран Босилек, и Чичо Стоян. Но аз ги пиших

тия работи, как да ви кажа... трябваше да се живее някак си. С един виден учител тук, в София, Иван Пенев — той е много стар човек вече — рекохме той да издава едно списание и аз да съм му редактор. Той знаеше да пише народни приказки. Почнахме едно списание, „Веселушка“ се називаше. В това списание аз почнах да пиша разни приказки и от Буш превеждахме някои работи. Тогава нямаше много художници, да им кажеш нещо да ти нарисуват. Почнах да пиша моите стихове за деца, които сега почти ги забравят и малко отхвърлят, обаче те много се търсяха. Търсят се и сега и новото издание е много добре разпространено.

Моите детски стихове са повече писани, така да се каже, по сезонно. Например за мартенската книжка трябва нещо за баба Марта: аз имам десетина стихотворения. Или за май, за цветята, или за зимата, за шейната... По този начин съм ги писал тия стихове. Тия стихове са повече за природата, описани са животните и може да се каже, това са пантеистически стихотворения за природата. Има и малко хумористични. Но във всяко, трябва да ви кажа, има известна мисъл, известно нещо казано, известна фраза, която го характеризира. Това са ми казвали и други някои, които си служат със стихове за възпитание на децата. Сюжетите са такива. Не съм много труд употребил. Някои са сполучливи, но някои са стихоплетни работи. Обаче съм ги писал така, в такъв дух — като че ли детето ги казва от себе си. Например „Ласто-ласто, ластовичке“ — това е детето, което го казва — „Добре дошла, пролет!“... Детето да може да се приучва да говори, да приказва и да е нещо негово, с негови впечатления, простишки... Дали съм сполучил, не зная. Обаче бяха много популярни моите стихове между децата. По този начин съм написал и приказките, които са взети от народните приказки и съм ги преправил. Някои съм измислил, като „Трите баби“ и „Чохеното контошче“. „Ян Бибиян“ го писах, когато почнахме вестник „Пътека“. Седмица по седмица съм го писал.

Божидар Божилов: Нека Елин Пелин да ни каже нещо за романа си „Нечиста сила“, който той не е довършил.

Елин Пелин: Романът „Нечиста сила“ се печата като повест — една нескопосана повест — в списание „Слънчоглед“, което излизаше в малко екземпляри и което е станало една рядкост. Не може човек да го намери и да го види. Аз имам едва един екземпляр; и някой ми донесе един екземпляр, намерил някъде подвързано едно течение от

пет книжки. В този роман действието се развива в едно ханче в полето тук, на Богров, където имаше действително една такава ханджийка, която опрости две-три села, една вдовица красавица — зная я. Там минаваха много хора и който замръкне, три-четири дена седи там да се възхища от нея и си забравя работата. Това е сюжетът — как тази жена опростила няколко села, особено най-близкото. Това е романът. Много отдавна съм написал тази повест, но така както е напечатана, е много нескопосана и не добре изработена, и затова тя не е влязла в моите съчинения. Аз съм я преработил малко другояче, като съм я разбил — един вид да излезе като един роман около 10–12 коли. Обаче тя така си стои в чекмеджето ми. Аз съм дал някои извадки за печатане. Не зная защо не ми се ще да я печатам, особено в сегашните времена, когато тези работи не са вече на мода, понеже е повече любовна историята, макар че покрай една такава нечиста любов има паралелно друга, хубава любов, която възтържествува накрая. Но смяtam пак при малка обработка да се отпечатат. Аз от време на време, особено, когато бях болен, изваждах този ръкопис от чекмеджето — чета го и все поправям нещо. Човек, ако работи така, може вечно да си поправя. Човъркам из него от време на време и все се чудя какво да направя — да го отпечатам или да не го отпечатам.

Горчivкин: Да ни кажете нещо за вашия хумор, който е неделима част от вашето творчество. Въпросът е точно такъв (право то е серия от въпроси): дали сте имали преднамерена цел в момента, когато сте сядали да пишете хумористичен разказ? После, какво е вашето отношение към сегашния наш хумор?

Елин Пелин: За хумора нищо не мога да кажа. Аз го пиша сериозно, то излезе хумор. А за сегашния хумор какво да кажа? Хумор няма. Хумор само в „Стършел“ ще намерите. На друго място не може да се намери. Има даровити и добри писатели, които пишат, но те са си изработили особен стил и всички по него се водят.

Трайко Симеонов: Правили ли сте опити да печатате свои разкази в списание „Мисъл“?

Елин Пелин: На „Мисъл“ — то се знае това нещо от всички — аз веднъж им пратих един разказ да го напечатат и да ви кажа, съм благодарен, че не го напечатаха, защото той е един недобър разказ. Пратих го. Един млад човек опитва — тук се бутне, там се бутне, някъде да получи нещо. На корицата Кръстев ми обяви, че еди-кой си

разказ няма да се печата. Редакторът приемаше еди-кога си и аз отидох да си получа разказа, понеже връщаха ръкописите. Той каза: „Добър е разказът, но — казва — много е фриволен.“ Аз тази дума не бях я чул и не знаех какво значи. Изскочих бързо и си я написах върху ръкописа. Той още стои в чекмеджето ми (този разказ) и стои тази дума написана — фриволен. И се чудех какво е това фриволен. Срещам в градината Михалчев — той беше студент тогава — и му казвам: „Ти знаеш много работи. Какво е това фриволен?“ „Фриволен значи малко мръсничък така, неприличен.“ Тогава разбрах. Там се описва един калугер и една калугерка: един калугер замръква в един женски манастир... И добре, че не го напечатаха, защото там аз съм малко пресолил...

Трайко Симеонов: Спомняте ли си да са давали добри отзиви за вас в списание „Мисъл“?

Елин Пелин: В списание „Мисъл“ — не зная. Но Кръстев издаде една специална книга с критически работи за някои писатели и между тях имаше и за мене нещо написано. Кръстев смяташе моите работи анекдотични — не били литературни работи, анекдоти съм разправял аз...

Трайко Симеонов: В 1902 година в списание „Мисъл“ има добър отзив за разказа „Дядо Матейко“.

Елин Пелин: Да, той (д-р Кръстев) беше писал за „Дядо Матейко“ един хубав отзив.

Трайко Симеонов: При тия хубави отзиви защо не са ви давали място в списанието? Свързвам този въпрос с първия.

Елин Пелин: То беше две-три думи, бележка.

Александър Муратов: Как е написан разказът „Под манастирската лоза“?

Елин Пелин: Да ви кажа. Аз имах един чичо поп, ама истински поп, светски поп. Отдавна умря този човек. Аз бях още дете. Той ме обичаше и ме водеше в черквата на вечерня — никой няма в черквата — и ме учеше на гласовете, да пея. И викаме колкото можем: и той, и аз. Той си е попийнал, но аз после схванах тази работа. Между другото ходехме на разходка. Той ме водеше все из нивите и ми разправяше интересни работи за светци. Той ги разправяше по един особен начин, не с голямо уважение към тия хора — и оттам някои работи така съм схванал. Винаги са ме интересували тия неща и съм чел такива книги — житията на светците. Той ми ги даваше и аз съм ги чел. И оттам ми

е хрумнало да напиша „Под манастирската лоза“ с едни мои разбириания за светците.

Бончо Несторов: За „Черни рози“?... Според мен „Черни рози“ и по тематика, и по строеж, и по идея се отличават...

Елин Пелин: Писах ги през времето, когато с Балабанов и Митов издавахме „Развигор“. Тогава не достигаха подлистниците; и казаха: „Пелине, напиши нещо.“ И аз на бърза ръка пишех. Тогава съм написал почти цялата книга стихотворения в проза. Може да се каже, че това са едни откъслеци от сам-оттам, някои размишления, някои впечатления.

Бончо Несторов: Някаква връзка с Тургенев?

Елин Пелин: Аз знаех Тургеневите работи и исках такова нещо да напиша. Но те се пишеха бързо и попълваха подлистниците във вестника.

Крум Григоров: Нещо за „Земя“?...

Елин Пелин: Беше написана с голям зор тази книга. Кърчев почна списание „Пролом“ и казва: „Ще ми напишеш нещо.“ Аз бях замислил „Земя“ и ще ви кажа какво хрумване ми е дошло, за да я замисля. Имаше един познат чорбаджийски син от едно близко село до нашето — Белопопци. Много познат човек беше. Веднъж, като ходех на лов, го видях из една нива — той беше висок човек, — крачи като призрак с едни лачени ботуши: вземе пръст, мирише я и я хвърли. Този човек беше богатски син и ламтеше за земя. Оттам ми е дошло хрумването да напиша „Земя“. Има нещо от съдбата на този човек, който после малко се побърка и умря; но същото, което аз описвам в „Земя“, не е. Оттам ми е дошло хрумването. Тази картина ми се беше запечатала в ума: слиза от един баир и го виждам как крачи в нивата заплашително като един владетел, господар на тази земя; по едно време ровне, вземе пръст, помирише я и я хвърли. Дълго време мислих дали да го напиша. Кърчев казва: „Напиши нещо.“ Написах го, но не знаех краят какъв да бъде. Списанието излизаше и чакаше края. Кърчев казва: „А бе, Пелине, какво правиш?...“ Взех да се крия от него. Преследваше ме. Не мога да намисля края. Той каза: „Напиши го или ще седна аз да го напиша.“ „Чакай, не пипай, ще дойде нещо.“ Веднъж дойде и каза: „Ще го напишеш тук, сега.“ Казах: „Добре, сядай тук.“ И едно момче беше довел, защото списанието трябваше да излезе вече. „Земя“ се напечата в няколко книжки, а краят чак през 5–6

книжки се даде. Той седна при мене и аз пиша и му хвърлям листчетата. Той ги взема и ги дава на момчето. То тича на печатницата. Така написах края: и не погледнах какво съм написал. „Земя“ така е написана.

Георги Пенджерков: Вие говорихте за хрумването. В какъв смисъл хрумване? Как се оформява във вас идеята? И втори въпрос: колко време ви отнема преработката? Вие казвате, че една думичка не ви харесва... Дали не ви, харесва стилът, изложението и го преписвате, за да го поправите?

Елин Пелин: Хрумването може да дойде по всякакъв начин. Може да дойде по някоя обществена случка. Аз подчертавам това: хрумване за сюжетите главно. А пък сюжетът се ражда у человека в неговите идеи, в неговия морален склад. Той пада като едно семе в една нива. Ако падне на друго място, другояче ще излезе. А преработката е — да го стилизиращ, да го направиш хубаво, да изхвърлиш непотребното. Това е стилно обработване. Това, вярвам, го правят всички. Гледал съм по музеите ръкописи на великите писатели. Те борба са водили с тази работа. В Петербург едно време имаше един малък музей за Толстой. Гледал съм какво е правил: чертал, задраскал цели страници. Много е работил. Така работят и други. Например поетите. Нима излизат стихотворенията така? Без зачеркване не може. Но това е вече стилна обработка.

Веселин Георгиев: Известно е, че понякога писателят творчески е замислил нещо, но когато го осъществи, не чувствува изцяло да е изпълнил този замисъл. Аз задавам такъв въпрос: Другарят Елин Пелин, когато е обмислял това хрумване в даден разказ, чувствувал ли е известно покриване между замисленото и изпълнението, или както у някои писатели — има известно неудовлетворение, че не е могъл да го разкаже?

Елин Пелин: Не всякога е доволен авторът от постигнатото нещо. Така и аз не съм доволен често пъти от постигнатото. Но както когато човек работи известно нещо и го свърши, вече му е не по силите да се връща наново (към него), така е и с писателя. Често пъти, когато е доста задоволително, може да го смята за готово.

Работата в разказа е, според мен, да му знаеш края, да знаеш как трябва да свършиш. Пътникът, ако не знае къде отива, ще излезе на друго място. Трябва точно да знае. И е по-хубаво да знаеш края,

отколкото началото. Началото все ще го налучкаш. Краят трябва да те ръководи винаги, защото в края ти искаш да кажеш нещо на хората, искаш да им разкажеш за нещо, а то значи — като разказваш нещо, то не може да бъде безкрайно, то трябва да има един завършък, както всяко нещо има един завършък. Ако не знаеш този край, ти ще се измъчваш. Тъй щото задоволително е за автора, ако е постигнал добре да завърши, което е мислил.

Георги Караванов: Ние изморихме човека... но и аз ще задам един въпрос. Паралелно с желанието на писателя да удовлетвори жаждата си за творчество, изпитвал ли е непреодолимо желание да чете чужди творби, без да се излага на риска да му повлияят в отрицателен смисъл, или това явление е било благоприятно?

Елин Пелин: Разбира се, че четенето на хубави произведения винаги (в душата на един писател) е благоприятно за творчеството му. Може да не му повлияе. Аз смятам, че много са ми повлияли някои от добрыте писатели, които съм чел — като Чехов и Горки. Смятам, че те са имали едно благотворно влияние върху мен. Тъй щото не може без влияние. И през време на писането никога не е вредно човек да чете и други някои книги. Аз много повече съм чел, отколкото съм писал. Имам библиотека, доста добре подбрана, която, може да се каже, съм прочел цялата. Та четенето на хубави книги е несъмнено много благотворно върху един писател. Там много работи ще научи. Много работи ще го уплашат — както и с мене е ставало. Смятах: такова хубаво нещо е написано, а аз съм седнал да казвам на хората. Я виж тук какви хубави неща има... И право да си кажа, аз много пъти не, ами всякога почти съм се смятал за неподготвен за това звание — писател, така недостатъчно подготвен. Затова със страх съм пристъпвал към някои по-сложни сюжети. И затова много сюжети — хубави, които са ми хрумвали и които имам записани — не съм сядал да ги изпълня поради това, че ме е било страх и да ги захвана, защото може да не излезе нищо от тая работа. А всъщност като една хубава книга в моя замисъл те са си оставали. Някои сложни работи съм се опитвал да ги напиша и като виждам, че не излиза, просто спирам...

Аз вече се уморих и ще ви моля да прекъснем. (Ръкопляскания.)

[Беседа пред писателите белетристи, изнесена на 3 май 1949 г. и стенографирана и запазена в Института за литература при БАН. За

първи път се печата в „Събрани съчинения“, т. X под редакцията и с някои малки съкращения на Кр. Генов. Тук се препечатва установеният от Кр. Генов текст. В беседата си Елин Пелин неволно повтаря някои разказани по-рано в печата неща — например за препоръката на Марин Влайков и за първото му явяване пред проф. Ив. Д. Шишманов в Министерството на народната просвета, за групата приятели около сп. „Българан“ и др.]

Издание:

Елин Пелин. Съчинения в шест тома. Том VI

Редактор: Светла Гюрова

Оформление: Кирил Гогов

Худ. редактор: Елена Маринчева

Техн. редактор: Виолета Кръстева

Коректор: Елена Куртева

Формат 32/84/108; тираж 60 113 екз.

печатни коли 25; издателски коли 21,00;

л.г. VI/32; изд. № 5000; поръчка № 108/1978 г. на изд. „Български писател“;

дадена за набор на 22 I. 1978 година;

излиза от печат на 30 VI. 1978 година.

Цена 1,99 лева.

ДПК „Димитър Благоев“ — София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.